

Národné osvetové centrum, Slovenská republika
Asociace institucí vzdělávání dospělých, Česká republika

Vzdelávanie dospelých v minulosti a dnes

ZBORNÍK
Z MEDZINÁRODNEJ
KONFERENCIE

Bratislava 2019

Národné osvetové centrum, Slovenská republika
Asociace institucí vzdělávání dospělých, Česká republika

Vzdelávanie dospelých v minulosti a dnes

ZBORNÍK
Z MEDZINÁRODNEJ
KONFERENCIE

Bratislava 2019

Vzdelávanie dospelých v minulosti a dnes

Zborník z medzinárodnej konferencie „Stát a vzdelávání dospělých“ usporiadanej dňa 7. februára 2019 v Prahe pri príležitosti 100. výročia prijatia zákona č. 67/1919 Sb. O organizaci lidových kursů občanské

Zostavovatelia:

PhDr. Bohumír Fiala; PhDr. Veronika Vasilová, PhD.

Kolektív autorov:

doc. Dr. Milan Beneš; Mgr. Tomáš Drobný; Mgr. Ludmila Húsková; PhDr. Svetlana Chomová, Ph.D.; prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, CSc.; PhDr. Martina Lenhardtová, Ph.D.; doc. PhDr. Eduard Lukáč, Ph.D.; PhDr. Katarína Mayer, Ph.D.; PhDr. Mgr. Marie Nádvorníková; Mgr. Jana Neusarová, Ph.D.; Ing. Ivana Poláková; Mgr. Michaela Sládkayová, Ph.D.; PhDr. Lea Szabová-Šírová, Ph.D.; Mgr. Klaudius Šilhár, Ph.D.; Mgr. Ilona Štorová; prof. PhDr. Miroslav Tuma, PhD. DrSc.; PhDr. Veronika Vasilová, Ph.D.; Mgr. Marek Volf; Mgr. Pavla Vykoupilová.

©

Národné osvetové centrum, Nám. SNP č. 471/12, 812 34 Bratislava (SK)
Asociace institucí vzdelávání dospělých v ČR, Karlovo nám. 292/14,
120 00 Praha (ČR)

Jazyková korektúra: PhDr. Katarína Vráblicová, Národné osvetové centrum

Grafické spracovanie: Roman Lončík, Národné osvetové centrum

Tlač: Stredná odborná škola polygrafická, Račianska 190, 835 26 Bratislava

Recenzent: PhDr. Zuzana Slušná, PhD., Katedra kulturológie,
Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

ISBN: 978-80-7121-360-4

Úvod

Pořádání mezinárodní vědecké konference na téma Stát a vzdělávání dospělých bylo inspirováno stoletým výročím schválení tzv. lidovýchovného zákona v parlamentu Československé republiky (7.2.1919). Tento zákon č. 67/1919 Sb. o organizaci lidovýchovných kurzů občanské výchovy i pozdější zákon č. 430/1919 Sb. o veřejných obecních knihovnách tvořily první legislativní kroky k naplňování tehdejší ústavy ve smyslu upevnění jednoty státu na úseku péče o výchovu a vzdělávání lidu. Jeho hlavním cílem bylo posílit identitu občanů s nově vzniklým státním útvarem, který byl národnostně rozrůzněný a kde kromě Čechů a Slováků žilo přes 40% obyvatelstva národností jiných, zejména pak Němci, Maďaři, Ukrajinci, Rusíni a Poláci. V historickém kontextu je nutno se zmínit o dalším zákonu a tím byl zákon č. 75/1920 Sb. o organizaci hospodářských škol pro mládež venkovskou. Na základě tohoto zákona byly zřizovány dvouleté hospodářské školy lidové, které měly venkovské mládeži zajistit kromě všeobecného také vzdělání odborné a praktické. Je nutno podtrhnout, že v tehdejší evropské kontextu šlo o velmi pokrokové záležitosti. Vývoj československé lidovými měly svá specifika zejména v oblasti výchovy k občanství, která byla výrazně ovlivňována státem. Na jednotlivé oblasti, fáze vývoje, formy a metody tehdejší osvětové práce upozorňuje řada příspěvků této konference.

Ukazuje se, že otázky občanského vzdělávání jsou aktuální i dnes. Společenský a politický význam této problematiky potvrdila i záštitou této konference předsedou vlády České republiky. Státní tajemník v úřadu vlády ČR Ing. Petr Spirhanzl ve svém úvodním vystoupení uvedl, že jde o nadřizující problematiku, k jejímuž poznání je potřeba širší spolupráce státních orgánů, územních samospráv, profesních spolků, asociací i celé široké veřejnosti. Hlas odborníků a výsledky jejich zkoumání představují základ pro široce koncipovanou diskuzi. Z tohoto důvodu byly do programu konference zařazeny i příspěvky další, věnované analýzám současného stavu, konceptům a konkrétním aktivitám v této oblasti v České republice a ve Slovenské republice.

Otázky vztahu státu a vzdělávání dospělých jsou stálým předmětem teorie i důležitým polem vzdělávací politiky a praxe. Hledají se podoby a prostředky státního působení na danou oblast života společnosti. Tato konference ukázala problematiku z různých úhlů pohledu. Daná otázka však zůstává pro současnost a hlavně pro budoucnost otevřená...

Obsah

autorských príspevkov v zborníku

- 5** **ÚVOD**
Introduction
doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.
- 8** **Zákon O organizaci lidových kursů občanské výchovy a jeho andragogické implikace**
Law on the organization of folk courses in citizenship education and its andragogical implications
doc. Dr. Milan Beneš
- 14** **Pôsobenie osvetových zborov a osvetových komisií na Slovensku v medzivojnovom období**
Activity of the edifying organizations and edifying commissions in Slovakia during the inter-war period
doc. PhDr. Eduard Lukáč, CSc.
- 22** **Vzdelávanie žien v období existencie ČSR (1918 – 1938)**
Education of women during the existence of Czechoslovakia (1918-1938)
PhDr. Katarína Mayer, Ph.D.
- 30** **Prínos Karla Kálala k rozvoju vzdelávania na Slovensku v medzivojnovom období**
The Significance of Karel Kalal to the Development of the Education in Slovakia between Two World Wars
PhDr. Martina Lenhardtová, Ph.D.
- 34** **Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v srdci Slovenska (95. výročie vzniku a 80. výročie uvedenia do života)**
The State Institute for the self-employment and business improvement in city Martin (The 95th anniversary of initiation and the 80th anniversary of launch)
Ing. Ivana Poláková, prof. PhDr. Ing. Miroslav Tuma, Ph.D. DrSc.
- 42** **Aktuálny stav občianskeho vzdelávania dospelých v Slovenskej a Českej republike**
Current state of citizenship education of adults in the Slovak and Czech Republic
prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, Ph.D., Mgr. Michaela Sládkayová, Ph.D.
- 50** **Současné silné a slabé stránky občanského vzdělávání v ČR**
Contemporary strengths and weaknesses of citizenship education in the Czech Republic
Mgr. Jana Neusarová, Ph.D.
- 58** **Národné osvetové centrum a občianske vzdelávanie v historickom kontexte**
National centre of culture and further education and history view of citizenship education
PhDr. Svetlana Chomová, PhD., PhDr. Veronika Vasilová, PhD.
- 66** **Občianske vzdelávanie v regióne Hornej Nitry**
Citizenship education in Horná Nitra region
Mgr. Ludmila Húsková
- 70** **Muzejní edukace, příležitost pro občanské a zájmové vzdělávání v kultuře**
Museum education, an opportunity for civic and interest-oriented education in the field of culture
Mgr. Tomáš Drobný, Mgr. Pavla Vykoupilová
- 76** **Vzdělávání v oblasti age managementu jako součást občanského vzdělávání**
Age management education as part of civic education
Mgr. Ilona Štorová
- 82** **Edukácia dospelých a aktuálne výzvy súvisiace so starnutím populácie**
Adult education and current challenges related to aging populations
Mgr. Klaudius Šilhár, PhD., PhDr. Lea Szabová – Šírová, PhD.
- 96** **Ludovýchovné aktivity Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana – inšpirácie pre výchovu dospelých k občianstvu v súčasnosti**
Educational activities of Samuel Jurkovič and Jozef Miloslav Hurban – inspiration for contemporary citizenship adult education
PhDr. Lea Szabová – Šírová, Ph.D.
- 104** **Úvahy o prioritách osvětové práce v době první Republiky Československé z dnešního úhlu pohledu**
Reflections on the priorities of the educational work at the time of the first Czechoslovak Republic
doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.
- 108** **Občanské vzdělávání v Těšínském Slezsku na počátku 20. století**
Public education in Teschen Silesia at the beginning of the 20th century
PhDr. Mgr. Marie Nádvorníková
- 112** **Profesní vzdělávání ve Škodě v období první republiky**
Professional education in Škoda in the time of First Republic
Mgr. Marek Volf

Zákon O organizaci lidových kursů občanské výchovy a jeho andragogické implikace

Abstrakt: Nově vzniklá Československá republika se potýkala s mnoha problémy. Jednou z cest k jejich řešení měla být občanská výchova dospělých. Ze strany státu byly stanoveny cíle, ukotvené v celé řadě legislativních dokumentů. Bylo vytvořeno určité organizační a materiální zázemí. Tento příspěvek se zaměřuje na to, zda stanoveným cílům odpovídaly i tehdejší pedagogické, didaktické a metodické koncepce, umožňující jejich realizaci. S tím spojená otázka zní, nakolik potřebuje andragogická praxe andragogickou teorii.

Klíčová slova: stát, vzdělávací politika, sociální hnutí, vzdělávání dospělých, lidová výchova, občanská výchova, státní a individuální pedagogika

Abstract: The newly established Czechoslovak Republic faced many problems. One way of solving these problems was to educate adult citizens in civics. The country's objectives have been set, grounded in a number of legislative documents. An organizational and material basis has been created. This paper will focus on whether the set objectives corresponded to the pedagogical, didactic and methodological concepts of that time, enabling their achievement. The associated question is: how much does andragogical practice also require andragogical theory.

Key words: state, educational policy, social movement, adult education, public education, citizenship education, state and individual pedagogy

Vztah státu a vzdělávání dospělých byl vždy poněkud ambivalentní. Dlouhou dobu byl nanejvýše souhlasně neutrální, někdy i negativní a represivní. Vzdělávání dospělých se rozvíjelo především jako sociální hnutí zdola, vyznačující se často emancipačním charakterem. Jako takové neslo zásahy státu spíše nelibě. Zájem státu o vzdělávání, a o vzdělávání dospělých obzvláště, se obecně zvyšuje v dobách nejistot a krizí. Vzdělávání, výchova a osvěta mají pak příspěvek k řešení politických, sociálních nebo ekonomických problémů. V takovéto situaci se zajisté nalézala i nová Československá republika v době jejího vzniku v roce 1918. Situace po první světové válce nebyla jednoduchá ani v jiných zemích. Jako příklad můžeme uvést Velkou Británii. I zde se na poválečné problémy, nejen ekonomické, ale např. i na důsledky zavedení volebního práva žen, mladších mužů a nemajetných, mělo reagovat výchovou. Vlivný pedagog Hayward např. v roce 1919 tvrdí:

My upozorňujeme důrazně ... , že musíme napéchovat každý kout školské auly tolika rodiči a všemi ostatními, kolik se nám jen povede přivést. Roky po válce budou neobyčejně těžké. Masy lidí jsou naprosto nedostatečně vzdělané, ale jak se zdá, chtějí do značné míry převzít hospodářskou a politickou moc.

Stejnou argumentaci nalézáme i při rozpravě k přijetí Zákona č. 67/1919 Sb. O organizaci lidových kursů občanské výchovy a v následující diskuzi. Odůvodnění návrhu zákona i z následující krátká rozprava v tehdejší Národní shromáždění vychází z přesvědčení nutnosti a možnosti dospělého občana vychovávat. Zároveň „občanská výchova nemůže být ponechána jenom jakési diletantské libovůli našich obcí, našich korporací, nebo jednotlivců, nýbrž za nových poměrů jest zapotřebí, aby lidová výchova byla vzata do rukou státu, jest zapotřebí státní organizace občanské výchovy“, jak vyjádřil Antonín Uhlíř, který jménem kulturního výboru zákon předkládal. Přitom měl být tento zákon pouhým počátkem přestavby celé výchovné a vzdělávací soustavy. Cílem bylo „pozvolna vytvořit instituce pro výchovu lidu vůbec, tedy i v otázkách vědeckých, uměleckých a kulturních“. Pozornost byla věnována také vzdělavatelům dospělých. Mělo se zamezit „lidovému diletantství odborným vzděláváním lidových pracovníků, aby se staly samozřejmými prázdninové kursy, které by připravovaly naše odborníky pro tyto lidové kursy“ (Uhlíř, 1918)

Ani v následujících letech se argumentační linie nemění. Milan Hodža, ministr školství a národní osvěty, říká na 1. Celostátním lidovému sjezdu v roce 1928: „my jsme zbořili starý režim, starý společenský systém. Ovšem teď musíme zbořit zdi, které dělí intelektuála od dělníka. Protože liberalismus je v souladu s psychologii vládnoucích vrstev, ale nepočítá s psychologii mas širokých. Lid potom tihne k marxismu, my musíme tomu zamezit.“ Sociální problém je tedy podle Hodži problémem individuálním a psychologickým. Výhodiskem je osvěta. „Velmi značné procento lidí nebylo ještě intelektuálně zpracováno pro demokratický systém“ (citováno podle Dorčák, 2006, s. 167). Hořejší vyslovuje v roce 1931 (s. 14): „Když spadly 28. října rakouské okovy nadobro, ..., občanstvo přijímá heslo presidentovo, chce se dokonale odrakouštit a převychovat v občany republiky.“ Že tyto názory nebyly výjimkou, ukazuje projev ministra školství a osvěty Emila Frankeho na 2. Celostátním sjezdu lidových pracovníků v Československé republice v roce 1938: „Demokracie žádá ... zájem a smysl pro státní správu a jeho politiku od každého občana ... Běda státu, jehož občané by byli tak nevyspělí, že by ... státu spíše škodili, než prospívali.“ (citováno podle Dorčák, 2006, s. 186).

S názory politických elit souhlasili do určité míry i přední představitelé lidové výchovy: *Jestliže si uvědomíme, že státní forma, zákony a všechna zařízení státu jsou vlastně normami z kulturních vymožeností a kulturního stavu národa, poznáme, jak důležitou roli má lidová výchova při vytváření občanů ... Lidová výchova je povinna ve spojení se státními zařízeními starati se na venek o vnější a vnější propagandu státu.“ (Trnka, 1934, s. 19). „Je samozřejmé, že i kulturní, osvětová práce, výchova lidu dotýká se co nejužšího zájmu státních, vřadyť běží o výchovu jeho občanů. ... Je ustalován určitý systém a vnější organizace, síť veřejné péče o lidovou výchovu, ať už podle přímých zákonů nebo pod patronací státní. Vzniká lidový vzdělavatelský systém vedle systému školství a doplňuje jej. (Trnka, 1934, s. 63).*

Je zřejmé, že za problém byl považován lid, ne společenské poměry. Lid, občané státu se vyznačovali:

- Nevyspělostí,
- nezdělaností a nevychovaností,
- intelektuálními a psychickými deficity,
- tíhnutím k nebezpečným ideologiím,

Význačný sociolog a aktivní organizátor lidové výchovy Bláha definuje např. „lid“ takto: „lidem jsou ony vrstvy společnosti, jež pro nepříznivé podmínky vnější svoji dobrou organickou dědičnost se nemohly dosud náležitě spiritualizovat a socializovat“ (citováno podle Ptáčková, 2013, s. 28). Lid se dle Bláhy vyznačuje tím, že se žije převážně manuální prací, má nižší vzdělanostní úroveň, často žije na nižší životní úrovni. Jde o živou podrobenou organizaci, ne organizaci života zajišťující. S psychologického hlediska lid charakterizuje nižší stupeň racionálního myšlení. Zde je zjevný strach elit z nevladatelných mas.

Připomeňme ještě jeden specifický československý problém. Tím byla problematická idea čechoslovakismu a snaha odněmčení a odmaďarštění společnosti, přičemž podle sčítání lidu

z roku 1921 žilo v republice více než 3.100.000 Němců a více než 700.000 Maďarů, navíc 461.000 Rusínů a 181.000 Židů. Zde máme dobrý příklad problematiky, která se nedá řešit výchovou, osvětou, pedagogikou „shora“.

Jako vždy dostala pedagogika a andragogika (vzdělavatelé, vychovatelé) od politiky nějaké zadání. Obdržela i finanční a materiální zdroje. Co nedostala, byl návrh didaktických a metodických instrumentů, jak požadované cíle dosáhnout. Jediné, co je zřejmé, je představa vybudovat nějaký systém vzdělávání dospělých, obdobný školskému systému. A přistupovat „osvětářsky“, formálním vzděláváním jako ve škole a snahou působit kognitivní stránku osobnosti: „Lidová výchova se velmi často omezuje jen na přednášky a vyučování a výchovu rozumovou, na popularizaci vědění.“ (Trnka, 1934, s. 39). Vycházelo se také z nutnosti profesionalizace andragogické činnosti.

O jakou pedagogickou koncepci tehdejší doby se mohla požadovaná lidová výchova opřít? Obzvláště, když andragogické koncepce existovaly pouze v zárodcích. V našem prostoru dominovala pedagogika liberálního směru, která se někdy označuje jako pedagogika individuální. Ta vycházela z představy emancipace jedince jako vlastního výkonu, z rozvoje autonomní osobnosti, schopné racionálního rozhodování. V tom posledním je zřejmý vliv osvícenství, především Kanta a jeho slavné definice osvícenství z roku 1784:

“Osvícenství je vykročení člověka z jeho jím samým zaviněné nesvéprávnosti. Nesvéprávnost je neschopnost používat svého rozumu, aniž bychom byli vedeni někým jiným. Tato nesvéprávnost je zaviněna námi samými, jestliže její příčina netkví v nedostatku rozumu,¹ nýbrž v nedostatku odhodlání a odvahy používat jej bez vedení někým jiným. Sapere aude! Měj odvahu používat svého vlastního rozumu! je tedy heslem osvícenství.“ Lenost a zbabělost jsou příčiny, proč tolik lidí - ačkoli je příroda dávno uvolnila z cizího vedení (naturaliter maiorenes) - přece zůstávají po celý život nedospělí, a proč se jiní tak snadno stávají jejich vůdci. Je tak pohodlné být nedospělý.“ (Kant, 1784, s. 381; český překlad Loužil, 1993, s. 481)

Na tyto myšlenky navazuje 1826 Schleiermacher:

Výchova v užším slova smyslu je ukončena, když je samostatnost nadržena vlivu druhých. Tato výchova má jedince předat jako její výtvar životu ve státu, v církvích, ve všeobecném svobodném společenském životě a v poznávání nebo získávání vědění. (Schleiermacher, 2009, s. 31).

Podle Schleiermachera pak „vzdělávání“ dospělých probíhá v komunikaci rozumných bytostí. Témata se týkají především životních problémů, také pracovního života. Individuální pedagogika tedy uznávala u dospělých informální učení jako základ vzdělávání. Učení se dětí probíhá intergeneračně,² dospělých intrageneračně.

Individuální pedagogiku a obdobné pojetí vzdělávání dospělých nacházíme u většiny autorů až do 20. století. Herbart (1843, s. 41- 42) v podstatě jen opakuje stejnou myšlenku, dodává jen další možné příčiny nesvéprávnosti, např. přehnanou opatrnost nebo snahu nevybočovat. Pak následuje andragogy často citované a kritizované vyjádření: u takovýchto lidí „nikdy výchova neskončila. Překračování meze pedagogiky k andragogice zasluhuje výtku. Tím by vznikla všeobecná nesvéprávnost“. Zde je vyjádřen názor osvícenské pedagogiky, účelem výchovy je autonomní osobnost již nepotřebující výchovu. „výchova by byla tyranii, kdyby nevedla

1_ Zdůrazňování rozumu se projevuje i v pojetí vzdělávání dospělých. „Lidová výchova chce pečovatí ... o všechny normální lidi, Vylučuje pouze ony naprosto úchylné bytosti (choromyslné, slabomyslné, zločince apod.), které jsou úplně neprospěšné a neproduktivní pro lidskou společnost, ... „ zároveň se nemůže starat „o úchylné bytosti jako slepé, hluché, mrzáky, nemocné“. „Lidovou výchovu ... třeba odlišovat od sociální péče a samaritánské služby, která se stará o tyto úchylné, nenormální okrajové skupiny lidstva“ (Trnka, 1934, s. 9).

2_ Když Veteška v Přehledu andragogiky (2016, s. 81) říká, že výchova se obvykle definuje jako předávání zkušeností a poznatků z jedné generace na druhou, pak vychází z definice Schleiermachera z roku 1826. Teorie výchovy je teorie, která „musí vycházet ze vztahu starší generace k té mladší a klást si otázku: co vlastně chce starší generace od té mladší?“ (Schleiermacher, 2009, s. 9). To je ovšem definice výchovy dětí a mládeže. Pro dospělé nedává smysl.

ke svobodě“, říká již ve svých raných spisech Herbart (1964, s. 49, původně 1797). Herbart zde odmítá andragogiku vytvořenou po vzoru pedagogiky, která jedinci říká, co smí nebo nesmí dělat, co si má myslet a jaké hodnoty má ve svém jednání sledovat. Andragogiku ve smyslu Kappa, zaměřenou na podřízení jedince celku, především státu. Výchova jako určování někým druhým nemůže zaručit svůj cíl, tedy sebeurčení: „Toto povznese k sebevědomé osobnosti musí bezoporu proběhnout v myslí vychovávaného a může být vykonáno pouze skrze jeho vlastní činnost,“ bylo by nesmyslné vycházet z toho, že vychovatel má sílu charakterové vlastnosti „do duše někoho druhého vlévat“. „Mravnost přikazuje sama sobě“³. Jinak by to nebyla mravnost, ale slepá poslušnost (Herbart, 1997, s. 49, s. 62, původně 1804). Moralita se dá jenom výchovou rozvíjet, ne vychovávanému naroubovat. Nezhlednění či nedocnění možností vzdělávání dospělých zde samozřejmě obsaženo je. Tím ovšem Herbart nepopírá možnost dospělých se učit a zdokonalovat. Ani netrdí, že je nepoučitelný nebo nepotřebuje někdy usměrnění. Jen vychází z toho, že jednou vychovaný jedinec je autonomní osobností, která je zodpovědná sama za sebe. Humboldt (1767-1835) v roce 1809 říká: „Žák dozrál, když se toho od druhých naučil tolik, že je ve stavu učit se sám“ (Humboldt, 1964, s. 190). Význačný pedagogik, reformátor vzdělávání učitelů a vlivný vzdělávací politik, Adolf Diesterweg (1790-1866), v roce 1834 píše: Cílem výchovy je „výchova k samostatnosti a vlastní činnosti (spontaneitě)“, protože nejvyšší stupeň vzdělání je „svobodné sebeurčení, svobodně řízená vlastní činnost“ (Diesterweg, 1954, s. 42-43). Obdobně u nás Lindner, považovaný vedle Komenského za největšího českého pedagoga: „Vychovávej chovance tak, aby mohl jedenkrát stát se svým vlastním vychovatelem“ (Lindner, 1888, s. 65).

Z této základní myšlenky individuální pedagogiky vychází i náš nejvýznamnější teoretik lidové výchovy první poloviny 20. století, Tomáš Trnka:

Školní končí tam, kde začíná samostatnost, životní sebeuplatnění žákovo; škola končí výchovou k samostatnosti: to je cílem školní výchovy – vychovat pro život, odevzdat žáky životu, aby se postavili na vlastní nohy. Zde začíná lidová výchova, opírajíc se o vlastní svobodnou vůli dále se vzdělávat, nalézt se plně a plně se tvořivě uplatnit ve spolupráci s ostatními lidmi. (Trnka, 1934, s. 54).

Princip svobodné vůle jednotlivce ovšem nebyl v souladu s intencemi tehdejší vzdělávací politiky, která „lidu“ spíše připisoval deficit. Představám politiky by mnohem více odpovídal jiný tehdejší pedagogický směr, totiž tzv. státní pedagogika.⁴ Významným představitelem byl Alexander Kapp, mnohými andragogy milně označovaný jako zakladatel andragogické vědy. Cíle státní pedagogiky shrnuje Kapp (1937) následovně:

- Vše lidské má smysl a význam jenom ve státě (s. X).
- Nemůže se jednat pouze o výchovu a výuku mládeže, jde i o výchovu v širším slova smyslu, o pěstování návyků a rozvoj u dospělých (s. XXI).
- Stát se musí na tomto poli více angažovat (s. XL). Nestačí již jen vliv církve a školy, do výchovy se musí vedle učitelů a duchovních zapojit i státní úředníci (s. XLIII). Ani to ovšem výchovu nezaručí. Organizace všech společenských stavů, které mají ve státu určitou možnost sebeurčení (samosprávy), se musí na výchově aktivně podílet (s. XLIII). Zde by mohl být identifikován zárodek celoživotního učení v rámci učící se společnosti a organizace, kdyby nenásledovalo: „Jenom pak bude možné, že ve všech stavech bude nepřetržitě výslovně a formativně působeno staršími na mladší, výše postavenými na níže stojící, tedy vyššími úředníky na ty nižší, obchodníky, umělci a řemeslníky na příruční, učedníky atd.“ (s. XLIV)

3_ Sám Herbart se ovšem ptá, co si vlastně mravnost přikazuje.

4_ Státní pedagogika může mít různé významy: teorie veřejné nebo státní výchovy; národní nebo státní politika; státem podporovaná výchova; výchova, která není privatní.

- Stát musí zajistit rovněž nepřímé výchovné působení. K tomu slouží různorodá spolková činnost, pořádání lidových slavností, sportovní organizace, věda, literatura, umění, knihovny, tisk, ale i boj proti chudobě a hazardu (s. XLVII).
- Stát přitom nesmí být represivní, policejní nebo připomínající vězení. Stát se musí přeměnit na velký výchovný ústav, vycházející z ideálů humanity a morality (s. LVI).
Kapp:
- viděl ve státu garanta morality a veškerou výchovu usměrňující hybnou sílu
- chtěl individuum a jeho vlastní aktivity pomoci výchovy, přivykání a eventuálně dozoru ze strany represivních orgánů vést k poslušnosti

Původ koncepce státní pedagogiky je možné nalézt u Platona, jehož byl Kapp velkým obdivovatelem. Zřejmý je vliv Fichteho a Hegela, ne asi úplně Kappem pochopeného. Státní pedagogika se dá charakterizovat jako snaha, veškerou výchovu podříditi státu, který ji normuje s cílem přizpůsobit občana na společenské poměry. Dobře shrnul podstatu státní pedagogiky Lay, jinak přední exponent empirické a experimentální pedagogiky, který ovlivnil i českou diskuzi: „Kulturní stát musí být státem výchovy a vláda se stává výchovnou“ (Lay, 1921, s. 17). Z hlediska vzdělávání dospělých byl např. klíčový a beze sporu přínosný zákon č. 430/1919 Sb. O veřejných knihovnách obecných. Podle prováděcích předpisů se měla zaručit ideologická kontrola. Upraveno bylo, jaké knihy smějí veřejné knihovny nakupovat. Hlavním cílem byla „celistvosť“ státu. K nakupovaným knihám byly vyhotoveny komentáře, které měly podporovat správné vnímání textu.

Individuální pedagogice se dá vytknout podceňování organizovaného vzdělávání dospělých a individualistické pojetí člověka. Musíme ale připomenout, že institucionalizace vzdělávání byla tenkrát v zárodcích a vzdělávání dospělých bylo chápáno jako volné spolčování za účelem rozvoje osobnosti a uspokojování neutilitárních zájmů. Jejím východiskem byla autonomní osobnost a svobodná vůle dospělého. Státní pedagogika viděla dospělého jako deficitního tvora, který má být objektem výchovy ze strany elit a státu. Takovéto pojetí odporovalo ovšem jak společenské realitě, totiž pluralitě společenských sil a vznikající otevřené společnosti. Nebylo ani v souladu s rozvojem vzdělávání dospělých jako sociálního hnutí. Již tehdy protagonisté vzdělávání dospělých viděli, že vzdělávání dospělých je jen relativně autonomní a že se jedná o záležitost ve veřejném zájmu a že některé oblasti začínají podléhat regulaci právními předpisy. A státní podpora byla vítána.

Státní pedagogika sehrála roli při prosazování veřejného povinného školství. V oblasti vzdělávání dospělých se jednalo o neuskutečnitelné představy. Masaryk vycházel z toho, že „demokracie je stálým úsilím o politickou výchovu a výchovu občanstva vůbec. Výchova však je do značné míry sebevýchovou – obtíže výchovy nemáme s dětmi, nýbrž s dorostlými, se sebou“ (1925, s. 505). Sebevýchova, ne výchova shora je tedy základem občanského uvědomění. Navíc Masaryk chápal, že lidé „v politice se spravují více zvykem než rozumem“ (s. 547). Kantův sen o racionálním člověku Masaryk tedy nesdílel. Sebevýchova na základě vlastních zkušeností tvoří osobnost člověka, ne osvěta, poučení, působení na ratio člověka. Lidová výchova jako popularizace a „socializace“ vědění, jak ji u nás propagoval např. vlivný psycholog Fr. Krejčí, je jen omezeně účinná. I podle Trnky má čistě vědomostní vzdělávání význam jen v případě kompenzačního vzdělávání. Jinak má být lidová výchova spíše facilitací učení: „Lidová výchova vychází ze svobodné vůle člověka, jenž touží po vzdělání“. Proto „lidová výchova pečuje ... o soustavné poskytování pomůcek, prostředků sebevzdělávání, ukazuje cesty k sebenalézání, sebezpoznání a pak seberozvíjení.“ (Trnka, 1934, s. 9).

Vzdělávání dospělých prožívalo po roce 1918 rozvoj. O tom svědčí i příspěvky v tomto sborníku. Tento rozmach byl uskutečněn bez nějaké obecně uznávané andragogické koncepce nebo teorie. Z toho se dá odvodit, že praxe má kapacitu řešit problémy bez teorie, že si vytváří vlastní praktické teorie, theories in use. Státem prosazovaná občanská výchova by se dala označit jako státní pedagogika. Nicméně ne vše ve vzdělávání dospělých probíhalo dle státem určených cílů. A v různých oblastech vznikaly vlastní koncepce.

Stát, politika a společenské elity tíhly po roce 1918 k pedagogice, která by se dala označit jako státní. Šlo o výchovu občanskou a o výchovu shora. Potenciálním účastníkem měl být každý občan. V dnešní době se stává vzdělávání dospělých povinností, kterou má akceptovat každý. Jen se nejedná o funkcionální přizpůsobování se společenským poměrům, ale měnícím se nárokům na kompetence. Iniciativu převzala hospodářská sféra, s podporou politiky na národní i nadnárodní úrovni, např. ze strany OECD. Paradoxní je, že člověk je brán, jako v individuální pedagogice, jako sám za sebe zodpovědný. Získávání požadovaných profesních kompetencí je ovšem jen jedním z předpokladů životní spokojenosti a životního úspěchu. A již vůbec ne jeho zárukou. A proto existují i oblasti vzdělávání dospělých, které jsou více orientované na seberozvoj, sebeuspokojení a osobnostní růst. Což je veskrze v intencích individuální pedagogiky.

Použitá literatura

- DIESTERWEG, A. (1954). Rukověť vzdělávání pro německé učitele. Praha: SPN. Původně 1834.
- DORČÁK, P. (2006). Vývoj české osvěty a vzdělávání dospělých v rámci Československa v letech 1918-1938 (Rigorózní práce). Praha: FF UK v Praze.
- HAYWARD, F. H., & FREEMAN, A. (1919). The Spiritual Foundations of Reconstruction. London: P. S. King.
- HERBART, J. F. (1997). Über die ästhetische Darstellung der Welt als Hauptgeschäft der Erziehung. In Systematische Pädagogik (Grundlagen der Pädagogik. Texte und Interpretationen). Hrsg. BENNER, Dietrich. Weinheim: Beltz, s. 105-121. Původně 1804.
- HERBART, J. F. (1964). Pädagogische Schriften. Erster Band: Kleinere Pädagogische Schriften. Düsseldorf: Küpper.
- KANT, I. (1784). Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? Berlinische Monatsschrift. Zwölftes Stück, 4. December 1784, s. 481-494. DOI: http://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/159_kant.pdf. Český překlad: LOUZIL, Jaromír. Filosofický časopis, 1993, 41, č. 3, s. 381-390. ISSN 0015-1831.
- KAPP, A. (1837). Aristoteles Staatspädagogik, als Erziehungslehre für den Staat und die Einzelnen: aus den Quellen dargestellt. Hamm: Schulzische Buchh. DOI: https://books.google.cz/books?id=2m1eAAAaAAJ&pg=PR1&lpg=PR1&dq=KAPP,+Alexander.+Aristoteles+Staatsp%C3%A4dagogik,+als+Erziehungslehre+%C3%BC+den+Staat+und+die+Einzelnen:+aus+den+Quellen+dargestellt.&source=bl&ots=LzaZKgH_lj&sig=O4VIAIM5N5HC

- CwbPsBqSk1xQ_Jg&hl=cs&sa=X&ved=0ahUKEwjZnsyqk-JvOAhVMOBQKHbQvCNIQ6AEIjAB#v=onepage&q=KAPP%2C%20Alexander.%20Aristoteles%20Staatsp%C3%A4dagogik%2C%20als%20Erziehungslehre%20f%C3%BCr%20den%20Staat%20und%20die%20Einzelnen%3A%20aus%20den%20Quellen%20dargestellt.&f=false.
- LAY, W. A. (1921). Volkserziehung. Eine Erneuerung der Erziehungswissenschaft in Grundrissen. Berlin: L. Ehrenmann.
- LINDNER, G. A. (1888). Pädagogika na základě nauky o vývoji přirozeném, kulturním a mravním. Roudnice: Nákladem knihkupectví A. Mareše.
- MASARYK, T. G. (2013). Světová revoluce [online]. 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze. DOI: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/99/42/89/svetova_revolutione.pdf.
- PTÁČKOVÁ, I. (2013). Vznik lidových škol pro vzdělávání dospělých v období první republiky (Diplomová práce). Praha: UJAK.
- SCHLEIERMACHER, F. (2009). Grundstücke der Erziehung (Vorlesung 1826). In WINKLER, M. (Hrsg.) Texte zur Pädagogik. Kommentierte Studienausgabe. Bd. 2, s. 7-404. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- UHLÍŘ, A. Národní shromáždění československé 1918-1920, 27. schůze, část 2/7. Dostupné z www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/027schuz/s027002.htm.
- VETEŠKA, J. (2016). Přehled andragogiky. Praha: Portál.

Kontakt

Doc. Dr. Milan Beneš
Adresa: Univerzita Jana Amose Komenského, Roháčova 1148/63, PSC 130 00 Praha, Česká Republika
E-mail: bene.mila@email.cz

Pôsobenie osvetových zborov a osvetových komisií na Slovensku v medzivojnovom období

Abstrakt: Prijatím zákona O organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy č. 67/1919 a následných inštrukcií Ministerstva školstva a národnej osvety O organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku zo dňa 14. júla 1920 sa v mestách a obciach na Slovensku začala rozvíjať činnosť osvetových zborov a osvetových komisií. Podľa vzoru Masarykovho ľudovovychovného ústavu ako strešná inštitúcia na Slovensku pôsobil Osvetový zväz pre Slovensko. Zväz koordinoval ich praktickú činnosť, prispieval k rozvoju metodologickej stránky, staral sa o prípravu lektorov, vydával osvetové publikácie, príručky a organizoval zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku.

Kľúčové slová: dejiny výchovy a vzdelávania, osvetové zbory, osvetové komisie, Osvetový zväz pre Slovensko, zjazdy osvetových pracovníkov na Slovensku

Abstract: Adoption of the Act „On the organization of popular civic education courses No. 67/1919“ and follow-up instructions „On the organization of popular civic education courses in Slovakia of July 14, 1920“, the activities of the edifying organizations and edifying commissions have begun to develop in the towns and municipalities in Slovakia. According to the model of the Masaryk People's Institute, as a roofing institution in Slovakia, the Edifying union for Slovakia worked. The Union coordinated their practical activities, contributed to the development of a methodological site, cared for the preparation of lecturers, published educational publications and handbooks, and organized congresses of edifying workers in Slovakia.

Key words: history of adult education, edifying organizations, edifying commissions, Edifying union for Slovakia, congresses of edifying workers in Slovakia

Úvod: Osvetové pôsobenie na dospelých sa na území Slovenska postupne rozvíjalo od obdobia osvietenstva, a to v podobe prvých čitateľských spoločností, učených spoločností a publikačných snáh Slovenského učeného tovarišstva. V čase štúrovskej generácie sa v modifikovanej podobe začali uplatňovať nedeľné školy, spolky miernosti na boj proti alkoholizmu, hospodárske ústavy, ochotnícke divadlá a knižnice. Druhá polovica 19. stor. a tzv. rakúsko-uhorské vyrovnanie priniesli krátke pôsobenie spolkov, Maticie slovenskej, Živeny, vzdelávacích kasín a pod. Osvetové aktivity týchto generácií, ktoré predstavovali najmä kňazi a učители, boli závislé od ich nadšenia, odhodlanosti či obetavosti pre šírenie vzdelanosti medzi dospelých. Až vznikom Československej republiky nastali vhodné podmienky pre štátom riadenú osvetovú činnosť, formovanie prvých štátnych osvetových inštitúcií, prípravu pracovníkov pre danú oblasť i zámernú finančnú a materiálnu podporu.

Príspevok má za cieľ najprv poukázať na legislatívne opatrenia, na základe ktorých bolo možné ukotviť v osvetovej činnosti štátom riadené inštitúcie: okresné osvetové zbory, mestské osvetové zbory a miestne osvetové komisie. Ďalším cieľom je poukázať na hlavné aktivity, ktorými tieto osvetové ustanovizne uvádzali do praxe nariadenia a výnosy Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe, resp. jemu podriadeného Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, ktoré v nich určili hlavné jednotlivé cieľové skupiny z radov dospelých a obsahové zameranie práce osvetových pracovníkov. V záverečnej časti príspevku je stručne opísaný význam Osvetového zväzu pre Slovensko, ktorý bol strešnou koordinačnou osvetovou inštitúciou na Slovensku.

Základné riadiace orgány a legislatívne opatrenia

Koniec 1. svetovej vojny znamenal aj zánik rakúsko-uhorskej monarchie a vznik nových štátnych útvarov, ku ktorým patrila aj Československá republika (1918 – 1938). Nová republika si hneď od vzniku konštituovala svoje riadiace orgány, ku ktorým patrilo i Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe (MŠaNO), na ktorom pôsobil aj samostatný osvetový odbor. Ako organizačná súčasť pražského MŠaNO bol v roku 1922 na Slovensku zriadený Referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave (Ref. MŠaNO) s delegovanou právomocou pre správu základných a stredných škôl na území Slovenska. Referát „vznikol zlúčením školského, osvetového a cirkevného referátu Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska a v náplni jeho práce boli riadiaca, kontrolná, personálna a administratívna činnosť“ (Pavlík 1985, s. 163).

Nová spoločenská a politická situácia si vyžadovala i prijatie príslušných zákonných opatrení, ktoré tvoria normatívne jadro štátom riadenej osvetovej činnosti. K nim patrí i zákon o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy č. 67 Zb. z. a n. zo dňa 7. februára 1919, ktorého 100. výročie si práve pripomíname. „Úlohou kurzov občianskej výchovy je vychovávať občanov a predovšetkým teda prehľbovať politické vzdelanie a upevňovať mravnú zdatnosť jednotlivcov“ (Škoda & Paška 1977, s. 30). V zmysle tohto zákona sa na celom území nového štátneho útvaru realizovali bezplatné kurzy občianskej výchovy, ktorých cieľom bolo poskytnúť občanom odborný, v prístupnom jazyku podaný výklad o zriadení štátu, o jeho fungovaní vo všetkých oblastiach, ako i o právach a povinnostiach, ktoré boli uplatňované v novom zriadení. Ďalej zákon hovorí o zriadení osobitných zborov, a to v sídlach okresov a žúp, ktoré mali byť zložené z odborníkov, predstaviteľov vzdelávacích spolkov a jednôt, ako aj o štátom riadených výkonných orgánoch zodpovedných za tieto kurzy. Náklady na usporadúvanie týchto kurzov boli hradené z príspevkov jednotlivým samosprávnym orgánom a obce zabezpečovali vhodné priestory, okrem krčiem a hostincov, a znášali vecné náklady. Hlavný dozor nad realizáciou zákona malo Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe, resp. jeho oddelenia, ktoré dbali o úspešný priebeh kurzov.

Vznik a činnosť osvetových zborov a komisií

Vykonať nariadenia, resp. výnosy MŠaNO v Prahe (napr. č. 61.796 zo dňa 15. decembra 1919; č. 61.977 zo dňa 19. decembra 1919) bližšie špecifikovali „osobitné zbory“ uvedené v spomínanom zákone.

Patrili k nim:

a) okresné osvetové zbory (OOZ) zriadené v každom súdnom okrese s maximálne 20 členmi. Tvorili ich zástupcovia politických strán, samosprávy, okresnej školskej rady, popredných vzdelávacích spolkov a osvetoví odborníci. Hlavnou činnosťou OOZ bola inšpekčná činnosť osvetovej práce v obciach;

b) mestské osvetové zbory (MOZ), ktoré boli zakladané v mestách s viac než 10 000 obyvateľmi; vo veľkých mestách ich mohlo byť niekoľko, neboli priamo podriadené okresným zborom;

c) miestne osvetové komisie (MOK), ktoré pôsobili ako miestna odbočka okresných zborov v príslušnej obci a mali troch až štyroch členov.

V tabuľke č. 1 je uvedený vývoj počtu OOOZ a MOZ a v tabuľke č. 2 je vývoj počtu MOK v ČSR za obdobie rokov 1924 – 1926.

Tabuľka 1: Počet okresných a mestských osvetových zborov v ČSR v rokoch 1924 – 1926

rok	spolu v ČSR	československé	v Podkarp. Rusi	poľské	nemecké	maďarské
1924	488	325	-	-	163	-
1925	528	352	11	-	165	-
1926	569	380	8	3	177	1

Zdroj: Rambousek (1928, s. 22)

Tabuľka 2: Počet miestnych osvetových komisií v ČSR v rokoch 1924 – 1926

rok	spolu v ČSR	československé	v Podkarp. Rusi	poľské	nemecké	maďarské
1924	7 322	5 418	-	-	1 904	-
1925	8 807	6 745	261	-	1 801	-
1926	8 422	6 401	292	48	1 677	24

Zdroj: Rambousek (1928, s. 22)

V praxi boli zriaďované i ďalšie osvetové články. Ústredie osvetových zborov bolo zriaďované pre oblasť župy s cieľom koordinovať jednotnú organizáciu osvetových podujatí. Staralo sa o výchovu osvetových pracovníkov, zaznamenávalo osvetové aktivity v župe, sprostredkovalo styk medzi okresnými zbormi, staralo sa o župnú knižnicu. Menšinové OOOZ boli zriaďované v okresoch, ktoré mali aspoň 2 000 príslušníkov danej menšiny.

Povinnosťami všetkých osvetových zborov a osvetových komisií bolo:

- pripravovať programy kurzov,
- zostavovať zoznamy prednášajúcich,
- zriaďovať a viesť kurzy pre prednášajúcich,
- starať sa o literatúru pre lektorov a poslucháčov,
- realizovať prednášky, besedy.

Realizačnú stránku zákona č. 67/1919 pre slovenskú časť novej republiky zabezpečovali inštrukcie MŠaNO O organizácii ľudových kurzov občianskej výchovy na Slovensku č. 28 480 3554 n. o. zo dňa 14. júla 1920. Inštrukcie stanovili nasledujúcu úlohu kurzov: „vychovávať občanov pre republiku, predovšetkým teda prehľbovať politické vzdelanie v ČSR a upevňovať mravnú zdatnosť jednotlivcov“ (Jelínek 1936, s. 10). K ďalším dôležitým bodom inštrukcií patrilo obsahové vymedzenie týchto kurzov:

a) občianska náuka (štátne zriadenie, práva a povinnosti občanov, o činnosti verejných úradov, politické programy strán); b) národné hospodárstvo (hospodárenie štátu, obcí, organizácií); c) historický vývoj (vývoj československej samostatnosti, vývin svetových udalostí najmä v poslednom storočí, svetové dejiny); d) význam demokracie (mravné základy štátu); e) sociálne základy života v štáte; f) sociálne zdravotníctvo a telesná výchova.

Realizácia bezplatných kurzov občianskej výchovy mala „pozitívny zmysel pre poznanie skutočnosti, že nový štát je republikou a ako taký sa odlišuje svojím celkovým charakterom od štátu, v ktorom Česi a Slováci žili pred jeho vznikom“ (Pasiar 1975, s. 215).

Okrem kurzov občianskej bolo úlohou OOOZ, MOZ a MOK organizovať i vzdelávacie kurzy pre ženy, na tieto účely bol prijatý výnos č. 112.234 zo dňa 10. októbra 1924. Kurzy boli určené ženám z robotníckych, maloživnostenských a hospodárskych rodín s cieľom prebudíť ich záujem o verejný občiansky a hospodársky život, o sebazvdelávanie, domáce hospodárstvo, výchovu k rodičovstvu, zdravotnú výchovu a pod. (Jelínek, 1936). Na Slovensku boli ich hlavnými nositeľmi Osvetový zväz pre Slovensko v spolupráci so Živenou.

Významnou oblasťou z hľadiska národného hospodárstva bolo pôsobenie osvetových zborov a komisií aj v oblasti boja proti nezamestnanosti. Už prvé krízové obdobie, ktoré vyvrcholilo v piatom roku existencie republiky a bolo sprevádzané vysokou nezamestnanosťou, si vyžiadalo prijatie Výnosu MŠaNO č. 118.920 zo dňa 10. novembra 1923 o bezplatných kurzoch pre nezamestnaných. Boli uskutočňované tam, kde v obci a v jej okolitom teritóriu do 6 km dostávalo podporu viac než 200 osôb. Prednášky, ktoré mali prihliadať na miestne pomery, na možnosti zamestnania účastníkov kurzov a úroveň ich predchádzajúce vzdelania, boli obsahovo orientované na dve kategórie. Prvá bola zameraná na občianskovýchovné témy, ako napríklad: 1. Štát, formy štátu; právo a zákony; štátne orgány; ústava a jej porovnanie s ústavami iných štátov. 2. Zem a človek; pozemková reforma; peniaze, valuta, peňažný trh; drahota, úžera, reálny obchod. 3. ČSR, jej vznik. 4. Robotnícka otázka; sociálne reformné zákonodarstvo a zariadenie v našom štáte; nezamestnanosť a práca. 5. Ľudová zdravotníctvo. Druhá kategória obsahovala odborné prednášky v rozsahu 20 – 50 hodín zamerané napríklad na vlastnosti materiálov, strojnícke výpočty, technické výkresy, elektrotechniku, sústruženie. Na tieto účely boli využívaní aj vyučujúci z okolitých odborných škôl, resp. pracovníci z praxe schopní prednášať a komunikovať s poslucháčmi kurzov. Už výročný rok prvého decénia novej republiky poukazyval na význam pôsobenia OOOZ na Slovensku.

Tabuľka 3: Príklady aktivít OOOZ usporiadaných v roku 1928 na Slovensku¹

OOZ	MOK	PSO	VVP	OVP	K	LH	OP	LB	BPM	LA	KP	PV	iné
Brezno	-	162	35	-	-	92	-	-	-	76	-	-	-
Čadca	14	-	100	95	10	55	62	29	28	17	12	23	25
Galanta	24	-	136	20	2	6	127	2	67	12	15	7	73
Hlohovec	26	-	197	85	10	1	75	16	26	22	18	-	16
Ilava	28	-	129	27	-	2	39	1	25	10	59	25	23
Komárno	2	-	51	15	4	-	6	-	5	14	24	-	-
Michalovce	-	100	348	118	60	40	157	130	-	33	-	-	51
Nové Mesto nad Váhom	35	-	96	-	26	12	75	9	20	5	7	9	-
Rim. Sobota	-	72	36	8	3	34	5	19	9	14	25	6	-
Ružomberok	31	-	254	80	11	9	55	55	87	30	-	55	27

Zdroj: Náš ľud (1928/1929, s. 101-104, 125)

1_ MOK: počet miestnych osvetových komisií, PSO: prednášky so svetelnými obrazmi, VVP: všeob. výchovné prednášky, OVP: odborné-vzdel. prednášky, K: kurzy, LH: lútkové hry, OP: ochotnicke predstavenia, LB: ľudové besedy, BPM: besiedky pre mládež, LA: ľudové akadémie, KP: kinematografické predstavenia, PV: poučné vychádzky

Dôsledkom svetovej hospodárskej krízy o desaťročie neskôr boli mnohé negatívne skutočnosti, ktoré priniesli zhoršenie kvality života mnohých rodín, chudobu, drahotu, nezamestnanosť a vysťahovalectvo. „V Československu bolo začiatkom roka 1933, keď kríza vrcholila, registrovaných 920 tisíc nezamestnaných. Prakticky každý tretí robotník bol bez práce“ (Kováč 1998, s. 200). Na túto neblahú situáciu opäť zareagovalo MŠaNO a vydalo výnos č. 48.067/32 V. o verejnej osvetovej starostlivosti o nezamestnaných zo dňa 7. júna 1932. V jeho intenciách boli usporadúvané kurzy pre nezamestnaných v dvoch obsahových zameraniach: všeobecná výchova (národohospodárske a sociálno-politické témy, práva robotníkov, štátnoobčianska výchova, kultúrne, literárne a zdravotnícke otázky) a odborná výchova (jazykové kurzy, stenografia, písanie na stroji, účtovníctvo, čítanie technických výkresov, výpočty, obsluha strojov a kurzy pre nezamestnané ženy). Kurzy, ktoré mali trvať najmenej 30 hodín, s vyučovaním aspoň 3 hodiny denne, boli prispôbované podľa miestnych pomerov, vzdelanostnej úrovne nezamestnaných a špecifických požiadaviek regiónu. Krízové roky sa prejavili aj v celkovej neutešenej finančnej situácii, ktorej museli čeliť osvetoví pracovníci. Ba dokonca našli sa i takí „priaznivci osvetu“, ktorí tvrdili, že v týchto časoch už organizovaná osvetová činnosť nie je potrebná, svoju úlohu splnila najmä v prvých rokoch existencie samostatnej republiky a osvetové aktivity by naďalej mali vykonávať už len osvetové spolky. V pozadí týchto vyjadrení boli úvahy, aby finančné prostriedky určené na ľudovú výchovnú účely boli v rozpočte ponechané, ale prerozdelené medzi kultúrne organizácie jednotlivých politických strán.

Na zabezpečenie dôsledného dodržiavania zákona o obecných pamätných knihách č. 80 Zb. z. a n. zo dňa 30. januára 1920 vydalo MŠaNO výnos č. 136.608 zo dňa 5. decembra 1924 o usporadúvaní kurzov pre obecných kronikárov. Zákon sa spočiatku vzťahoval len na české krajiny a v nich museli všetky obce do konca roku 1922 založiť a finančne udržiavať vedenie obecnej pamätnej knihy. Pre Slovensko a Podkarpatskú Rus bola táto lehota neskorším výnosom stanovená do 1. júla 1933. Osvetové zbory v spolupráci s okresnými samosprávami zabezpečovali tieto kurzy v rozsahu 5 hodín, 3 hodiny boli určené na teoretický výklad a 2 hodiny na praktické cvičenie. Teoretická časť bola členená na päť častí: úvod s výkladom zákona o pamätných knihách a prevádzacích nariadeniach, o význame obecných kroník, technická úprava kroniky, dejepis a historické pramene, záver venovaný výkladu o kronike ako výchovnom prostriedku a zrkadle života obce. Praktická časť ponúkala obecným kronikárom ukážky štýlu a obsahu zo starších kroník, prehliadku už zavedených kroník, ako i nácvik v spracovaní obecnej kroniky, resp. cvičenie v registrovaní a vo vedení registra.

K významným legislatívnym oporám osvetovej práce v prvých rokoch patrila aj zákon o verejných obecných knižniciach č. 430 Zb. z 12. júla 1919. V jeho prvom paragrafe sa uvádza: „Na doplnenie a prehĺbenie vzdelanosti všetkých vrstiev obyvateľstva sú politické obce povinné zakladať verejné knižnice so vzdelávacou, náučnou i zábavnou literatúrou, ktorá má skutočnú vnútornú hodnotu“ (Bakoš 1996, s. 36). Tento zákon však pre nevyhovujúce technické podmienky, pre odlišné zložité pomery a pre vojnové udalosti vošiel do platnosti na Slovensku až 21. marca 1925. „Slovensko dovtedy nemalo ustanovenie zákona podľa ktorého by sa zakladali verejné knižnice pre najširšie vrstvy ľudu“ (Pasiar & Paška 1964, s. 225). Ešte v ten istý rok vydal ref. MŠaNO v Bratislave výnos č. 17.741 zo dňa 21. marca 1925 o spolupôsobení OOZ pri organizácii obecných knižníc na Slovensku. Zbory sa mali spolupodieľať na ich popularizácii, zriaďovaní knižničných rád, kontrole správneho využívania finančných prostriedkov určených štátom samosprávnym orgánom na knižničné účely, ako i na výbere a nákupe vhodných kníh. Odporúčalo sa, aby člen výboru zboru pôsobil aj ako okresný knižničný referent a podieľal sa na kontrole knižníc, mal potvrdzovať žiadosti o štátne subvencie a realizovať prednášky propagujúce zariadenie knižníc.

Napriek enormnému úsiliu v tejto oblasti bolo na prvom zjazde slovenských knihovníkov, usporiadanom Osvetovým zväzom pre Slovensko v dňoch 2. – 3. januára 1932 v Bratislave, poukazané na to, že v zmysle požiadaviek knižničného zákona sa ešte stále nedarilo zakladať knižničné rady a ustanovovať knižničných referentov. Pohľad na vývoj knižníc a knižničných služieb vo vybraných rokoch poskytuje tabuľka č. 4. Vo všeobecnosti bolo knihovníctvo oproti iným kultúrnym a mimoškolským položkám dotované v oveľa menšej miere a navyše

„položky na knižnice sú v nespočetných prípadoch využité na iné účely, takže knižnice z nich nemajú ničoho“ (Müller 1932, s. 72). Problémom pri zakladaní a vedení knižníc bolo i to, že funkciu knihovníka vykonávali učitelia, ktorí v súvislosti s etablovaním slovenských škôl, často menili svoje pôsobiská.

Tabuľka 4: Rozvoj knižníc a knižničných služieb na Slovensku v rokoch 1926 – 1935

Rok	počet knižníc	počet zväzkov	počet čitateľov	vypožičané knihy
1926	2 529	202 781	104 270	530 001
1927	2 746	259 371	118 115	726 937
1928	2 854	287 073	119 789	755 361
1929	2 804	410 656	127 775	850 887
1930	2 687	407 781	135 603	863 903
1935	2 958	603 386	148 760	1 247 046

Zdroj: Šimkovič (1938, s. 86)

S formujúcou sa demokraciou a kreovaním štátnej správy bola nevyhnutná príprava odborných pracovníkov samosprávnych orgánov, na tieto účely mal slúžiť aj výnos MŠaNO č. 105.972/21 zo dňa 13. januára 1922 o vzdelávacích kurzoch pre samosprávy. Ich organizátormi boli okresné osvetové zbory, konali sa počas 3 nediel po 4 hodiny s obsahom približujúcim úlohy samosprávy, základy obecného zriadenia, hospodárenie obcí, otázky domovského práva a štátneho občianstva, výkonnej moci obcí a dozoru nad obcami.

Špecifická pozornosť bola venovaná šíreniu osvetu na vidieku. S cieľom prehľbovať vzdelanie dedinského ľudu a utvrdzovať jeho mravnú zdatnosť bol už 21. októbra 1919 vydaný výnos MŠaNO č. 58.756 o vzdelávacích kurzoch na dedine. Osvetové zbory a komisie pripravovali spoločné vzdelávacie kurzy pre susediace obce s obsahom vybraným podľa duchovných, hospodárskych a spoločenských potrieb ľudu. Konali sa v mesiacoch december – marec v rozsahu jedného týždňa a odporúčané témy boli zamerané na občiansku náuku, národné dejiny a dejiny vývoja obcí, vlastivedu, zdravotvedu, vychovávateľstvo, zverolekárstvo, prírodné vedy, hospodárenie, družstevníctvo a pod.

Osvetové zbory a komisie sa podieľali aj na rozvoji ľudových škôl na Slovensku, ktoré od roku 1926 mali 3 stupne: nižšia ľudová škola (učebná látka podobná meštianskej škole), ľudová škola (obsah sa približoval strednej škole) a vyššia ľudová škola (obsah sa blížil úrovni vysokoškolského štúdia).

Tabuľka 5: Príklady aktivít OOO usporiadaných v roku 1937 na Slovensku²

OOZ	MOK	VVP	OVP	K	BH	DP	LB	BPM	LA	KP	iné
Ban. Bystrica	49	370	55	12	8	108				19	112
Humenné	42	436	89	21	62					18	249
Komárno	9	134	29	4	2	11				12	49
Lipt. Hrádok	17	277	19	9		60				14	63
Skalica	18	152	96	15	7	118	49	44	11	37	7
Stará Ľubovňa	29	237	56	21	19	46				17	68
Sp. N. Ves		277	86	11	4	43	8		3	25	60
Trstená	29	224	40	20	16	63				37	179
Veľká Bytča	19	133	58	6		49				15	96
Zvolen	35	222	54	29	7	72	1	5	2	2	2

Zdroj: *Náš ľud* (1936/1937, s. 91-93)

Ako uvádza M. Orosová (2016, s. 19), v polovici roku 1938 pôsobilo na území Slovenska 77 okresných osvetových zborov, 11 mestských osvetových zborov, 3 nemecké okresné a mestské osvetové zbory a 15 maďarských okresných a mestských osvetových zborov. Mali vyplňať medzery v činnosti ostatných spolkov a spolupracovať s nimi na základe spoločného programu. OOO a OOK mali tak spolu s ostatnými spolkami a združeniami zabezpečovať všestrannú vzdelávaciu činnosť pre široké spektrum skupín obyvateľstva v rámci svojej pôsobnosti – župy, okresu, mesta či obce – v duchu štátotvornom a štátoobčianskom. Okrem opisovaných obsahových zameraní poukážeme v tabuľke č. 5. na rôznorodosť ďalších aktivít OOO.

Osvetový zväz pre Slovensko

Strešným orgánom praktickej osvetovej práce na Slovensku bol Osvetový zväz pre Slovensko, založený 15. novembra 1919, ktorý zároveň pracoval i ako Mestský osvetový zbor v Bratislave a Okresný osvetový zbor v Bratislave. Zväz koordinoval prácu osvetových zborov a komisií, od roku 1925 si začal vytvárať vlastnú ústredňu diapozitívov s pôsobnosťou pre celé Slovensko a združoval osvetových pracovníkov prostredníctvom ich práce v jednotlivých odboroch zväzu: bábkového divadla, filmový a diapozitívny, mimoškolskej výchovy mládeže, prednáškový, pre školský rozhlas, rádiový, rekreačný, priateľov literatúry pre mládež, umelecký, školskej a ľudovej zrakovej výchovy. Zaslúžil sa o vydávanie mesačníka *Náš ľud*. Ľudovýchovník vestník pre Slovensko v rokoch 1928/1929 – 1937/1938, ktorý bol distribuovaný zborom, komisiám, učiteľom, školským inšpektorom a pod. a čitatelia v ňom našli články, informácie o knihách, praktické pokyny, historický kalendár, obežníky, redakčné správy, teoretické a metodické príspevky. Zväz vydával odborné publikácie, metodické príručky, spolupracoval s vyše 81 OOO, MOZ a MOK, ako aj s významnými osobnosťami spoločenského a kultúrneho života.

² MOK: počet miestnych osvetových komisií, PSO: prednášky so svetelnými obrazmi, VVP: všeobecno-výchovné prednášky, OVP: odborne-vzdel. prednášky, K: kurzy, BH: bábkové hry, DP: divadelné predstavenia, LB: ľudové besedy, BPM: besiedky pre mládež, LA: ľudové akadémie, KP: kinematografické predstavenia, PV: poučné vychádzky

Osvetový zväz pre Slovensko mal hlavný podiel aj pri organizovaní zjazdov osvetových pracovníkov na Slovensku. Prvý sa konal 3. – 6. júna 1922 v Prešove a bol sprevádzaný odhalením búst P. O. Hviezdoslavovi a J. Záborskému. Na zjazde v Štubnianskych Tepliciach (22. – 24. mája 1926) sa tajomník Matice slovenskej Š. Krčméry (1926) vyjadril za zachovanie kultúrnych špecifík Čechov a Slovákov, ktorí by mali byť vychovávaní k štátnosti na národnom podklade a mal v nich byť vzbudzovaný povedomý, trvalý a rastúci patriotizmus. Prednosta ľudovýchovného oddelenia MŠaNO v Prahe, ministerský radca A. Matula (1926) poňmal štátoobčiansky ideál ľudovej výchovy v zmysle prevychovania trpných poddaných v zdatných, t. j. aktívnych, podnikavých, osvietených a disciplinovaných občanov, znalých svojich práv a povinností. Zjazd v Banskej Bystrici (2. – 6. júla 1927) prijal rezolúciu, aby sa nielen učiteľom, ale i úradníkom a inteligencii určila povinnosť zúčastňovať sa na osvetovej činnosti, aby sa posilnil význam rozhlasu a aby boli vybudované rozhlasové stanice v Bratislave a v Košiciach.

Záver

Organizačné a legislatívne základy osvetovej práce (v jej dnešnom ponímaní) boli budované na základe nového štátneho útvaru – Československej republiky, v ktorom boli prijaté i osvetové zákony a výnosy. Tie umožnili organizačne a obsahovo riadiť oblasť výchovy a vzdelávania dospelých, umožnili vznik špecifických osvetových inštitúcií, prípravu odborných pracovníkov. Osvetová činnosť sa po prvýkrát v našich podmienkach začala realizovať systematicky, sústavne, so stabilným a vzdelaným personálnym zabezpečením, na postupne rozpracovávanej teoretickej báze. Medzi osvetovými zbormi a komisiami mal špecifické postavenie Osvetový zväz pre Slovensko z hľadiska svojho organizačného, koordinačného a metodického pôsobenia, ako aj jeho zástoja vo vzťahu k zjazdom osvetových pracovníkov.

Použitá literatúra

- BAKOŠ, S. (Ed.) (1996). *Antológia dejín slovenskej osvetovej práce*. III. Bratislava: NOC.
- JELÍNEK, K. (1936). *Príručka pre osvetových pracovníkov*. Bratislava: Osvetový zväz pre Slovensko.
- KOVÁČ, D. (1998). *Dejiny Slovenska*. Praha: Nakladateľství Lidové noviny.
- KRČMÉRY, Š. (1926). Ako môže ľudovýchova prispieť na Slovensku k správne chápaniu štátnosti a k vecnému riešeniu pomeru československého. In Jelínek, K. et al. (Eds.), *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliciach na Turíce 1926 dňa 22., 23. a 24. mája* (s. 23-31). Bratislava: Universum.
- MATULA, A. (1926). Ľudová výchova. In Jelínek, K. et al. (Eds.), *Zjazd ľudovýchovných pracovníkov zo Slovenska v Štubnianskych Tepliciach na Turíce 1926 dňa 22., 23. a 24. mája* (s. 15-22). Bratislava: Universum.
- MÜLLER, J. (1932). O knihovníckom zjazde. *Náš ľud*, IV(5), 72.
- OROSOVÁ, M. (2016). Osveta, súčasť výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku. In Kázmerová, L. et al. *Premeny osvetovej a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918 – 1945)* (s. 11-26). Bratislava: Historický ústav SAV.
- PASIJAR, Š. (1975). *Dejiny výchovy dospelých na Slovensku*. Bratislava: Obzor.
- PASIJAR, Š. - PAŠKA, P. (1964). *Osveta na Slovensku*. Jej vznik, počiatky a vývoj. Bratislava: vydavateľstvo Osveta.

- PAVLÍK, O. (Ed.) (1985). *Pedagogická encyklopédia Slovenska*. 2. P–Ž. Bratislava: Veda.
- RAMBOUSEK, A. (1928). *Lidová výchova československá po roce 1914*. Praha: Masarykův lidovýchovník ústav.
- ŠIMKOVIČ, B. (1938). *Ľudová výchova na Slovensku za uplynulých dvacet rokov*. In Matula, A., Kubiček, J., Moucha, A. (Eds.), *Idea československého štátu a lidová kultúra*, s. 80-95. Praha: Státní nakladatelství.
- ŠKODA, K. (1960). *Osvetová práca v predmnichovskej republike*. Osvetový zborník, 2(5), 14-27.
- ŠKODA, K. - PAŠKA, P. (1977). *Dejiny osvetovej práce na Slovensku 1918 – 1975*. Bratislava: Obzor.

Poznámka

Tento príspevok vznikol za podpory grantovej agentúry VEGA v rámci grantovej úlohy č. 1/0303/17 „Výchova a vzdelávanie dospelých na Slovensku v podmienkach existencie ČSR (1918 – 1938)“

Kontakt

Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.
Adresa: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie, Katedra andragogiky, ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika
E-mail: eduard.lukac@unipo.sk

Vzdelávanie žien v období existencie ČSR (1918 – 1938)

Abstrakt: Vznik prvej Československej republiky a jej jednotlivých inštitúcií umožnil na Slovensku rozvoj vzdelávania, osvetovej činnosti a aktivizáciu občianskeho povedomia. Prenikavou sa stala potreba vzdelávania žien ako špecifickej cieľovej skupiny. Vzdelávanie žien sa realizovalo prostredníctvom ľudovýchovných kurzov, tzv. náukobehov, v teoretickej, ako i praktickej rovine. Kurzy boli zamerané na prebudenie záujmu o verejný, občiansky a hospodársky život, sebazvdelávanie žien a na domáce hospodárstvo vo vzťahu k verejným záujmom. Učebné osnovy a obsah ľudovýchovných kurzov bol determinovaný rozdielnosťou vzdelanostnej úrovne žien v jednotlivých regiónoch.

Kľúčové slová: kurzy pre ženy, ľudovýchovné kurzy, spolky, osvetová činnosť, výchova a vzdelávanie žien

Abstract: The formation of the First Czechoslovak Republic and its individual institutions has enabled the development of education, public enlightenment activities and the activation of civic awareness in Slovakia. It has become a pervasive need for education of women as a specific target group. The education of women was realized through popular courses, in both theoretical and practical terms. The courses aimed at raising interest in public, civic and economic life, women's self-education, and the domestic economy in relation to the public interest. The curriculum and the content of public enlightenment courses were determined by the difference in the educational level of women in each region.

Keywords: courses for women, popular courses, associations, public enlightenment activity, education of women.

Úvod

Prvým medzníkom zlepšenia sociálno-kultúrnych podmienok žien na Slovensku bolo 18. storočie. K výraznejším zmenám v postoji verejnosti k vzdelávaniu žien a dievčat došlo až v druhej polovici 19. storočia. Do roku 1918 na území Slovenska neexistovali stredné školy v slovenskom jazyku ani pre chlapcov¹, preto slovenské dievčatá študovali v Čechách a na Morave. Vzdelávanie žien po vzniku prvej Československej republiky na stredných a vysokých školách bolo len v začiatkoch. Prvé slovenské stredné a vysoké školy začali vznikať až po prijatí Ústavy Československej republiky v roku 1918, keď ženy aj muži získali prvýkrát volebné právo, právo na vzdelanie, prácu a iné spoločenské aktivity (Tokárová, 2007).

Referát MŠaNO² sa zaoberal vzdelávaním dievčat na stredných školách, z uvedeného dôvodu vydal v roku 1918 výnos o prijímaní dievčat za riadne žiačky všetkých stredných škôl. Napriek tomu, že koedukácia³ bola na školách oficiálne povolená, prevládal názor, že nie je vhodná pre všetky typy škôl. Teda na vzdelávanie dievčat boli určené dievčenské školy nazývané aj *odborné školy pre ženské povolania*, ktorých úlohou bolo teoreticky a prakticky vzdelávať a vychovávať dievčatá schopné perspektívne zastávať rolu ženy, matky, gazdinky i občianky. V roku 1919 sa otvorili prvé dve dievčenské odborné školy, obe v Martine – päťmesačná *Gazdinská škola* a *Vyššia škola pre ženské povolanie*. Po roku 1922 vznikali dievčenské školy aj v ďalších slovenských mestách.

Podľa zákona č. 252/1923 Zb. z 20. decembra 1923 sa odborné školy rozdelili na *verejné a súkromné*. Primerané vzdelanie (Žbirková, 2002) dennou formou poskytovali dva druhy škôl, a to *ženské odborné školy* (dvojnásobné) a na nich nadväzujúce *špeciálne školy* (školy pre vychovávateľky; školy pre sociálnu službu; školy pre vzdelanie ústavných správkyní; odborná škola modistická; rodinná škola). Ďalej do špeciálnych škôl patrili ešte – päťmesačná a ročná kuchárska škola a taktiež škola pre pestúnky. Neskôr, v roku 1927, sa Živena zaslúžila o zriadenie ďalších dvanástich ženských škôl. Na rozvoji kvalifikovanosti žien sa podieľali významnou mierou aj *obchodné školy* s vyučovacím jazykom slovenským, zriadené v školskom roku 1921/1922 v Bratislave, Turčianskom Sv. Martine a v Košiciach, a zákonom č. 259/1924 Zb. z. a n. zriadené *učňovské školy*, ktoré boli po roku 1930 zaradené medzi odborné školy.

Prvou vysokou školou na území Slovenska s vyučovacím jazykom slovenským bola *Československá štátna univerzita* v Bratislave, ktorá vznikla v roku 1919 premenovaním maďarskej Alžbetinej univerzity⁴ a ešte v tom istom roku ju premenovali na *Univerzitu Komenského*. V školskom roku 1921/22 študovalo na jednotlivých fakultách Univerzity Komenského 32 žien, z toho 7 na právnickej, 15 na lekárskej a 10 na filozofickej fakulte (Tokárová, 2007, s. 121-125).

Vzdelávacie kurzy pre ženy

Po vzniku ČSR sa vytvorili bohaté možnosti vzdelávania aj pre najširšie ľudové vrstvy populácie, nevyvímajúc priaznivejšie podmienky rozvoja vzdelanosti žien, ktoré dosiaľ v mestách a na dedinách žili takmer bez možnosti vzdelávať sa. Z hľadiska vtedajšej vzdelanostnej úrovne slovenských žien bolo nevyhnutné, aby sa rozšíril ich životný obzor, u väčšiny z nich nepresahoval hranice obce, v ktorej žili, a ich svetonázor bol determinovaný náboženstvom a tradičnými normami vidieckej spoločnosti. Výnimku tvorili dcéry a ženy z farárskejších, učiteľských a zemianskych rodín, u ktorých prevládalo minimálne vzdelanie (znalosť písania, čítania v jednom alebo v dvoch jazykoch, zväčša nemčine a maďarčine). Z dôvodu nízkej vzdelanostnej úrovne žien a dievčat sa začala pozornosť sústreďovať na vzdelávanie prostredníctvom osvetovej a ľudovýchovnej činnosti, a to nielen v mestách, ale predovšetkým na dedinách a v obciach, kde neboli vytvorené podmienky na sústavnejšiu prácu s ľudom, čo vyplývalo z naliehavej potreby zvýšenia ich spoločenského, hospodárskeho, národného a sociálneho povedomia. Realizátorom ľudovýchovy na vidieku bola dedinská inteligencia: vo väčších obciach notár, farár a učiteľ, v menších farár a učiteľ, resp. len učiteľ, ktorý bol často reprezentantom kultúrnej, sociálnej, humánnej a hospodárskej činnosti (Zbavitel, 1932).

Pre potreby šírenia osvetvy prevládali u širokých vrstiev obyvateľstva najmä vzdelávacie kurzy, ktoré po formálnej stránke boli s rôznou dĺžkou a intenzitou trvania. Realizovali sa prednášky obohatené o premietanie diazopozitívov a osvetových filmov, aktivity zamerané na čitateľov, nevyvímajúc širokú paletu najrôznejších teoreticko-praktických vzdelávacích problematik týkajúcich sa rôznych oblastí, napríklad modernizácie poľnohospodárstva.

1_ Okrem krátkeho dvanásťročného trvania prvých slovenských gymnázií, ktoré však boli uhorskou vládou v roku 1874 zrušené (Tokárová, 2007, s. 17).

2_ MŠaNO – Ministerstvo školstva a národnej osvetvy založené v roku 1918 bolo ústredným riadiacim orgánom školstva a kultúry so sídlom v Prahe, v Bratislave – Referát Ministerstva školstva a národnej osvetvy, ktorý spravoval vzdelávacie a osvetové dianie na Slovensku.

3_ Koedukáciu školstva na stredných školách bližšie upravil výnos MŠaNO č. 47447/1921.

4_ Alžbetina univerzita vznikla premenovaním právnickej akadémie v Bratislave v roku 1912 na základe čl. XXXVI/1912.

Zároveň sa zdôrazňovala potreba, a to najmä v rokoch hospodárskej krízy, zapojenia žien aj do ekonomických procesov (napríklad výdavky v domácnosti, spotrebiteľky nových priemyselných produktov, starostlivosť o hospodárstvo, výroba tradičných ľudových výrobkov), aby sa stali ekonomicky nezávislejšími a následne si našli lepšiu prácu. Uvedená požiadavka bola aktuálna najmä v období vysťahovalectva, resp. odchodu mužov na sezónne práce, keď bremeno starostlivosti o rodinu spočívalo na ženách. Avšak popri týchto osvetových aktivitách hlavnou obsahovou náplňou ostávala občianska výchova orientovaná na posilňovanie demokratických ideí (Orosová, 2015).

Najvýznamnejšími inštitúciami primárne sa venujúcimi vzdelávaniu žien, na základe výnosov MŠaNO, prostredníctvom šírenia osvetovej činnosti boli: Osvetový zväz pre Slovensko, Živena, Ústav M. R. Štefánika, vyššia škola ľudová Slobodného učenia sedliackeho a Slovenská ovocinárska spoločnosť, ktoré organizovali medzi najširšími vrstvami obyvateľstva ľudové kurzy, tzv. náukobehy.

Osvetový zväz pre Slovensko

Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe výnosom č. 112.234 zo dňa 10. októbra 1924 reflektovalo čoraz silnejšiu potrebu vyššej a prenikavejšej vzdelanosti žien a odporučilo osvetovým zborom a miestnym osvetovým komisiám sústavné usporiadávanie vzdelávacích kurzov pre široký okruh žien. Na základe tohto výnosu sa začali organizovať kurzy podporované Osvetovým zväzom pre Slovensko v Bratislave, ktoré boli zamerané na prebudenie záujmu o verejný, občiansky a hospodársky život, o sebazvdelávanie a domáce hospodárstvo vo vzťahu k verejným záujmom. Pilotný kurz bol programovo rozsiahly, a preto bolo prijaté uznesenie, aby bol rozdelený do viacerých kurzov. Súčasne bolo navrhnuté, aby bol testovaný vzdelávací program prispôsobený pre vidiek a malé mestečká. Po jeho evalvácii sa odporúčalo jeho prehodnotenie a prípadnú korekcia. Bazálnu úroveň tvoril najmenší kurz, ktorý pozostával z 24 hodín, každá hodina bola rozdelená na prednášku (45 minút) a rozpravu (15 minút). Konkrétne na občiansku výchovu boli určené 4 hodiny, na sebaobšedovanie 6 hodín, 7 hodín na zdravotvedu a 7 hodín na domáce hospodárstvo. Program bol pre názornosť a z neho plynúce poučenie obohatený o diapozitívy s primeraným komentárom (Vzdelávajúce, 1929).

V Trnave sa pod záštitou Osvetového zväzu pre Slovensko uskutočnil 29. novembra 1928 osemhodinový ľudovýchovný kurz, tzv. náukobeh, s názvom *O výchove slovenskej ženy*. Náukobeh bol určený pre 82 učiteliek školského inšpektorátu, 24 kandidátok IV. ročníka učiteľského ústavu a 22 chovaniok rodinnej školy z Trnavy. Kurz sa zamerával na možnosti a význam ľudovýchovnej práce slovenských učiteliek na vidieku spočívajúci v získaní záujmu vidieckych dievčat a žien o vzdelanie, a to prostredníctvom čajových besiedok. Obsahom besiedok bola zábava (spev, poézia, koledy), časovo zaujímavé zamestnanie (príprava vianočných ozdôb, darčiekov, pletenie svetrov a i.), čítanie (knihy, časopisy) a rozhovory (osobná hygiena a hygiena domácnosti, starostlivosť o dieťa). Účelom vzdelávania bolo poskytnúť učiteľkám návod a priamo ukázať, ako hravým a zábavno-poučným spôsobom možno vidiecky ženský dorast získať pre vzdelávaciu činnosť a oboznámiť mladé ženy s povinnosťami v rôznych oblastiach (matky, manželky, gazdinky, občianky)⁵.

Činnosť OOS⁶ v Trnave sa aj naďalej zameriavala na vzdelávanie učiteliek v tomto kontexte. V roku 1930 sa učiteľky národných škôl začali dôsledne zúčastňovať na mimoškolskej činnosti v odbore výchovy slovenskej ženy. Po absolvovaní vzdelávania 21 učiteliek usporiadalo 17 osobitných náukobehov materinského jazyka a 12 učiteliek náukobehy občianskej výchovy pre ženy. Kurzy navštevovalo 688 žien (Činnosť, 1931).

Spolok slovenských žien Živena

Živena⁷ bola založená z iniciatívy slovenských národovcov a ich žien v roku 1869 v Turčianskom Sv. Martine a jej cieľom bolo zriaďovať školy, kde by sa mohli slovenské dcéry

vzdelávať za mravné, pilné hospodyne a horlivé dcéry slovenského národa. Ďalším dôležitým programom jej práce bolo zakladanie odborných škôl pre ženské povolania po celom Slovensku, ktorých do roku 1927 bolo len 8. V roku 1927 sa pričinením Živeny založilo ďalších 12 škôl ako verejných, mestských odborných škôl pre ženské povolania, teda v školskom roku 1927/1928 bolo 20 škôl s 45 triedami a kurzmi a 1 713 žiakmi.

Na ľudovýchovnom poli sa Živena v súčinnosti s okresnými osvetovými zborami, ako to vyplývalo z výnosu MŠaNO z roku 1924 a za podpory jeho referátu, podieľala na organizovaní vzdelávacích kurzov pre ženy a dievčatá v rôznych mestách, napríklad v Trnave, Dolnom Kubíne, Turčianskom Sv. Martine, Spišskej Novej Vsi, Rimavskej Sobote a i. Odbory Živeny usporiadali kratšie kurzy varenia už v minulosti. Prvá väčšia akcia, ktorej osnovy mali určitý jednotný cieľ prenesený do organizácie kurzu, sa uskutočnila z podnetu župana bývalej Považskej župy Jozefa Országha v zimnom období roku 1927/28 v Turčianskom Sv. Martine. Učebnú osnovu (náuka o výžive a potravinách, domáce práce, vychovávateľstvo a samovzdelávanie, zdravotvedu, praktické ukážky varenia) a štatút pre kurzy schválilo MŠaNO výnosom č. j. 155.555_III/26, zo dňa 10. novembra 1927, opätovne v apríli 1928. Učiteľky vymenovali kuratérium odbornej školy pre ženské povolania v Turčianskom Sv. Martine Ústavu M. R. Štefánika. Kurzy sa realizovali v zimnom období. V školskom roku 1927/1928 sa uskutočnilo 14 kurzov s vyše 400 účastníkmi so zreteľom na potraviny (kvalita, výživnosť, uskladnenie, konzervovanie, výpočet ceny za jedlo a pod.), varenie, úpravu bežných jedál a stolovanie. Kurzy správnej výživy pokračovali aj v nasledujúcom zimnom období (r. 1928/1929), keď bolo usporiadaných už 26 kurzov so 761 účastníkmi, s rôznou intenzitou a trvaním (2 – 6 týždňov), čo reflektovalo miestne pomery (Šimková, 1930).

Okresný osvetový zbor a odbor Živeny usporiadali v Dolnom Kubíne v dňoch 19. novembra – 9. decembra 1929 vzdelávací kurz pre ženy, ktorý mal 12 vyučovacích hodín a 24 poslucháčok (Rôzne, 1929a). Neskôr sa na žiadosť poslucháčok uskutočnil špeciálny kurz varenia a šitia ako pokračovanie vzdelávacieho kurzu. Vyučovacích hodín bolo 6, z toho 2 hodiny venované šitiu bielizne a 4 hodiny vareniu. Kurz pravidelne navštevovalo 12 účastníčok (Rôzne, 1929b).

Najširšie pôsobenie v osvetovej práci zaznamenala Živena pri realizácii ľudovýchovných kurzov pre ženy po dedinách, ktorých organizačný štatút a osnovy schválil Referát MŠaNO. Kurzy sa zameriavali na výcvik žien v hospodárnom varení, na domáce práce a zamestnávanie detí. Vyučovanie sa realizovalo v zimných mesiacoch, spravidla 4 týždne, každý deň aspoň 3 hodiny. Poslucháčkami boli ženy a dievčatá od 15 rokov, počet účastníčok v jednom kurze bol 20 a viedli ich učiteľky Ústavu M. R. Štefánika v odbore gazdinského a sociálno-zdravotnej školy. V tomto smere bola Živena veľmi aktívna – do apríla 1929 sa zrealizovali kurzy v 47 obciach s vyše 1200 účastníkmi (Činnosť, 1929).

Ústav M. R. Štefánika

Veľmi aktívnu a intenzívnu osvetovú činnosť v oblasti vzdelávania žien vyvíjal Ústav M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine, ktorý bol vybudovaný (1925) zásluhou Františka Mareša, súčasne aj zakladateľa Rodinnej školy v Turčianskom Sv. Martine. V rámci ústavu bola škola pre výchovu učiteliek rodinných škôl, sociálnych pracovníčok a organizované boli i ľudové kurzy pre ženy na Slovensku (Rôzne, 1932).

Na základe neustále rastúceho záujmu žien o vzdelávanie sa aktivity krajinkej odbornej školy Ústavu M. R. Štefánika zamerali na organizáciu ľudových kurzov pre ženy. Kurzy boli súčasťou škôl Ústavu M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine ako ľudové kurzy krajinkej odbornej školy pre ženské povolania, typu dvojročnej školy pre sociálno-zdravotnú „pečlivosť“⁸. Pri organizovaní kurzov v rokoch 1927/1928 a 1928/1929 pomáhala ústavu Živena

5_ Náukobeh O výchove slovenskej ženy. Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko 1 (2-3), 30.

6_ OOS – okresné osvetové sbory vykonávajúce svoju činnosť pod gesciou Osvetového zväzu pre Slovensko.

7_ Živena – po roku 1920 sa stal poradcom spolku Živena František Mareš, školný (riaditeľ) brnenskej dievčenskej školy Vesna)

a Čsl. červený kríž. Od roku 1929/1930, pričinením vtedajšieho krajinškého prezidenta Jozefa Országha, predsedu kuratória krajinšských škôl Ústavu M. R. Štefánika, získali kurzy veľkú podporu od krajinškého úradu, referátu štátnej osvetovej služby a Referátu MŠaNO. Náklady na kurzy spočiatku pokrývalo kuratórium krajinšských škôl Ústavu Štefánikovo v Turčianskom Sv. Martine. Neskôr od roku 1930 boli dotované subvenciou z krajinškého rozpočtu. Organizačný štátut a učebné osnovy schválilo MŠaNO.

Ľudové kurzy sa realizovali pod vedením odborných učiteliek, absolventiek Ústavu M. R. Štefánika, ktorých snahou bolo vzdelávať ženy, či už priamo na dedinách, alebo v meste prostredníctvom vzdelávacích kurzov. Učiteľky kurzov ustanovovalo kuratórium krajinšských škôl Ústavu M. R. Štefánika, ktoré im taktiež pridelo miesto pôsobenia, berúc v úvahu ovládanie jazyka (nemčina, maďarčina), aby sa čo najviac priblížili k miestnym pomerom. Kurzy sa začali organizovať v zimnom období roku 1927/1928 s 3 odbornými učiteľkami, prvými absolventkami Ústavu M. R. Štefánika. Hlavným cieľom týchto kurzov bolo zlepšenie výživy u pospolitého ľudu, v čom sa pokračovalo i v školskom roku 1928/1929. V školskom roku 1929/1930 boli absolventkami učiteľky gazdinského odboru, zameriavajúce sa na rôzne praktické zručnosti (3 typy kurzov – a/ varenie, b/ varenie a šitie, c/ šitie) s pripojením príslušných teoretických predmetov. Intenzita týchto kurzov bola pomerne vysoká, pretože od 1. októbra do 31. decembra 1931 bolo v 21 okresoch zrealizovaných 35 kurzov⁸. Z hľadiska organizačného zvládnutia kurzov v nasledujúcich rokoch bolo nevyhnutné získať k stálym učiteľkám i pomocné sily, a tak v školskom roku 1932/33 pôsobil v tejto ľudovovýchovej práci už 30 učiteliek, z toho 27 odborných učiteliek, 1 učiteľka literatúry, 9 „hospodyňských“, 5 učiteliek šitia šiat, 12 učiteliek sociálno-zdravotnej pečlivosti a 3 pomocné učiteľky. O kurzy bol veľký záujem, za 8 rokov (do roku 1934/1935) ich absolvovalo 20 553 účastníčok, a preto v prípade potreby stálym učiteľkám vypomáhali i referenti štátnej služby osvety a veľmi účinne aj Referát MŠaNO.

Tabuľka 1. Prehľad ľudovovýchojných kurzov organizovaných Ústavom M. R. Štefánika v rokoch 1927 – 1935

Rok	Počet učiteliek	Počet obcí	Počet kurzov	Počet účastníčok
1927/1928	3	18	18	400
1928/1929	6	26	26	761
1929/1930	16	86	133	2 126
1930/1931	22	103	149	2 487
1931/1932	26	104	160	2 480
1932/1933	30	151	237	3 041
1933/1934	28	157	264	3 912
1934/1935	30	236	245	5 346
Spolu:		881	1 232	20 553

8_ Pečlivosť – archaický výraz, ktorý znamená starostlivosť.

9_ Kurzy pre ženy na dedinách v čase od 1. októbra do 31. decembra 1931. Náš ľud – ľudovovýchojný vestník pre Slovensko, IV. (6), 90-91. Spracovala: Hroboňová, E. (1935). Žena v ľudovej výchove, NL VIII. (3), 42.

Účastníčkami boli ženy a dievčatá vo veku od 15 rokov, ktorých cieľom bolo získanie potrebných vedomostí a schopností na vedenie jednoduchej domácnosti alebo na službu v domácnosti. Vyučovanie trvalo 1 až 3 mesiace, v závislosti od miestnych pomero. Učebnými predmetmi v rozsahu jedného týždňa boli: slovenčina a vlastiveda – 1 hodina; zdravotveda a starostlivosť o dieťa – 2 hodiny; vychovávateľstvo a občianska náuka – 2 hodiny; počty a náuka o potravinách – 2 hodiny; správnej výživy a opatery nemlúvniat, usporiadania domácnosti, varenie a šitie –25 hodín. Celkovo 35 hodín týždenne. Po ukončení kurzu účastníčky dostali potvrdenie (Ľudové, 1934).

V rámci vyučovania sa naučili, ako zužitkovať domáce produkty, ako zvýšiť pestovanie zeleniny, ovocia a iných druhov užitočných plodín, ako chutne, zdravšie a rozmanito variť, ako vytvoriť strih na šaty a ušit' domáci odev. Ďalej sa vzdelávali v oblasti zdravotvedy, potravinárskej náuky, starostlivosti o dieťa, správnej výživy a opatery nemlúvniat, usporiadania domácnosti, pripomínali sa aj degeneračné vplyvy spôsobené alkoholizmom, luesom, sobášmi v rámci príbuzenstva, zlou opaterou o nemlúvňa a i.

Kvalita činnosti v ľudových kurzoch pre ženy sa neustále prehlbovala a zdokonaľovala pod gesciou odborných krajinšských škôl Ústavu M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine. Pre ľahšiu organizačnú prácu sa Slovensko rozdelilo na 4 rajóny, postupne v jednotlivých rokoch – 1934/1935 východné Slovensko (23 okresov), 1935/1936 stredné Slovensko (17 okresov), 1936/1937 severné a severozápadné Slovensko (16 okresov). V školskom roku 1935/1936 sa organizovali kurzy medzi pospolitým ľuďom v rôznych regiónoch Slovenska v záujme pozdvižnutia úrovne žien a dievčat v vidieka. Koncom školského roka v máji a júni sa konali za účasti zástupcov jednotlivých spolkov a Ústavu M. R. Štefánika úradné porady v každom okresnom meste, kde sa referovalo o práci učiteliek, o organizačnej, administratívnej, ľudovovýchovej a sociálnej práci. Súčasne sa zastavil presný rozvrh, v ktorých obciach budú prebiehať kurzy od 1. septembra do 15. júla. Náklady spojené s organizáciou kurzov kuratórium financovalo zo subvencie Slovenska a vecné náklady (kurivo, svetlo, miestnosť, prevoz inventáru) pokrývali obce, inventár sa zakúpil z krajinšskej subvencie.

Kuratórium krajinšských škôl Ústavu M. R. Štefánika ustanovilo 32 učiteliek kurzov rôzneho zamerania, z toho 1 učiteľka literatúry, 2 odborné učiteľky hospodyňského odboru, 17 absolventiek pre sociálno-zdravotnú starostlivosť, 4 absolventky krajinšskej dvojročnej ošetrovateľskej školy a 8 pomocných učiteliek.

Na základe učebnej osnovy schválenej výnosom MŠaNO č. 106.895/31-III zo dňa 2. júna 1932 sa učiteľky v školskom roku 1935/1936 venovali týmto oblastiam: občianska náuka, náuka o potravinách, starostlivosť a výchova dieťaťa, hygiena (osobná, verejná), dezinfekcia bytu, zdravotveda (anglická choroba, nákazlivé choroby, tuberkulóza, týfus, choroby z podvýživy a nadvýživy, opatera chorého a i.), pričom dôraz sa kládol na výživu a zvýšenú starostlivosť o nemlúvňa. Preberali sa aj otázky vzdelania, vzťah k škole, k deťom, degenerované deti v ústavoch, využitie obecných knižníc, význam turistického ruchu, záhradníctva, ovocinárstva, alkoholizmus, národohospodárske straty z alkoholizmu a pod.

Účastníčky museli byť absolventkami ľudovej školy, vek nerozhodoval a vyučovanie bolo bezplatné. Na konci kurzu sa usporadúvali kultúrne večierky, divadelné predstavenia a výstavy (Ľudové, 1936).

Vyššia škola ľudová Slobodného učenia sedliackeho

V rámci vzdelávania žien na vidieku sa uskutočnil VI. náukobeh pre dievčatá usporiadaný vyššou školou ľudovou SUS ako Kurz slobodného učenia sedliackeho v termíne od 6. novembra do 17. decembra 1932. Na náukobeh sa prihlásilo 30 dievčat vo veku 17 – 26 rokov. Kurz bol zameraný na predmety ako dejiny a literatúra, občianska výchova, zdravotveda a vychovávateľstvo, mravouka, odborná výchova domáceho hospodárstva so šitím a varením, spev a divadelníctvo, rečníctvo a deklamácie a súčasne všeobecný prehľad o kultúrnych, hospodárskych a politických otázkach. Vzdelávanie bolo určené sedliackym dievčatám, aj najchudobnejším, pričom pred inými uchádzačkami mali prednosť pri prijímaní členky miestnych

jednôt slovenského roľníckeho dorastu a dcéry sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Uvedený VI. náukobeh vyššej školy ľudovej SUS pre vidiek sa javil ako najvhodnejší doplnok hospodárskych a rodinných odborných škôl (VI. náukobeh, 1932).

V Eberharte (dnes Malinovo) pri Bratislave sa v termíne od 3. novembra do 14. decembra 1935 uskutočnil XIX. riadny náukobeh vyššej školy ľudovej Slobodného učenia sedliackeho pre ženy a dievčatá z vidieka. Náukobeh obsahoval osem hlavných učebných skupín, a to: všeobecnú výchovu, občiansku výchovu, zdravotvedu a vychovávateľstvo, prehľad súčasných hospodárskych a politických udalostí, odbornú výchovu hospodyniek, šitie, varenie, pracovné krúžky a exkurzie. Okrem toho telocvik, spev, filmové predstavenie, čítanie a návštevu v Slovenskom národnom divadle. Na náukobehu sa zúčastnilo 35 dievčat zo Slovenska, ktoré spĺňali nasledujúce podmienky: vek 16 – 25 rokov; školské vzdelanie vyššie ako ľudová škola; členstvo v dorasteneckom hnutí najmenej dva roky; bezúhonnosť a zaplatenie predpísaných poplatkov (XIX. riadny, 1935).

V Eberharte sa opätovne organizoval aj XXII. riadny kurz vyššej školy ľudovej SUS pre vidiek, a to v dňoch 9. januára až 19. februára 1938. Prijatých bolo 32 poslucháčov, z toho 4 z každej župnej jednotky slovenského roľníckeho dorastu, 2 z Juhoslávie, Poľska a Podkarpatskej Rusi a 1 z Čiech a Moravy. Každý poslucháč musel byť z inej obce a iného okresu, pričom musel spĺňať tieto kritériá: vek najmenej 18 a najviac 26 rokov; členstvo a funkcia v MJSRD¹⁰ aspoň 2 roky a odporúčanie ŽJSRD¹¹; roľnícky pôvod; bezúhonnosť; členstvo v Slobodnom učení sedliackom (príspevok 12 Kč); vzdelanie vyššie ako ľudová škola (absolventi odborných hospodárskych škôl mali prednosť); zaplatenie internátnych poplatkov.

Učebné osnovy tvorili predmety: všeobecná výchova národná a branná, občianska výchova, odborná poľnohospodárska výchova, národohospodárstvo a sociológia, prehľad súčasných udalostí doma a v zahraničí. Osnovy boli doplnené pracovnými krúžkami ako ochotnícko-divadelný, organizačno-výchovný, rečnícky a ľudovovýchovný krúžok a zvýšená pozornosť sa venovala politicko-výchovnému a samosprávnemu krúžku. Poslucháči mali taktiež možnosť vidieť divadelné a kinematografické predstavenia, zúčastniť sa na exkurzii a pod. (XXII. riadny, 1938).

Slovenská ovocinárska spoločnosť

Slovenská ovocinárska spoločnosť organizovala v rôznych mestách na Slovensku množstvo kurzov spracovania a konzervovania ovocia a zeleniny pre ženy a dievčatá. O kurzy bol veľký záujem. Usporiadávali sa prevažne počas letného obdobia, boli zamerané na získavanie praktických zručností, teoretických poznatkov bolo minimum, pričom účastníčky nemali žiadne výdavky. Prvý takýto kurz sa realizoval v Trenčíne, teda na Považí, neskôr pre veľkú popularitu aj na východnom Slovensku. V roku 1935 bolo v rôznych mestách Slovenska usporiadaných od 10. júla do 6. septembra 13 kurzov, pričom vyučovacím jazykom (slovenský, maďarský, nemecký) bol prispôbený jazyku danej oblasti.

Slovenská ovocinárska spoločnosť v Podolí nad Dudvou v termíne 9. – 10. septembra 1935 realizovala výlučne pre roľnícke ženy a dievčatá *špeciálny roľnícky kurz*. Ďalšie kurzy roľníckeho zamerania usporiadávali aj iné inštitúcie, ako napríklad Zemedelská rada pre Slovensko vo Zvolene (5 kurzov), Štátna zemedelská škola v Eberharte (2 kurzy).

Pre neobvyčajne veľký záujem o kurzy sa Slovenská ovocinárska spoločnosť spolu so Štátnym výskumným ústavom ovocinársko-záhradníckym v Bratislave rozhodla naprojektovať 6- až 12-denný špeciálny kurz pre učiteľky, ktoré by boli ochotné viesť 2- až 3-denné kurzy vo svojej oblasti. V priebehu kurzov sa ženám a dievčatám odporúčala odborná literatúra, knihy a časopisy potrebné na zlepšenie domácností a skvalitnenie výživy a hygieny (Kurzy, 1935).

10_ MJSRD – Miestna jednota slovenského roľníckeho dorastu.

11_ ŽJSRD – Župná jednota slovenského roľníckeho dorastu.

Záver

Po vzniku prvej ČSR zohrali sociálne stimuly významnú úlohu pri rozvoji vzdelanosti a emancipácii žien a dievčat na Slovensku. Položili sa základy budovania slovenského školstva v materinskom jazyku, v duchu slovanskom, demokratickom a v duchu československej štátnosti. Postupným prenikaním osvietených myšlienok sa začal klásť dôraz na vzdelávanie žien a dievčat, a to nielen formálne vzdelávanie, ale aj prostredníctvom osvetovej a ľudovovýchovnej činnosti jednak v mestách, ale predovšetkým na dedinách a v obciach, kde neboli dovtedy vytvorené podmienky na systematickejšiu prácu s ľudom. S týmto cieľom sa organizovali pre široké vrstvy obyvateľstva ľudovovýchovné kurzy s rôznym zameraním, tzv. náukobehy.

Ľudovovýchovná činnosť v kurzoch zameraná na kultúrny a zdravotný rozvoj bola nevyhnutná na odstránenie negatívnych javov ako nevedomosť, nečistota, sociálne choroby, krutá bieda a pod. Následne sa ženy vzdelávali v oblasti hygieny, výživy, zdravotníctva, potravinárstva, bytovej kultúry, čím sa zvyšovala ich úroveň (Hroboňová, 1935). Nevyhnutnosť vzdelávania žien a dievčat vyplývala z naliehavej potreby zvýšenia ich spoločenského, hospodárskeho, národného a sociálneho povedomia.

Použitá literatúra

- Činnosť okresných osvetových sborov v roku 1928. (1929). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, I. (9-10), 127-128.
- Činnosť OOS na Slovensku roku 1930. (1931). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, III. (9), 135.
- HROBOŇOVÁ, E. (1935). Žena v ľudovej výchove. *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, VIII. (3), 42.
- Kurzy spracovania a konzervovania ovocia na Slovensku. (1935). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, VIII. (2), 30-31.
- Ľudové kurzy pre ženy na Slovensku v školskom roku 1932/33. (1934). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*. VI. (Príloha), 1-12.
- Ľudové kurzy pre ženy v školskom roku 1935/1936. (1936). *Správa krajských škôl Ústavu M. R. Štefánika Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, IX. (Príloha), 1-17.
- OROŠOVÁ, M. (2015). Osveta a ľudovýchova sociálne slabých vrstiev obyvateľstva v čase Veľkej hospodárskej krízy. *Forum Historiae*, 9 (2), 134-151.
- Rôzne správy. (1929a). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, I. (4), 46.
- Rôzne správy. (1929b). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, I. (5), 64.
- Rôzne správy. (1932). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, V. (1), 13.
- ŠIMKOVÁ, O. (1930). Organizácia praktických kurzov pre ženy. *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, II. (10), s. 193-198.

- TOKÁROVÁ, A. (2007). Vzdelanie žien na Slovensku; Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze. 2. vydanie. Prešov: AKCENT PRINT.
- Vzdelávajúce kurzy pre ženy. (1929). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, I. (4), 44-45.
- ZBÁVITEL, A. (1932). Ľudová výchova na vidieku; Príručka pre osvetových pracovníkov. Prešov: ŠTEHR.
- ŽBIRKOVÁ, V. (2002). Miesto dejín školstva a pedagogiky v štúdiu sociálnej práce. In Strieženec, Š. (Ed.), *Súčasný stav sociálnej práce na Slovensku*. Bratislava: PdF UK.
- VI. náukobeh pre dievčatá. (1932). *Kurz slobodného učenia sedliackeho*. *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko* V. (1), 15-16.
- XIX. riadny náukobeh vyššej školy ľudovej Slobodného učenia sedliackeho. (1935). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, VIII. (1), 16.
- XXII. riadny kurz vyššej školy ľudovej SUS pre vonkov. (1938). *Náš ľud – ľudovýchovný vestník pre Slovensko*, X., 44.

Poznámka

Príspevok je súčasťou riešenia výskumnej úlohy VEGA č. 1/0303/17 *Výchova a vzdelávanie dospelých na Slovensku v podmienkach existencie ČSR (1918 – 1938)*.

Kontakt

PhDr. Katarína Mayer, PhD.
Adresa: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, Katedra andragogiky, 17. novembra 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika,
E-mail: katarina.mayer@unipo.sk

Prínos Karla Kálala k rozvoju vzdelávania na Slovensku v medzivojnovom období

Abstrakt: Karel Kálal bol učiteľom, organizátorom školstva, spisovateľom, slovako-filom. Po roku 1918 pôsobil na Ministerstve školstva a národnej osvety. Na Slovensku bol riaditeľom Obchodnej akadémie v Banskej Bystrici. Propagoval česko-slovenskú vzájomnosť a národnú jednotu. Bol iniciátorom I. zjazdu priateľov Slovákov. V medzivojnovom období sa zaoberal najmä dejinami Slovenska.

Kľúčové slová: Karel Kálal, biografica, osvetová činnosť, Československá republika

Abstract: Karel Kálal was a teacher, organizer of education, a writer. After 1918 he worked at the Ministry of Education and National Education. In Slovakia he was the Director of the Business Academy in Banská Bystrica. He promoted Czech-Slovak reciprocity and national unity. He was the initiator of the I. Walk of Friends of Slovaks. In his inter-war period he devoted his time to the history of Slovakia.

Key words: Karel Kálal, biography, public enlightenment activities, Czechoslovak Republic

Úvod

Vznik československého štátu vytvoril priestor na rozvoj slovenskej kultúry, vzdelanosti a osvety (Kázmerová a kol., 2016, s. 7). „Významnou úlohou nového štátu bolo budovať školstvo, rozvíjať výchovu a vzdelávanie. Mimoriadne akútne a zložité boli tieto úlohy na Slovensku. Slovensko sa vyznačovalo v čase svojho začleňovania do nového štátu špecifickými sociálnymi, ekonomickými a politickými črtami, ktoré boli dôsledkom jeho rozdielného predchádzajúceho vývoja v Uhorsku“ (Tokárová, 2003, s. 113). Hneď po vzniku republiky nastal vďaka zákonu č. 64/1918 rozmach v zriaďovaní škôl. Najväčšou prekážkou v zdokonaľovaní slovenského školstva bol však katastrofálny nedostatok učiteľov. Preto na Slovensko prichádzali učители z Čiech.

Bolo potrebné budovať československú štátnosť, vzdelávať a vychovávať, osvetovo pôsobiť na obyvateľstvo, viesť ho k uvedomeniu si svojho demokratického občianstva (Kázmerová a kol., 2016, s. 7). Dôležitou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu obyvateľstva aj po skončení základnej školskej dochádzky bola osвета. Hlavnou obsahovou náplňou osvety ostávala občianska výchova orientovaná na posilňovanie demokratických ideí. Osvetová činnosť mala svoj podiel na celkových kultúrnych premenách slovenskej spoločnosti. Z formálneho hľadiska prevládali počas celého medzivojnového obdobia tradičné spôsoby osvety, najmä kurzy s rôznou dĺžkou trvania, prednášky doplnené osvetovými filmami, aktivity zamerané na knižnice a čitateľov (Kázmerová a kol., 2016, s. 7).

Vzdelanci, ktorí sa dobrovoľne venovali osvetovej práci, sa usilovali o zvýšenie všeobecnej kultúrnej úrovne obyvateľstva, bojovali proti predsudkom, poverám, rôznym spoločenským neudhom, alkoholizmu a nestriedmemu životu, učili vidiecky ľud novému spôsobu života, starostlivosti o zdravie a hygienu, novým metódam v poľnohospodárstve a pod., usilovali sa

z nečítajúcej masy vidieckeho obyvateľstva urobiť čitateľov a prebudiť v nich záujem a lásku k tlačenej slovu (Orosová, 2016, s. 11-12). Osvetové aktivity sa odlišovali podľa regiónov a sociálnej skladby obyvateľstva. Rozdiel bol medzi osvetou v mestách a na vidieku, medzi osvetou dospelých a mládeže, mužov a žien, robotníkov a roľníkov, na etnicky slovenskom a v národnostne zmiešanom území (Orosová, 2016, s. 20).

Pojem osveta sa začal postupne nahrádzať termínom ľudovýchova, aby sa zjemnila autoritatívne tlaky, keď sa príslušníci intelektuálnej elity snažili cieľavedome formovať široké vrstvy obyvateľstva, prevažne šírením akademických znalostí (Šerák, 2005, s. 58-59). Ak termín ľudovýchova interpretujeme vo význame „výchova ľudu“, potom pod ľudom musíme v tejto súvislosti chápať široké a málo vzdelané vrstvy, masu ľudí prevažne nižšej sociálnej pozície, väčšinou manuálne pracujúcich, ktorých vzdelanie je skôr len útržkovité (Šerák, 2005, s. 59).

Českí učители sa neorientovali iba na vyučovanie slovenských žiakov, ale budovali slovenské školstvo so všetkým, čo k tejto práci patrí. Mnohí z nich obsadzovali miesta riaditeľov škôl, školských inšpektorov a pracovníkov Ministerstva školstva a národnej osvety. Mnohí českí učители sa stali autormi prvých slovenských učebníc i vedeckými pracovníkmi v pedagogike, celá jedna tretina českých stredoškolských učiteľov sa zapojila do práce v kultúrnych a osvetových spoloch. Priniesli na Slovensko tradíciu telesnej výchovy a športu, zakladali prvé oddiely Sokola, Orla a pod. (Pšenač, 2001, s. 211-212).

Jedným z nich bol Karel Kálal, ktorý pôsobil ako učiteľ na viacerých miestach, po roku 1918 bol ministerským tajomníkom pre ľudovýchovu na Slovensku, od roku 1922 riaditeľom Obchodnej akadémie v Banskej Bystrici.

Biografické údaje

Karel Kálal sa narodil 9. 1. 1860 v Rakove, dnes časť Svatkovic, okres Písek. Navštevoval obecnú školu v Bernadiciach, neskôr nižšiu reálku v Písku. Študoval na učiteľskom ústave v Soběslave (Zbaviteľ, 1929, s. 10). Ako učiteľ pôsobil na rôznych miestach (Trojanovice, Počátky, Stará Bělá, Frenštát pod Radhoštěm, Velké Meziříčí, Písek, Banská Bystrica) (Bakoš, 1996, s. 47). Vyučoval tzv. jazyk vyučovacích, zemepis, dejepis, spev a telocvik. Veľkú pozornosť venoval telesnej výchove mládeže. Sokol nedisponoval v tom čase ešte sokolovňami, školy nemali telocvičňu. Kálal s kolegom Felixom stál v roku 1890 pri založení Sokola, kde bol cvičiteľom, zbornajstrom, župným konateľom a miestostarostom (Zbaviteľ, 1929, s. 13). Zdôrazňoval pedagogiku lásky, uplatňoval nové metódy vyučovacieho procesu, bojoval za slobodu učiteľa, študoval dievčenskú dušu v období puberty (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938, s. 584).

Od 90. rokov 19. storočia sa významne podieľal na rozvíjaní a upevňovaní česko-slovenských vzťahov. Ako aktívny slovako-fil bol nadšeným propagátorom slovenskej kultúry v Čechách. Úzko spolupracoval s predstaviteľmi slovenského národného hnutia, najmä s hlasistami. Kálal propagoval česko-slovenskú vzájomnosť ako nevyhnutnú záchranu pred maďarizáciou a germanizáciou. Bol jedným z popredných predstaviteľov Československej jednoty (Bakoš, 1996, s. 47) a luhačovických porád, iniciátor I. zjazdu priateľov Slovákov (Pedagogická encyklopédia Slovenska, 1984, s. 382). Venoval sa organizačnej a prednáškovej aj literárnej práci. Jeho početné pedagogické články priniesli české a slovenské pedagogické časopisy: Učiteľské listy, Posel z Budče, Česká škola, Komenský, Učiteľské noviny, Pedagogické rozhledy, Osvěta, Květy, Zlatá Praha, Dětské květy, Noviny malých, Malý čtenář, Naše doba, Nový lid, Národní noviny, Slovenské listy, Slovenský denník, Slovenský východ, Česká dívka, Národní listy, Moravská orlice, Opavský týdeník, Jiskra, Národní osvobození, Ruch, L'udov'ychovný vestník, Slovenská škola, Sokolský věstník, Hronské noviny, Naše Orava, Vestník Detvana, České slovo, „Kostnické jiskry, Husův odkaz, Kritika a i. Zvlášť cenné sú jeho články v slovenskom pedagogickom liste Dom a škola (Zbaviteľ, 1929, s. 13-14). Práve časopis Dom a škola poskytoval priestor pre spoločné práce českých i slovenských nadšencov pre myšlienku česko-slovenskej vzájomnosti. Karel Kálal v Čechách a Karol Salva u nás na Slovensku začali nekrvavým spôsobom boj za slobodu Slovenska. Karel Kálal bol autorom viacerých slovako-filských spisov: *Slovenské pohádky, Co si dva chlapci dopisovali, Na krásném*

Slovensku, Nevěsta z Tater, Obrázky z pod Tater, Z posledních let jařma, Slovensko a Slováci, Češi na Slovensku, Dejiny Slovenska, Jiný svět, Národné poviedky, Nové rozprávky, Obrazy z dějin Slovenska, Die Unterdrückung der Slovaken durch die Magyaren, Vyhubit!, Slovensko, země budoucnosti, Účinky lihových nápojů, O kouření, Omamování, Životní program, Na cestu životem, Dívka dospívající, Palackého mladá léta, Čtení o Fr. Palackém a i., spoluautorom Slovenska slovensko-českého a česko-slovenského (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938, s. 584). Bol autorom vyše 40 pedagogických prác z teórie výchovy, didaktiky a psychológie dospelávajúcej mládeže (Pedagogická encyklopédia Slovenska, 1984, s. 383). Zomrel 2. 8. 1930 v Prahe.

Pre Slovensko

Karel Kálal bol v prvom rade učiteľom a spisovateľom. Mal bystrý pozorovací zmysel. Bol proti pedagogike násilia a drezúry, uplatňoval ideál mravnej slobody, lásku vnímal ako kľúčový výchovný prvok, bol pedocentricky orientovaným pedagógom, uplatňoval nové metódy v edukačnom procese. Bojoval za slobodu učiteľa. Karel Kálal bol veľkým slovakofilom, vedúcim činiteľom Československej jednoty a iniciátorom I. zjazdu priateľov Slovákov.

Organizačne aj literárne sa zamerl na zblíženie Čechov i Slovákov. Reportérskym štýlom popularizoval prírodné krásy Slovenska a život ľudu. Rozvíjal detskú literatúru na Slovensku, zamerl sa aj na výchovu dospelávajúcej mládeže. Bol spoluautorom slovníkových prác a vydavateľom rozprávok, rozsiahlou publicistikou v novinách a časopisoch i v kalendároch podporoval národno-výchovné úsilia na Slovensku.

Po roku 1918 pôsobil na Ministerstve školstva a národnej osvety. Na Slovensku bol riaditeľom Obchodnej akadémie v Banskej Bystrici. V medzivojnovom období sa venoval najmä dejinám Slovenska.

Jeho hlavný pedagogický záujem sa obracal k ľudovému školstvu a neskôr k dievčenskej výchove. Nad didaktickými témami prevládajú výchovné ciele a snaha svojou tvorbou naučiť veciam potrebným pre praktický život. Výpovedný charakter v tomto duchu majú publikácie *Jak vychovávatí sebe a jiné, Životní program a jiné práce pedagogické*.

K slovakofilským spisom sa radia náučné knihy: *Slovenská vlastivěda a Přehled slovenských dějin. Na hlbšie štúdium Slovenska slúži kniha Na krásném Slovensku*.

Bol učiteľom a organizátorom ďalších českých vzdelancov, zanietých pre Slovákov, ktorí prichádzali na Slovensko, ako napríklad Alojz Zbaviteľ, vďaka ktorým sa začala do slovenskej osvety vnášať sústavnosť, rozpracovali sa formy práce a metodika týchto foriem, hovorilo sa o činiteľoch a prostriedkoch výchovy, o názornosti, postupnosti a iných princípoch osvetovej práce. V ľudovýchovnom pôsobení videli pokračovanie v oslobodzovaní národa, oslobodzovanie rozumové i mravné.

Záver

Karel Kálal bol učiteľ, spisovateľ, ľudovýchovný pracovník. Československý problém prežil celou svojou bytosťou, hlboko ho precítil, ponoril sa čo najhlbšie do slovenskej duše a celé svoje zlaté srdce obetoval Slovensku (Zbaviteľ, 1929, s. 9).

Príspevok stručne mapuje Kálalove počiny v medzivojnovom období –na sklonku jeho života. V predprevratovom období sa angažoval v boji proti útlaku Maďarov a pomadžarovaniu slovenského národa, ako aj v boji proti alkoholizmu. V tom období vyšli desiatky jeho príspevkov i publikácia *Maďarizácia – vyhubit!*, v roku 1908 vyšla pod názvom *Vyhubit! – obraz slovenského utrpenia*, v ktorej detailne opisuje dôsledky maďarizácie na Slovákov a ktorá zostáva pre nás mementom násilníckej politiky.

Použitá literatúra

- BAKOŠ, S. (1996). Antológia dejín slovenskej osvety III. Bratislava: NOC.
- CHLUP, O., KUBÁLEK, J. & UHER, J. (1938). Encyklopedie. Praha: Novina.
- KÁZMEROVÁ, L. a kol. (2016). Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918 – 1939). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- OROSOVÁ, M. (2016). Osveta, súčasť výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku. In: Premeny osvety a vybraných školských výchovno-vzdelávacích prostriedkov na Slovensku (1918 – 1939). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 11-26.
- Pedagogická encyklopédia Slovenska. (1984). Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- PŠENÁK, J. (2001). Českí profesori na Slovensku za prvej Československej republiky. Pedagogická revue, 43(3), 211-212.
- ŠERÁK, M.: Zájmové vzdelávání dospělých. Praha: MJF Praha, 2005. ISBN 80-86284-55-7.
- TOKÁROVÁ, A. (2003). Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze. Prešov: AKCENT PRINT Pavol Šidelský Prešov.
- ZBAVITEL, A. (1929). Karel Kálal ve službách Československé jednoty. Praha: František Rebec.

Poznámka

Tento príspevok vznikol za podpory grantovej agentúry VEGA v rámci grantovej úlohy č. 1/0303/17 „Výchova a vzdelávanie dospelých na Slovensku v podmienkach existencie ČSR (1918 – 1938)“.

Kontakt

PhDr. Martina Lenhardtová, PhD.
Adresa: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitných a prírodných vied, Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie, Katedra andragogiky, ul. 17. novembra 1, 081 16 Prešov, Slovenská republika.
E-mail: martina.lenhardtova@unipo.sk

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v srdci Slovenska

(95. výročie vzniku a 80. výročie uvedenia do života)

Abstrakt: Na prvom zjazde Slovenskej remeselníckej jednoty vo februári 1919 vznikla idea založiť inštitúciu na zveľaďovanie živností. V Martine už od januára 1921 pôsobila Úradovňa štátnej služby živnostensko-zveľaďovacej. Na základe vládneho nariadenia z februára 1923 sa rozhodlo prebudovať túto inštitúciu na vzdelávaco-podpornú s novým názvom Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine. Zriaďovateľom bolo Ministerstvo priemyslu a obchodu. Začalo sa s výstavbou rozsiahlej budovy v Martine podľa návrhov popredného architekta Františka Krupku, ktorá etapovite pokračovala až do konca 30. rokov. Postupne sa otvárali jednotlivé odborné oddelenia, ktoré viedli špičkoví odborníci, medzi ktorými vynikali Ing. Emil Philadelphý a budúci profesor bratislavskej techniky Ing. Ľudovít Kneppo. Za riaditeľa bol vymenovaný Ing. Albert Urban a predsedom výkonného výboru bol uznávaný živnostník Gustáv Šimko. Svojou architektúrou, koncepciou, vybavením a usporiadaním patril ústav v tom čase medzi najmodernejšie budovy v Európe. Dodnes sa budova ústavu radí medzi najkrajšie dominanty Martina, i keď dnes, žiaľ, jeho priestory už neslúžia pôvodnému účelu a využíva ich celý rad podnikateľských subjektov, organizácií a inštitúcií.

Kľúčové slová: vzdelávanie živnostníkov, Československo, odborné kurzy, dominantna Martina, prvá slovenská živnostenská univerzita

Abstract: In February 1919, during the first meeting of Slovak craftsman union, the idea of establishing the Institute for improvement of self-employment and business emerged. Since January 1921, "The state office for self-employment and business support was already operating in Martin, Slovakia. On the basis of state regulation from February 1923, it was decided to convert the Institute into the educational institut ecalled "The state institute for improvement of self-employment and business in Martin". The new institute was established by the Ministry of industry and trade. According to the design of a famous architect František Kupka, they began to build one extensive building in Martin and the construction continued till end of the thirties. Gradually, the particular specialized departments were established led by top-level experts, among others, by Ing. Emil Philadelphý and the future professor of technology in Bratislava, Ing. Ľudovít Kneppo. Ing. Albert Urban became a director and a respected self-employed businessman, Gustáv Šimko, was a chairman of executive committee. Back then, because of its architecture, design, furnishings and layout, the insitute was one of the most modern buildings in Europe. Even today the building is one of the most majestic and opulent buildings in Martin. Nowadays, the buildingis not longer use das the Institute's residence but other companies, institutes and establishments are based there.

Key words: Education of self-employed people, Czechoslovakia, specialized courses, dominant feature of Martin, the first Slovak university of self-employment and business.

Predvojnový Martin ako centrum kultúry na Slovensku

Turčiansky Svätý Martin, dnes už len Martin, väčšina našej spoločnosti chápe ako mesto vzniku Deklarácie slovenského národa, sídlo Matice slovenskej a nižšieho slovenského evanjelického patronátneho gymnázia, bývalé centrum Slovenskej národnej strany, sídlo Slovenského národného múzea, Živeny, ale aj ako pôsobisko významných predstaviteľov štúrovskej i memorandovej generácie Slovákov, vzdelancov a spisovateľov, akými boli: Ján Kalinčiak, Ján Francisci, Viliam Paulíny Tóth, Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty, Elena Maróthy-Šoltésová, Andrej Kmeť a mnohí ďalší.

Práve v Martine sa rodili a upevňovalivzájomné vzťahy Čechov a Slovákov v novovzniknutej predvojnovvej ČSR. Tak ako sa postupne formovali putá bratskej vzájomnosti vo sfére umenia, literatúry, výtvarného sveta, nemohli české a slovenské národnobuditeľské aktivity obísť ani oblasť hospodárskej sféry, teda ekonomiky, bankovníctva, peňažníctva, priemyslu i poľnohospodárstva.

Práve na tieto historické súvislosti chceme upriamiť pozornosť odbornej verejnosti – na okolnosti vzniku, rozvoja, ale, žiaľ, aj zániku Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine, ktorého významné 95. výročie vzniku a 80. výročie uvedenia do života sme si pripomenuli v roku 2018.

Rozvoj živnostníctva na Slovensku

V hospodárskom vývoji novovznikajúceho štátu tvorili remeslá a živnosti východiskovú bázu novovznikajúceho priemyslu. Vo februári 1919 na prvom zjazde Slovenskej remeselníckej jednoty vznikla idea založiť inštitúciu na zveľaďovanie živností. V Martine už od januára 1921 pôsobila Úradovňa štátnej služby živnostensko-zveľaďovacej. Aj to bol dôvod na to, aby takáto inštitúcia bola situovaná v Martine, i keď záujem o zriadenie ústavu mali aj iné mestá.

Na základe vládneho nariadenia z februára 1923 sa preto rozhodlo prebudovať túto inštitúciu na vzdelávaco-podpornú s novým názvom Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine.

Ústav fungoval spočiatku v provizórnych priestoroch, ale okamžite sa začalo s projektovaním budovy podľa návrhu popredného českého architekta Františka Krupku.

Svojou architektúrou, koncepciou, vybavením a usporiadaním mal vtedy ústav patriť medzi najmodernejšie budovy v Európe. Dodnes sa budova ústavu radí medzi najkrajšie dominanty Martina, i keď dnes, žiaľ, jeho priestory už neslúžia pôvodnému účelu a využíva ich celý rad podnikateľských subjektov, organizácií a inštitúcií.

Výstavba ústavu sa realizovala v rokoch 1926 – 1936 a nová budova bola s novopostavenými rodinnými domami súčasťou krásnej, architektonicky hodnotnej dominantnej štvrte Martina. Budova ústavu bola postavená v štýle tradickej moderny.

Ústav mal veľmi moderne vybavené administratívne priestory, učebne, laboratóriá, skúšobne a dielne. Mal svoju vlastnú *verejnú knižnicu a čítareň* s odbornou aj dennou tlačou. Ďalej boli súčasťou vybavenia ústavu priestory a kabinety s odbornými zbierkami a stálými výstavami prezentovaných objektov a vlastných produktov. Ústav mal svoj vlastný internát s dobrým hotelovým zariadením, vlastnú kuchyňu a jedáleň.

Centrálne schodisko so vstupným vestibulom je vyhotovené z leštenej žuly s umeleckým zábradlím a s veľmi vkusnou dekoratívnou kovovou výplňou. Chodby sú priestranné a využívali sa pri výučbe čašníkov, kuchárov, krajčírov, najmä pri prezentačných výstavách záverečných prác absolventov kurzov.

Na areál ústavu nadväzovala štvrť moderných obytných budov v štýle klasicistickej moderny. Budovy boli postavené v rokoch 1924 – 1925. Autorom a realizátorom stavieb bola osvedčená martinská firma Hlavaj – Palkovič – Uličný.

Ústav bol oficiálne otvorený 9. a 10. júla 1938. V rovnakom termíne sa otvorila aj nová budova Slovenského národného múzea. Na otvorenie ústavu prišiel miesto ministerského predsedu Milana Hodžu minister Rudolf Mičoch. Martin tak dostal do vienka dve významné inštitúcie. V tom istom termíne bol položený aj základný kameň Slovenskej národnej knižnice.

Organizačné, riadiace a výkonné usporiadanie orgánov ústavu

Ústav riadilo Ministerstvo obchodu, priemyslu a živností v Prahe. Na jeho čele bol riaditeľ a kuratórium zložené zo 40 zástupcov zainteresovaných ministerstiev, inštitúcií a organizácií.

Kuratórium malo aj 10-členný výkonný výbor a svoje poradné odborné orgány.

Prvým riaditeľom ústavu bol hlavný inšpektor ministerstva obchodu Ing. Ludvig Jandera. Po jeho smrti (1922) nakrátko viedol ústav Ing. František Paur, inšpektor Ministerstva sociálnej starostlivosti, po ňom Ján Postl, profesor Štátnej priemyselnej školy v Prahe na Smíchove, a od roku 1923 bol riaditeľom Ing. Albert Urban. Predsedom výkonného výboru bol uznávaný martinský živnostník Gustáv Šimko.

Podľa organizačného poriadku bol ústav rozdelený na šesť oddelení s nasledujúcim zameraním:

1. oddelenie všeobecné (národohospodárske),
2. oddelenie mechanicko-technické,
3. oddelenie elektrotechnické,
4. oddelenie chemicko-technologické,
5. oddelenie stavebné,
6. oddelenie umeleckej výroby.

Náplň práce jednotlivých oddelení bola určená v organizačnom poriadku ústavu.

Všeobecné alebo **národohospodárske oddelenie** sledovalo celkový politicko-hospodársky vývoj a jeho vplyv na rozvoj ekonomiky so špeciálnym záujmom o rozvoj remesiel a živnostníctva v Československu.

Mechanicko-technické oddelenie bolo najrozsiahléjšie a malo na tú dobu už solídne strojové vybavenie. Patrila sem kovárska dielňa s kováckymi vyhňami, podkovárska a zámočnícka dielňa, kaliareň, kovoobrábací strojová dielňa a stolárska strojová dielňa, tkáčska dielňa, keramická dielňa, krajčírska a obuvnícka dielňa. Súčasťou boli aj ateliéry pre aranžérov i maliarov a natieračov. Viedol ho *Ing. Emil Philadelphý*.

Elektrotechnické oddelenie bolo vybavené modernými meracími prístrojmi na meranie napätia, prúdu, odporu, výkonu. Súčasťou boli aj ciachovne prístrojov a meradiel. Viedol ho *Ing. Jaroslav Šaf*.

Oddelenie chemicko-technologické malo základné vybavenie pre chemické laboratóriá, digestory, destilačné prístroje, ale aj vybavenie typické pre fyzikálne laboratóriá. Súčasťou bol aj dobre vybavený fotografický ateliér s tmavými komorami, zväčšovacími a fotografickými prístrojmi najmodernejších typov. Viedol ho *Ing. Albert Urban*.

Oddelenie stavebnej výroby malo k dispozícii dielňu na výcvik pracovníkov v oblasti zakladania stavieb, betónovania, murovacích postupov, omietania, obkladania, dláždenia. Bolo vybavené základnými meradlami. Viedol ho *Ing. arch. Ján Salák*.

Oddelenie umeleckej výroby malo základné vybavenie na vedenie kurzov v oblasti tkáčstva, umeleckého drevorezbárstva, reštaurátorstva, keramickej umeleckej výroby, maliarskych techník a grafiky. Súčasťou oddelenia bola aj slušne vybavená kresliareň a tlačiareň. Viedol ho *Karol Ondreička*, neskôr *Fraňo Štefunko*.

Tieto oddelenia viedli naslovovzatí odborníci, ktorí už počas výstavby ústavu priebežne objednávali a obstarávali zariadenia a inventár pre jednotlivé oddelenia. V povojnovom období nebolo vôbec jednoduché nájsť na Slovensku vhodných odborníkov, ktorí by boli schopní, kvalifikovaní a ochotní prísť do Martina a nastúpiť do funkcie vedúcich oddelení, učiteľov, inštruktorov, majstrov a odborných pracovníkov. Prichádzali preto aj odborníci z Čiech a Moravy.

Keď sa už ako-tak podarilo ústav personálne dobudovať, s nástupom fašizmu sa začala meniť usporiadanie Európy. Tieto udalosti sa dotkli aj pracovníkov ústavu. Na základe vládneho nariadenia v roku 1938 bolo zo Slovenska odvolaných 9 000 českých zamestnancov so zreteľom na autonómiu Slovenska. Z ústavu museli odísť: Ing. Albert Urban, Ing. Jaroslav Šefl, Ing. Ján Salák, Albert Veselý, Arnošt Hartman, Peter Neuvirt a Ján Jedlička. Boli to špičkoví odborníci a ich odchod negatívne poznačil odbornú úroveň práce ústavu. Stáli na čele ústavu a vytvorili dobré základy pre činnosť oddelení, ktoré viedli. Uznávanou osobnosťou, ktorá v mnohom ovplyvnila prácu ústavu v oblasti umeleckej výroby, bol aj akademický maliar **Bohumil (Bohuš) Šippich** (1885 – 1935). Patrí medzi významné osobnosti českého výtvarného umenia a bol známy ako maliar, ilustrátor, tvorca hračiek i bábičiek a odborných textov.

Z ďalších odborníkov z Čiech a Moravy, ktorí sa podieľali na činnosti ústavu, spomenieme **Ing. Ludvíka Janderu**, ale najmä úžasne nápaditého a mimoriadne iniciatívneho neskoršieho riaditeľa **Ing. Alberta Urbana**.

Do externej prednáškovej činnosti sa často zapájali aj ďalší českí odborníci, ktorí sa prisťahovali do Martina. Patrili medzi nich aj profesori na martinskom gymnáziu, ako napríklad **Ing. Rudolf Řeřovský** a aj celý rad jeho kolegov. Títo pracovníci začínali na odborných postoch ústavu, kde získali potrebné skúsenosti a prax. Neskôr vyrástli na významných predstaviteľov vedy, kultúry a umenia, a preto považujeme za vhodné a potrebné uviesť čím boli a čím sa stali v ďalšom profesionálnom živote.

Mechanicko-technické oddelenie ústavu viedol **Ing. Emil Philadelphý**. Vysokoškolské štúdium ukončil na Vysokom učení technickom v Brne a do zamestnania nastúpil v Prahe ako technický referent. Odtiaľ prešiel potom do ústavu v Martine. Bol literárne činný, pre potreby ústavu publikoval niekoľko odborných publikácií (Autogénne zvrátenie, Bratislava, 1944, Kovotokárstvo, Martin, 1944). V Martine patrili medzi osobnosti, ktoré sa zapájali aj do politického života mesta. Riaditeľom ústavu sa stal 1. augusta 1931 na základe dekrétu Ministerstva obchodu. Zo služby odišiel 21. februára 1950 a bol vymenovaný za riaditeľa novovzniknutej Strednej priemyselnej školy strojníckej v Martine. Počas jeho funkčného obdobia sa začalo s projektovaním a výstavbou novej budovy Strednej priemyselnej školy, ktorá sa stala ďalšou významnou a aj peknou stavebnou dominantou Martina.

Elektrotechnické oddelenie ústavu neskôr viedol **Ing. Dr. techn. Ľudovít Kneppo**. Prišiel do ústavu v Martine z Elektrotechnickej fakulty Českého vysokého učenia technického v Prahe v roku 1936. V ústave pracoval až do roku 1945. Potom prešiel do Bratislavy, kde zakladal Ústav strojného a elektrotechnického inžinierstva Slovenskej vysokej školy technickej. Profesor Kneppo bol akademikom SAV a ČSAV a patrili medzi zakladateľov tejto inštitúcie na Slovensku. Akademik Ľudovít Kneppo bol významný vedec európskeho formátu, ktorý svojou autoritou, prístupom k ľuďom, náročnosťou a exaktnosťou v práci je pýchou slovenskej vedy.

Ďalšou osobnosťou, ktorú osud ju spojil s Martinom, bol absolvent štúdia matematiky na Karlovej univerzite v Prahe **RNDr. Štefan Schwarz**. V roku 1937 nastúpil do zamestnania ako asistent na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Potom sa 1. marca 1939 stal asistentom Slovenskej vysokej školy technickej najprv v Košiciach a napokon pôsobil v Turčianskom Svätom Martine. V novembri 1944 bol deportovaný do Nemecka do koncentračného tábora, kde prežil oslobodenie v apríli 1945. Vrátil sa ku svojej pôvodnej profesii matematika. Podobne ako akademik Kneppo, patrí medzi vedcov európskeho formátu. Bol profesorom Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave, akademikom a predsedom SAV v Bratislave a akademikom ČSAV v Prahe.

Vďaka prezieravému vedeniu ústavu sa podarilo do vzdelávacej činnosti živnostníkov zapojiť ešte mnohých ďalších odborníkov a umelcov tohto formátu. Okrem vysokoškolsky vzdelanej inteligencie sa do vzdelávacej činnosti účinne zapájali aj známi martinskí majstri napríklad v odbore kníhtlače, kníhviazačstva, umeleckej a portrétnej fotografie, ale aj medovníkari, cukrári, kuchári a ďalší remeselníci.

V galérií významných osobností, ktorých činnosť je spojená s ústavom, sú aj dvaja renomovaní výtvarní umelci, a to **Karol Ondreička** a **Fraňo Štefunko**. Obaja fungovali ako odborní referenti v šiestom oddelení Ústavu, ktoré sa zaberalo umeleckou činnosťou.

Karol Ondreička pôsobil ako referent umeleckého oddelenia ústavu. V rokoch 1949 – 1951 pracoval v Matici slovenskej a v rokoch 1951 – 1961 bol vedúcim Ústavu kreslenia a maľovania na Katedre teórie a dejín architektúry na SVŠT v Bratislave. Karol Ondreička sa stal významným slovenským maliarom, grafikom, ilustrátorom a výtvarným pedagógom. Jeho dielo tvorí dôležitú súčasť novodobého slovenského výtvarného umenia.

Ďalšou nezabudnuteľnou osobnosťou, ktorá svoj život na dlhší čas spojila s ústavom, bol **Fraňo Štefunko** – sochár, výtvarný pedagóg, vysokoškolský učiteľ a kultúrny pracovník. Martin vďačí Fraňovi Štefunkovi okrem iného aj za odborný a umelecký dohľad nad usporiadaním hrobov a pamätných hrobových miest na Martinskom národnom cintoríne. Ako sochár a umelec vykonal nielen pre Martin, ale vôbec pre celé Slovensko veľký kus práce v rozvoji sochárstva 20. storočia.

Veľkej pozornosti sa tešili ústavom organizované kurzy cukrárov, ktoré viedol známy martinský cukrářský majster **Jozef Horáček**. Jeho cukráreň na námestí bola vytapetovaná diplomami z výstav nielen z domáceho prostredia, ale aj zo zahraničia. Bol to doklad vysokej odbornosti majstra cukrára. Jozef Horáček sa vyučil za kuchára a cukrára u Pavla Štarkeho v Martine. Po vyučení v roku 1920 kúpil jeho cukráreň a fungoval aj v stavovskom hnutí remeselníkov. Bol tajomníkom miestneho odboru Slovenskej remeselníckej a obchodnej jednoty a členom výboru Okresného živnostenského spoločenstva. V roku 1922 sa stal predsedom Jednoty cukrárov, perníkárov a čokoládnikov na Slovensku. Patril medzi vyhľadávaných externých spolupracovníkov ústavu a často prednášal a viedol kurzy cukrárov a kuchárov.

Ďalším významným majstrom bol **Jozef Košina**, majster krajčírskoho remesla. Ako krajčírsky tovariš sa po vyučení ďalej zdokonaľoval v remesle vo Viedni, Budapešti a v Temešvári. Bol predsedom miestneho odboru Slovenskej remeselníckej a obchodnej jednoty v Martine a bol aj členom kuratória Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine. Fungoval aj ako predseda Krajčírskoho družstva, s. r. o., v Martine. Úspešne viedol mnohé kurzy krajčirov v ústave. Veľkému záujmu sa tešili aj kurzy pre fotografov. Ústav mal v tomto smere veľmi solídne vybavenie technikou. Známym a uznávaným martinským fotografom bol **Anton Horník**. Po vyučení pracoval v Nitre a v Prahe. V roku 1928 sa vrátil do Martina, zriadil si vlastný fotoateliér v centre mesta. Venoval sa najmä fotografovaniu portrétov a divadelnej fotografii. Mal aj svoj vlastný obchod s fotopotrebami. Fotografie A. Horníka sa objavovali často na stránkach odborných i spoločenských časopisov. Získal celý rad ocenení na regionálnych, celoštátnych i zahraničných výstavách. V Martine boli známe jeho maturitné tablá, ktoré upútavali pozornosť svojou nápaditosťou, farebnosťou a dokonalým remeselným spracovaním.

Ústav pri organizovaní svojich kurzov disponoval ešte mnohými ďalšími odborníkmi, no nemôžeme ich všetkých zdokumentovať. Tematická bohatosť a zaručená vysoká odbornosť prednášateľov v kurzoch určených pre živnostníkov bola zárukou kvality. Pretože prednášali len majstri s vynikajúcim renomé, účastníci kurzov vedeli, že zaplatené vložné sa im bohato vráti.

Za každým prednášateľom boli viditeľné rukolapné výsledky prezentované aj vo vlastnom podniku. Živnostnícka verejnosť sa takto vďaka kurzom organizovaným ústavom rýchlo dostávala k najnovším poznatkom, povedané modernou terminológiou, inovácie rýchlo prenikli k malovýrobcom.

Edukačná činnosť ústavu

Ťažisko činnosti ústavu bolo v *usporadúvaní kurzov*, ktoré boli niekoľkodňové, ale aj 3- až 4- týždňové s celodennou alebo len večernou výučbou. V roku 1939 usporiadal ústav 21 odborných kurzov so 485 absolventmi, v roku 1942 už 67 kurzov s 1 792 absolventmi a v roku 1943 to bolo skoro 100 kurzov s vyše 3 000 účastníkmi.

Každý absolvent musel na konci kurzu predviesť vlastnoručne vyrobený produkt a až potom dostával certifikát o úspešnom absolvovaní kurzu. Záverečné práce boli, vhodne naaranžované, vystavené na stoloch a pultoch v rozsiahlych vstupných koridoroch ústavu. Najkrajšie produkty ostávali potom nejaký čas vystavené vo vitrínach a úspešne pôsobili aj ako reklama. Obyvatelia tieto výstavy hojne navštevovali. Bolo dobrým zvykom na záver najmä strednodobých, ale aj dlhodobých odborných kurzov vyfotografovať účastníkov aj prednášateľov, prípadne inštruktov kurzu a tieto fotografie prezentovať vo forme výtvarne hodnotného tabla. Chodby ústavu boli postupne zaplňované takýmito tablami. Niektoré tablá sa zachovali ešte aj po 80 rokoch, ale už len v odkladacích priestoroch ústavu, a nie na jeho chodbách.

Za celé medzivojnové obdobie kurzy absolvovalo 13 500 živnostníkov. Prednášky boli spojené s premietaním odborných filmov alebo diapozitívov. Niektoré prednášky preberal aj Slovenský rozhlas v rámci vzdelávacích relácií pre živnostníkov. Vydávali sa odborné knižné publikácie. Lektori a odborníci ústavu posudzovali mnohé nové a hotové výrobky. Každoročné výstavy výrobkov absolventov kurzov propagovali domáce produkty nielen na Slovensku, ale aj v Čechách. Mnohé exponáty a výrobky zožali úspechy na výstavách v Brne, v Prahe, v Paríži a v Berlíne.

Vzhľadom na široké spektrum a rozsah činností ústavu jeho prevádzka nebola lacná, preto:

- asi 80% nákladov na kurzy, prednášky, expertízu a výskumnú činnosť poskytovali jednotlivé ministerstvá;
- priemyselné a obchodné komory, Živnostenská rada, ale aj ďalšie korporácie, hradili 5% a
- živnostníci asi 15% nákladov ústavu.

Od spomínaných inštitúcií účastníci kurzov dostávali príspevky na dopravu a ubytovanie v internáte ústavu. V rokoch 1923 – 1932 sa vyplatila na príspevky suma 110 400 Kčs. Pre nemajetných alebo nezamestnaných frekventantov kurzov sa vytvorila Nadácia Spolku pre podporovanie účastníkov kurzov. Spolok poskytoval pôžičky alebo formou dotácie kompletne hradil náklady každému účastníkovi.

Kurzy boli garanciou vysokej aktuálnosti, príťažlivosti a žiadanosti pri medzigeneračnom odovzdávaní poznatkov, hodnôt a nových progresívnych foriem práce. Ústav vykonal v tomto smere obrovský kus záslužnej práce pre rozvoj Slovenska v oblasti priemyselnej umeleckej i obchodnej činnosti.

Ústav zameriaval svoju činnosť nielen na oblasť vzdelávania, ale aj na výskum, vývoj, skúšobníctvo, expertízu činnosť, výstavníctvo, tvorbu publikácií, marketing a stratégiu rozvoja pre prípadné potreby ministerstiev.

Ponuka kurzov bola širokospektrálna, bola to v tej dobe najschodnejšia cesta, ktorou štát mohol podporiť a povzniesť remeselnú výrobu na Slovensku. Veľká škoda, že v súčasnosti nie dosť efektívne a vedome rešpektujeme to, čo spoločnosť vytvárala v minulosti, neporovnávame to optikou prítomného času ani s ambíciami využiteľnosti prínosov smerom do budúcnosti.

Minulá práca živnostníkov dokáže ešte aj dnes reflektovať svoju funkčnosť v nových dimenziách času, ale spôsobmi súčasnosti a v rozmeroch i mentalite aktuálnej spoločenskej klímy a potrieb súčasnej spoločnosti.

Ústav ako vzdelávacia inštitúcia poskytoval formou kurzov zhustený obsah z vybraných odborov remesiel. Bol to paralelný vzdelávací prúd poskytujúci doplnenie odbornosti účastníkov inou vzdelávacou cestou ako v školách. Táto forma vzdelávania bola po 1. svetovej vojne rozšírená hlavne v Nemecku a Rakúsku ako tzv. zweiter Bildungsweg, preto sa aj martinský ústav uberal touto osvedčenou cestou.

Ústav ako dočasné prístrešie Vysoké školy technickej Dr. Milana Rastislava Štefánika

V Európe dochádzalo v tridsiatych rokoch minulého storočia k mnohým zmenám, ktoré neveštili nič dobré. Schyllovalo sa k 2. svetovej vojne. Tieto zmeny veľmi negatívne zasiahli aj fungovanie ústavu. Ústav, ako sme už uviedli, disponoval najmodernejšou didaktickou

technikou, premietacími a reprografickými zariadeniami a výborne vybavenými laboratóriami a dielňami. Jeho vybavenie bolo na začiatku 2. svetovej vojny také dokonalé a aj komplexné, že tu mohla dobre fungovať aj Slovenská vysoká škola technická Dr. M. R. Štefánika, ktorá sa musela po svojom vzniku odsťahovať z Košíc. Po vzniku prvej ČSR boli zrušené 3 vysoké školy na Slovensku. Prvá bola potom znova založená Univerzita J. A. Komenského v Bratislave, ale ešte bez prírodovedeckej fakulty. O vznik vysokej školy technického charakteru sa usilovali už dávnejšie viaceré významné osobnosti Slovenska.

Najvýznamnejšou mierou sa o to zaslúžil turčiansky rodák z Rakše, profesor **Ing. Michal Miloslav Ursíny** (* 17. 7. 1865). Bol profesorom mechaniky na Českej vysokej škole technickej v Brne.

Profesor Ursíny bol už v roku 1919 poverený Ministerstvom pre správu Slovenska, aby vykonal prípravu práce na zriadenie vysokej školy technickej v Košiciach. Vykonal v tomto smere veľký kus práce. Zomrel však 19. 9. 1933 a jeho prácu dovŕšil profesor **Jur Hronec**. Vysoká škola technická bola v Košiciach založená dňa 4. 8. 1938 ako Vysoká škola technická Dr. Milana Štefánika. Jej prvým rektorom bol prof. Jur Hronec.

Po Mníchovskom diktáte Košice pripadli Maďarsku a vysoká škola sa musela z Košíc odsťahovať najprv do Prešova a po 2 týždňoch odtiaľ do Martina. Školský rok v Martine sa začal 5. 12. 1938 a do 1. ročníka sa zapísalo 68 študentov. V Martine dostala vysoká škola k dispozícii len asi polovicu objektov ústavu, zvyšok miestností na výučbu sa nachádzal v budove okresnej nemocenskej poisťovne.

Prednášanie v Martine však nebolo vôbec také jednoduché, lebo išlo často o provizórne prednáškové miestnosti, laboratória a kancelárie.

Martin sa veľmi usiloval zmeniť provizórium na definitívum, ale štát nechcel uvoľniť celú budovu Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností výlučne len pre potreby školy.

Pre umiestnenie všetkých ročníkov by bola potrebná rozsiahla rekonštrukcia ústavu. Na postavenie nových budov nemal štát ani mesto potrebné finančné prostriedky.

Vysoká škola bola napokon z Martina presťahovaná do Bratislavy. V tejto súvislosti treba však uviesť, že o Vysokú školu technickú z Košíc sa vtedy usilovali aj ďalšie slovenské mestá – Banská Štiavnica, Ružomberok a Trenčín. No všade mali veľmi provizórne priestory, oveľa horšie ako v Martine. Ani Bratislava vtedy nedisponovala vhodnými budovami v takom rozsahu, ako by bolo potrebné. Napokon sa rozhodla uvoľniť na tieto účely učňovskú školu na Vazovovej ulici a pristaviť aulu a časť prednáškových miestností. Toto provizórium vydržalo hodne dlho, kým sa nepostavili nové objekty SVŠT. Mnohé z pôvodných objektov slúžia škole doteraz.

Ukončenie fungovania Štátneho ústavu pre zveľaďovanie živností v Martine

Po oslobodení sa na základe dekrétov prezidenta republiky najprv znárodnili banky a postupne i priemysel. Časť živnostníkov prešla pracovať do vznikajúcich národných podnikov, ktoré takto získali kvalifikované pracovné sily, ďalšia časť prešla do výrobných družstiev a do komunálnych služieb. Obchodné činnosti boli zaradené do štátneho a družstevného obchodu.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností postupne stratil svoje opodstatnenie a zanikol. V roku 1947 sa do výrobných priestorov ústavu nasťahovala textilná firma Trima a firma Erna na výrobu hodiniek. Ale ani tieto firmy dlho nevydržali a čoskoro zanikli. Postupne sa veľká väčšina zariadenia ústavu rozkradla alebo jemnejšie povedané – stratila sa. Zamestnanci ústavu sa rozptýlili a zamestnali v rôznych podnikoch v Martine a v okolí.

Budova ústavu však ostala a o jej priestory sa začali usilovať rôzne organizácie a inštitúcie. Začali sa písať nové dejiny ústavu. V *povedaní Martinčanov sa zachoval a zaužíval už len všeobecne zľudovený názov Zveľaďovák*.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine so svojimi cieľmi, úlohami a rozvojovými predstavami v podstate zanikol, kým napríklad v Rakúsku i v Nemecku takéto inštitúcie v súčasnosti veľmi úspešne prosperujú v každom kraji. Nové technológie, materiály a technologické postupy, hlavne zo zahraničia, dnes úžasne rýchlo prenikajú na náš trh a väčšina remeselníkov sa dnes učí remeslu metódou „pokús – omyl“. Na zvýšenie kvality remeselných

prác by práve teraz u nás poslúžil ústav s obdobným štýlom práce, aký bol v Štátnom ústave pre zveľaďovanie živností v Martine.

Múdri ľudia sa učia na chybách druhých a tí ostatní na chybách vlastných. Pre spoločnosť je to ale drahé školné a takéto školenie trvá príliš dlho. Svet kráča dopredu veľmi rýchlo a kto z tohto uhaňajúceho vlaku raz vystúpi, už ho nikdy nedobehne. Hodnota ľudí sa vždy merala tým, čo sa im podarilo vytvoriť.

Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine sa svojou činnosťou v oblasti odborného vzdelávania remeselníkov a živnostníkov zapísal významnou mierou do rozvoja hospodárstva, pretože aj jeho príspevom sa podarilo vytvoriť kvalifikovanú pracovnú silu, tak veľmi potrebnú a žiadanú v období vzniku prvej Československej republiky, ale aj v povojnových časoch. Vďaka výchove a vzdelávaniu remeselníkov, živnostníkov a technickej inteligencie sa stal priemysel prvej ČSR v medzinárodnom meradle uznávanou a dobre prosperujúcou oblasťou národného hospodárstva. ČSR pred druhou svetovou vojnou patrila medzi najvyspelejšie krajiny Európy. V oblasti ťažkého priemyslu, strojárstva, chemického a potravinárskeho priemyslu, zbrojárstva patrilo Československo medzi žiadaných exportérov nielen v Európe, ale aj v Strednej a Južnej Amerike. Investičné celky, moderné stroje a technológie mohli vytvoriť len vysokokvalifikovaní pracovníci, ktorých pripravovalo a vychovávalo moderné školstvo. Československo malo vtedy vybudované na tú dobu moderné odborné školstvo s vysokou vzdelávacou úrovňou a dobrým medzinárodným kreditom v celej Európe.

V dejinnom vývoji Československa sa výchova a vzdelávanie dospelých postupne konštituovala ako samostatné vedné odvetvie s vysokou vnútornou diferenciáciou vied, ktoré sa zaoberajú problematikou výchovy a vzdelávania dospelého človeka, v súčasnosti nazývanou andragogikou. V našej odbornej spisbe sa, žiaľ, doteraz nenachádzala ani len zmienka o tom, že v Martine v období prvej republiky vznikla a veľmi úspešne fungovala inštitúcia Štátny ústav pre zveľaďovanie živností, vznešenejšie by sa dalo povedať – chrám technickej vedy a praktickej vzdelanosti.

Ústav dokázal v oblasti vzdelávania povzniesť vzdelávací proces na úroveň cieľavedomého, systematického a permanentného sprostredkovania, osvojovania a upevňovania vedomostí, znalostí, schopností, spôsobilostí, hodnototvorných postojov a správania. Moderný človek, ak chce uspieť na trhu práce, musí sa usilovať sebavzdelávaním získavať, doplňovať, rozširovať a inovovať svoje pracovné spôsobilosti. Bola to tak v medzivojnovom období najmä preto, lebo v novovznikajúcom štáte boli žiadani a potrební pracovníci schopní veľmi rýchlo zvládnuť najmodernejšie technológie v záujme dosiahnutia vysokej konkurencieschopnosti československého priemyslu. Nezabudnuteľným dielom prispel v tomto smere svojou činnosťou Štátny ústav pre zveľaďovanie živností v Martine. Dobrá povest' ústavu ostáva preto v spomienkach verejnosti aj po 80. rokoch od jeho otvorenia a fungovania.

Použitá literatúra

BUCHVALDEK, M. et al. (1968). Dějiny Československa v datech. Praha: Svoboda.
ELIÁŠ, M. - TUMA, M. Martin II. (nerealizovaná publikácia v rukopise) – osobný archív M. Tumu
HLAVAJ, J. (1994). Martin: stavebný obraz mesta. O výstavbe mesta Martina do roku 1960. Bratislava: Spolok architektov Slovenska. ISBN 80-900483-9-0.
MLYNÁRČÍK, J. et al. (2000). Martin. Z dejín mesta. Martin: Neografia. ISBN 80-88892-34-1.
TUMA, M. - LAZISTAN, E. (1965). Turiec, kraj živej tradície a dynamického dneška. Martin: Obzor.
TUMA, M. (2004). Vznik a rozvoj priemyslu v Martine. In Acta Universitatis Matthiae Bellii. Sériá: Dejiny vied a techniky, 2. (s. 163-194). Banská Bystrica: Ústav teórie a dejín vied. Univerzita Mateja Bela. ISBN 80-8055-792-6.
VANOVIČ, J. (1990). Kniha o starom Martine. Bratislava: Tatran. ISBN 80-222-0162-6.

Kontakty

Ing. Ivana Poláková Ing.
Adresa: Žilinská univerzita, Fakulta humanitných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, Slovensko
E-mail: ivana.polakova@fhv.uniza.sk

prof. PhDr. Ing. Miroslav Tuma, PhD. DrSc.
Adresa: Komenského 6, 036 01 Martin, Slovensko
E-mail: prof.mirostuma@gmail.com

Aktuálny stav občianskeho vzdelávania dospelých v Slovenskej republike a Českej republike

Abstrakt: Význam občianskeho vzdelávania detí, mládeže i dospelých v súčasnosti narastá najmä v súvislosti s podporou aktívneho občianstva ako jedného z primárnych cieľov celoživotného učenia. V tomto kontexte je možné konštatovať určitý deficit v pozornosti, ktorá je venovaná najmä občianskemu vzdelávaniu dospelých, a to tak z hľadiska andragogickej teórie, ako aj samotnej praxe edukácie dospelých. V našich podmienkach doposiaľ absentujú vedecké práce zamerané na komplexnejšiu kurikulárnu analýzu tohto špecifického druhu vzdelávania dospelých. V kontexte týchto myšlienok je cieľom predkladanej štúdie charakteristika a komparácia súčasného stavu vedeckého poznania a realizácie občianskeho vzdelávania dospelých v Slovenskej republike a Českej republike.

Kľúčové slová: občianske vzdelávanie, vzdelávanie dospelých, aktívne občianstvo, vzdelávanie v Slovenskej republike a Českej republike

Abstract: The importance of citizenship education for children, youth and adults increases especially in the context of promoting active citizenship as one of the main objectives of lifelong learning. In this context, it is possible to note a certain deficit in the attention paid especially to the education of adult citizens, both in terms of andragogic theory and adult education itself. In our conditions, there is still a lack of scientific work focusing on a more complex curricular analysis of this specific type of adult education. In the context of these ideas, the aim of this study is to characterize and compare the current state of scientific knowledge and the implementation of adult citizenship education in Slovakia and Czech Republic.

Key words: citizenship education, education of adults, active citizenship, education in Slovak and Czech Republic

1. Úvod

Znakom, ktorý charakterizuje sociálnu aj individuálnu realitu života v globálnom, národnom i individuálnom rozmere, sa v ostatných dekádach (najmä od 70. rokov 20. storočia) stáva prostredie zmeny. Ide pritom o zmeny, ktoré majú nezriedka paradigmatnú úroveň, sú širokospektrálne (ekonomické, sociálne, politické, kultúrne) a mimoriadne dynamické. Pred jednotlivcom, rovnako ako pred spoločnosťou stojí úloha hľadať mechanizmy, ktoré by umožňovali túto situáciu zvládnuť, pričom okrem „ad hoc“ riešení je potrebné hľadať aj tie, ktoré sú nositeľom potenciálu trvalejšej udržateľnosti. Jedným z takýchto prístupov je aj koncept podpory celoživotného učenia, ktoré je v danom kontexte vnímané ako akákoľvek aktivita umožňujúca každému jednotlivcovi vo všetkých etapách jeho vývoja rôznymi spôsobmi získať také kompetencie, ktoré mu pomôžu funkčne sa zapojiť do života spoločnosti, ktorej je, resp. chce byť členom. Inak povedané, celoživotné učenie pomáha človeku včas a adekvátnym

spôsobom reagovať na zmeny, ktoré ho obklopujú. Ak vnímame učenie nielen ako celoživotný (lifelong), ale aj ako širokoživotný (lifewide) proces, otvára sa priestor na úvahy o jeho cieľoch, obsahovom zameraní, ako aj procesuálne-realizačných aspektoch. V súlade so zameraním tohto textu sa v uvedených intenciách sústreďme na špecifický segment, ktorým je občianske vzdelávanie, a budeme ho analyzovať primárne z andragogických pozícií.

2. Ciele a význam občianskeho vzdelávania

Analýza teleologických aspektov občianskeho vzdelávania naráža na jeden závažný problém. Ide o výrazne limitovanú možnosť generalizácie, najmä v rovine všeobecných cieľov, ktorej podstatou je ich silná väzba na sociálno-ekonomické a kultúrno-politické podmienky, v ktorých sa občianske vzdelávanie realizuje. V prostredí, ktoré charakterizuje pluralita názorov, rôznorodosť sociálnych, resp. politických konceptov reflektujúcich okrem iného špecifické historické a kultúrne skúsenosti, je vo všeobecnosti problematické formulovať edukačné ciele univerzálneho charakteru. Osobitne to platí pre takú oblasť, akou je občianske vzdelávanie, ktoré je zo svojej podstaty orientované na mimoriadne dynamickú a široko determinovanú sféru spoločenského života.

Napriek týmto obmedzeniam môžeme už niekoľko desaťročí sledovať snahy smerujúce k identifikácii, resp. formulácii cieľov, ku ktorým by občianske vzdelávanie malo v súčasnosti smerovať. V tomto kontexte môžeme za inšpiratívne považovať najmä zdroje medzinárodnej proveniencie, prezentované v rôznych dokumentoch spracovaných na pôde významných nadnárodných inštitúcií (OSN, UNESCO, EÚ). Ich obsahová analýza poskytuje základný rámec vnímania nielen cieľov, ale aj významu a obsahovej orientácie občianskeho vzdelávania. Za jeden z prvých dokumentov, ktorý akcentuje význam učenia pri riešení ekonomických, politických a sociálnych problémov, možno považovať tzv. Husénovu správu – The learning Society (1974). O dve desaťročia neskôr bola, rovnako na pôde UNESCO, spracovaná a publikovaná tzv. Delorova správa – Learning: The treasure within (1996). Dôraz na význam celoživotného učenia zameraného na komplexný rozvoj osobnosti žijúcej v ľudskej spoločnosti je v tomto dokumente formulovaný v podobe základných „pilierov“ výchovy a vzdelávania pre 21. storočie. Z hľadiska podpory a rozvoja občianskeho vzdelávania možno za kľúčové považovať piliere „učiť sa konať“ a „učiť sa žiť spoločne“, v ktorých je explicitne zdôraznená zodpovednosť a aktivita samotných jednotlivcov na procesoch ich vlastného učenia. Rozpracovanú podobu uvedených pilierov nachádzame napríklad v dokumente European Lifelong Learning Indicators (2010), v ktorom sú ako indikátory viažuce sa k pilieru „učiť sa žiť spoločne“ definované: aktívne občianstvo, tolerancia, otvorenosť a dôvera, sociálne aktivity. Z hľadiska občianskeho vzdelávania je dôležitá identifikácia konkrétnych činností, v ktorých sa toto vzdelávanie realizuje: dobrovoľníctvo, práca v charitatívnych organizáciách, vlastná mienka, názor na spoločenské témy, členstvo v politickej strane a pod.

Problematika občianskeho vzdelávania kontinuálne rezonuje aj v dokumentoch, ktoré v súvislosti s plánovaním a realizáciou edukačnej politiky vznikli na pôde príslušných orgánov Európskej únie. Medzi najvýznamnejšie, špecificky z pohľadu občianskeho vzdelávania dospelých, patria: Making a European area of lifelong learning a reality (2001), Adult learning: It is never too late to learn (2006), Action plan on Adult learning: It is always a good time to learn (2007), Study on Active Citizenship Education (2007). Osobitnú pozornosť si zasluhuje strategický, nielen v odbornej verejnosti známy a akceptovaný, dokument A Memorandum on Lifelong Learning (2000). Dôležitosť a dosah memoranda dokumentuje okrem iného aj skutočnosť, že viaceré jeho ustanovenia boli následne na národnej úrovni transformované do príslušných legislatívnych noriem a strategických dokumentov orientovaných na oblasť výchovy a vzdelávania (poznámka: v Slovenskej republike pozri napríklad: zákon o celoživotnom vzdelávaní, Stratégia celoživotného vzdelávania, resp. jej akčný plán). V súvislosti s občianskym vzdelávaním je pri analýze memoranda nevyhnutné zdôrazniť, že podpora aktívneho občianstva je spolu s podporou zamestnanosti definovaná ako primárny cieľ celoživotného učenia. Naplnenie tohto cieľa je spojené s participáciou ľudí na všetkých sférach spoločenského a hospodárskeho života, s uvedomením si príležitostí a rizík, ktorým čelia, s mierou spolupatričnosti a možnosti

vyjadriť sa a tým ovplyvniť spoločnosť, v ktorej žijú (Memorandum, 2000, s. 5). Konkretizáciu cieľov a obsahových línií celoživotného učenia priniesol dokument Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework (2007). Kompetencie pre tento rámec sa definujú ako kombinácie vedomostí, zručností a postojov primeraných danému kontextu, pričom za kľúčové sú považované tie kompetencie, ktoré potrebujú všetci jednotlivci na osobné uspokojenie a rozvoj, aktívne občianstvo, spoločenské začlenenie a zamestnanosť. Z hľadiska nami analyzovanej problematiky považujeme za dôležité, že súčasťou referenčného rámca sú aj spoločenské a občianske kompetencie, ktoré bezprostredne súvisia s občianskym vzdelávaním.

Z aktuálnych dokumentov, orientovaných špecificky na oblasť občianskeho vzdelávania dospelých, môžeme uviesť Manifest vzdelávania dospelých v 21. storočí vydaný Európskou asociáciou pre vzdelávanie dospelých (2015). Dokument hovorí o základných pilieroch vzdelávania dospelých v rámci Európy. Jedným z týchto pilierov je aktívne občianstvo, demokracia a participácia. Manifest podčiarkuje fakt, že prostredníctvom vzdelávania dospelých, špeciálne občianskeho vzdelávania, je možné podporovať demokraciu, rešpekt, participáciu a je možné posilniť a obnoviť občiansku spoločnosť (lokálnu, regionálnu, celonárodnú).

Na základe obsahovej a komparatívnej analýzy uvedených, ale aj niektorých ďalších zdrojov môžeme konštatovať, že:

- občianske vzdelávanie je v súčasnosti považované za integrálnu a dôležitú súčasť celoživotného učenia;
- na nadnárodnej úrovni je zreteľne identifikovateľná snaha o formuláciu jeho základných cieľov a obsahu;
- občianske vzdelávanie v biodromálnom kontexte smeruje k podpore aktívneho občianstva ako jednej z kľúčových kompetencií potrebných pre život v súčasnej, turbulentnými zmenami charakterizovanej spoločnosti;
- význam občianskeho vzdelávania je vnímaný v komplementarite individuálnej a sociálnej existencie človeka.

3. Občianske vzdelávanie dospelých na Slovensku a v Českej republike

V úvode tohto textu sme naznačili, že jednou zo základných charakteristík občianskeho vzdelávania je jeho úzka väzba na špecifické sociálno-ekonomické a kultúrno-politické podmienky, v ktorých sa realizuje. Vedomie potreby takejto kontextualizácie stálo v epistemologickom pozadí našej snahy o komparatívnu analýzu vybraných kurikulárnych aspektov tohto druhu vzdelávania dospelých v podmienkach Slovenskej republiky a Českej republiky. Jednou zo základných premis, ktorou legitimizujeme naše úvahy, je existencia viacerých sociokultúrnych javov, ktoré sú pre obidve krajiny spoločné, resp. veľmi príbuzné.

V tomto kontexte za dôležité považujeme:

- silné prieniky v historickom vývoji oboch krajín vrátane ich existencie v spoločnom štáte a z nej vyplývajúcu kultúrnu blízkosť;
- koexistenciu v rovnakom geopolitickom priestore, v súčasnosti umocnenú členstvom v Európskej únii, resp. iných nadnárodných štruktúrach (napríklad V4);
- spoločnú „edukačnú“ i „edukologickú“ históriu vrátane kontinuálne udržiavanej a rozvíjanej spolupráce v oblasti andragogickej teórie a praxe.

Uvedené, ako aj mnohé ďalšie spoločné znaky, ktorými sa vyznačuje slovenská a česká spoločnosť evokujú predpoklad, že identická situácia charakterizuje aj úroveň vedeckého poznania a andragogickej praxe v oblasti občianskeho vzdelávania dospelých. Na základe nášho skúmania sme však dospeli k poznaniu, že okrem zhody existujú aj určité špecifiká, resp. disproporcie. Prvou z nich je zistenie poukazujúce na rozdielnu úroveň, ale aj množstvo relevantných vedeckých prác, resp. publikovaných výsledkov výskumov orientovaných na segment občianskeho vzdelávania dospelých v slovenskej a českej odbornej literatúre. Týmto smerom orientovaná komparatívna analýza dokumentuje, že problematike občianskeho vzdelávania dospelých sa v českej edukologickej literatúre venuje väčšia pozornosť. V tomto kontexte rezonujú najmä vedecké práce autorov Hloušková a Pol (2008), Smékal a kol.

(2010), Kopecký (2011), Protivinský a Dokutilová (2012), Kalina a Matějka (2013) a iní. Na Slovensku sa práce venované občianskemu vzdelávaniu dospelých vyskytujú v nižšej frekvencii (Čornaničová, Chomová, Strelková a Tazberík, 2005; Sládkayová, 2016), pričom monografické práce venované špecificky tejto problematike doposiaľ na Slovensku absentujú. Pre úplnosť považujeme za potrebné doplniť, že otázky súvisiace s občianskym vzdelávaním sú na Slovensku aj v Českej republike implicitne analyzované vo vedeckých prácach orientovaných na všeobecnú andragogickú teóriu (Palán a Langer, 2008; Beneš, 2014; Veteška, 2016; Prusáková, 2005; Švec, 2008 a iní).

Uvedené skutočnosti poznamenali aj nami realizovanú komparatívnu analýzu jednotlivých kurikulárnych aspektov občianskeho vzdelávania dospelých v Českej republike a Slovenskej republike. V tomto kontexte sme absenciu teoretických prác venovaných občianskemu vzdelávaniu dospelých na Slovensku v metodologicky akceptovateľnej miere doplnili o doposiaľ nepublikované parciálne výsledky vlastného empirického výskumu. Cieľom výskumu je identifikovať determinanty tvorby kurikula v občianskom vzdelávaní dospelých a determinanty ovplyvňujúce formuláciu cieľov a obsahu. Výskumnú vzorku predstavujú poskytovatelia občianskeho vzdelávania dospelých na Slovensku. Z pohľadu metodológie hovoríme o kvalitatívnom výskume s využitím metódy rozhovoru a obsahovej analýzy. Výskum sme realizovali v rokoch 2017 – 2018.

3.1 Systémové ukotvenie občianskeho vzdelávania dospelých

Zo širšieho edukologického hľadiska základnú paradigmatu, v ktorej je potrebné hľadať aj ukotvenie občianskeho vzdelávania dospelých, tvorí koncept celoživotného učenia sa. Vo vzťahu ku kategóriám celoživotného učenia (Memorandum, 2000) môžeme konštatovať, že v danej oblasti panuje výrazná zhoda. V českej a slovenskej andragogickej teórii je občianske vzdelávanie charakterizované ako edukačný proces, ktorý naplňa primárne znaky neformálneho učenia s výrazným prienikom do informálneho učenia sa.

Druhým pohľadom na ukotvenie občianskeho vzdelávania dospelých je legislatívne hľadisko. Komparáciu občianskeho vzdelávania dospelých komplikuje skutočnosť, že v Českej republike aktuálne absentuje legislatívna norma špecificky orientovaná na oblasť vzdelávania dospelých. Na Slovensku je občianske vzdelávanie dospelých legislatívne ukotvené v zákone č. 568/2009 Z. z. o celoživotnom vzdelávaní, kde je občianske vzdelávanie charakterizované ako jeden z druhov vzdelávania dospelých spolu so záujmovým vzdelávaním, vzdelávaním seniorov a iným vzdelávaním, ktorým účastník ďalšieho vzdelávania uspokojuje svoje záujmy, zapája sa do života občianskej spoločnosti a všeobecne rozvíja svoju osobnosť (§4, ods. d).

Špecifický prístup je potrebné uplatniť pri komparovaní systémového ukotvenia občianskeho vzdelávania dospelých z pohľadu jeho postavenia v rámci etablovaných andragogických teórií. Rozdielnosti v Česku a na Slovensku vyplývajú z iného konceptuálneho poňatia vnútornej štruktúry andragogiky, resp. jednotlivých druhov vzdelávania dospelých. Na Slovensku dominantne rezonuje teoretická koncepcia systematickej andragogiky. V rámci tejto koncepcie (Prusáková, 2005; Krystoň, 2011) je občianske vzdelávanie dospelých definované ako súčasť subsystému kultúrnej andragogiky, v rámci ktorého vystupuje ako samostatný druh vzdelávania dospelých. Modifikovaný názor prezentuje Čornaničová (2010), ktorá pozíciu občianskeho vzdelávania dospelých vníma alternatívne, t. j. ako súčasť záujmového vzdelávania dospelých alebo ako samostatný druh kultúrno-osvetovej andragogiky. Aj na základe vlastnej teoretickej analýzy sa prikláňame k druhému z uvedených tvrdení. Sme presvedčení, že občianske vzdelávanie dospelých vykazuje dostatok špecifických znakov, ktoré legitimizujú jeho osobité postavenie v štruktúre druhov vzdelávania dospelých. Naše úvahy o samostatnom postavení občianskeho vzdelávania dospelých opierame aj o analýzu teoretických prístupov prezentovaných v českej odbornej literatúre. Zároveň však chceme poukázať na skutočnosť, že dosiahnutie takéhoto vnímania občianskeho vzdelávania dospelých si bude vyžadovať okrem iného aj oveľa väčšiu pozornosť teoretikov podporenú relevantným empirickým výskumom, resp. vedeckými prácami orientovanými na význam a špecifiká občianskeho vzdelávania dospelých v systéme edukácie dospelých.

V Českej republike je koncept celoživotného učenia vnútorne štruktúrovaný na dve základné skupiny: počiatočné vzdelávanie (predprimárne, primárne, sekundárne a terciárne) a ďalšie vzdelávanie (Veteška, 2010, 2011, 2016). Ďalšie vzdelávanie je ďalej členené na tri typy (subsystémy):

- (ďalšie) profesijné vzdelávanie,
- záujmové vzdelávanie,
- občianske vzdelávanie (Palán a Langer, 2008; Kalina a Matějka, 2013; Veteška, 2016).

3.2 Ciele občianskeho vzdelávania dospelých

Ako sme už uviedli, určiť všeobecný cieľ občianskeho vzdelávania je náročné, lebo tento druh vzdelávania dospelých je úzko prepojený so spoločenskou situáciou danej krajiny. Pri formulácii cieľov občianskeho vzdelávania možno vychádzať z medzinárodných dokumentov (OSN, UNESCO, EÚ), v ktorých proces občianskeho vzdelávania dospelých smeruje k aktívnemu občanovi. V českej andragogike sa za cieľ občianskeho vzdelávania považuje rozvíjanie určitej alternatívy k existujúcemu systému a napomáhanie pri rozvoji spoločenských štruktúr (Beneš, 2014). Zároveň má za cieľ pripraviť človeka na „aktívnu účasť v živote v českej a európskej spoločnosti, ktorá sa opiera o demokratické a kresťanské morálne princípy“ (Veteška, 2016). Nájst' explicitnú formuláciu cieľov občianskeho vzdelávania dospelých v slovenskej andragogickej literatúre je veľmi problematické. Vyplýva to z uvedenej absencie vedeckých zdrojov orientovaných na tento druh vzdelávania dospelých. Všeobecnú predstavu nachádzame len v rámci deklarovania občianskeho vzdelávania dospelých v štruktúre andragogických koncepcií, resp. v jeho základnom legislatívnom vymedzení. Na doplnenie obrazu o zameraní občianskeho vzdelávania na Slovensku je možné využiť názory poskytovateľov občianskeho vzdelávania, ktoré sme získali v rámci nami realizovaného výskumu. Z neho vyplýva, že cieľom občianskeho vzdelávania dospelých je aktivizácia občanov a zvýšenie ich participácie na živote v spoločnosti. V tejto súvislosti však považujeme za potrebné zdôrazniť fakt, že jednotlivé organizácie často ciele svojich aktivít formulujú bez dodržiavania princípov andragogickej teleológie. Vychádzajú primárne z vlastných skúseností a subjektívneho vnímania aktuálnych problémov spoločnosti.

3.3 Obsah občianskeho vzdelávania dospelých

Ďalšou významnou kategóriou kurikula je obsah vzdelávania. Ako sme už uviedli, obsahové zameranie občianskeho vzdelávania dospelých, podobne ako jeho ciele, je do značnej miery ovplyvňované najmä aktuálnou spoločenskou situáciou danej krajiny. Na základe analýzy obsahových komponentov občianskeho vzdelávania dospelých, tak ako sú prezentované v slovenskej a českej literatúre, môžeme konštatovať základnú obsahovú zhodu. V oboch krajinách sú v rámci občianskeho vzdelávania dospelých zastúpené tzv. tradičné témy, pričom za tradičné témy môžeme považovať globalizáciu, populačný vývoj, európsku integráciu, ekológiu a pod. (Beneš, 2014). Tie sa v uplynulom období dopĺňajú o nové podnety, ku ktorým patrí reakcia na negatívne sociálne javy (nárast extrémizmu, radikalizmus, migrácia) a s tým súvisiaca podpora tolerancie a demokratických hodnôt. Určité rozdiely prináša analýza výsledkov výskumov, ktoré boli realizované najmä v podmienkach Českej republiky. Výskum Hlouškovvej a Pola (2008) orientuje obsah občianskeho vzdelávania dospelých do troch oblastí:

- právo,
- politická angažovanosť,
- životné prostredie.

Naše výskumné zistenia dokumentujú, že organizácie, ktoré sú prepojené s Európskou úniou, smerujú svoje aktivity k obsahovým témam ako euroobčianstvo, bezpečnostná politika či oblasť získavania eurofondov. Regionálne inštitúcie (občianske združenia) sa venujú problematike daného regiónu a aktuálnym problémom obyvateľov žijúcich v regióne.

3.4 Aktéri občianskeho vzdelávania dospelých

Podľa analýzy občianskeho vzdelávania dospelých v Českej republike, ktorú realizovalo Centrum občianskeho vzdelávania dospelých (Smékal et al., 2010), môžeme konštatovať, že organizácie, ktoré majú občianske vzdelávanie dospelých ako svoju ústrednú činnosť, vlastne ani neexistujú. Skôr je možné identifikovať inštitúcie, ktoré majú určitý presah do občianskeho vzdelávania dospelých. Na základe tejto analýzy autori vyčleňujú 4 skupiny organizácií a aktivít:

- komunitné aktivity a dobrovoľníctvo (komunitné centrá),
- vzdelávacie organizácie,
- zážitkové kurzy zamerané na rozvoj osobnosti,
- osvetové aktivity (Smékal et al., 2010, s. 35).

Iný pohľad na inštitucionálne zabezpečenie občianskeho vzdelávania dospelých ponúka Beneš (2014), ktorý konštatuje, že nositeľmi občianskeho, resp. politického vzdelávania (ako ho autor označuje), môžu byť – štát, tretí sektor, politické strany, hnutia, odbory a cirkvi. Prax ukazuje, že tak ako v Českej republike, aj v Slovenskej republike dôležitú úlohu pri realizovaní občianskeho vzdelávania dospelých zohráva práve tretí sektor (občianske združenia, mimovládne a neziskové organizácie). V podmienkach Slovenskej republiky vystupuje štát len ako podporný orgán účastný pri tvorbe legislatívnych dokumentov.

Vytvoriť štruktúru inštitucionálneho zabezpečenia občianskeho vzdelávania dospelých je veľmi náročné. Je to spôsobené aj faktom dynamického vzniku a zániku združení či iniciatív, ktoré sa venujú rôznym typom aktivít súvisiacich s problematikou občianskeho vzdelávania dospelých.

4. Záver

Nielen spomínané dve krajiny, ale celá Európa sa nachádza v zložitej spoločenskej situácii, ktorá so sebou prináša množstvo negatívnych javov a problémov. Jedným z riešení môže byť občianske vzdelávanie. Možnosti jeho využitia nachádzame v rovine prevencie, konfrontácie aj eliminácie negatívnych spoločenských javov. Občianske vzdelávanie má výrazný vplyv aj na podporu aktívneho občianstva, participácie, či na podporu demokratických hodnôt. Výsledky komparácie vybraných kurikulárnych aspektov občianskeho vzdelávania dospelých v podmienkach Slovenskej republiky a Českej republiky poukazujú na niekoľko skutočností:

- významná zhoda panuje v oblasti obsahového zamerania občianskeho vzdelávania dospelých a v identifikovaní realizátorov tohto vzdelávania;
- rozdiely, resp. špecifiká, sa ukazujú v oblasti systémového ukotvenia občianskeho vzdelávania dospelých a pri formulácii cieľov.

Súhrnne však možno konštatovať, že v oboch krajinách (výraznejšie na Slovensku) je potrebné prax občianskeho vzdelávania dospelých kontinuálne podporovať vedeckovýskumnými a publikačnými aktivitami, ktoré by mu poskytli seriózne teoretické zázemie.

Použitá literatura

BENEŠ, M. (2014) Andragogika. Praha: Grada.
ČORNANIČOVÁ, R. (2010). Potreba vytvoriť moderný výkladový a terminologický slovník. In Národná osveta, 5-6, 26-30.
ČORNANIČOVÁ, R. - CHOMOVÁ, S. - STRELKOVÁ, J. - TAZBERÍK, J. (2005). Revitalizácia kultúrneho života v miestnych a regionálnych podmienkach. Bratislava: Národné osvetové centrum.
DELORS, J. et al. (1996). Delors report – Learning: The treasure within. Retrieved from UNESCO Development website: http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication6161_en.pdf
European Association for the education of adults. (2015). Manifesto for adult learning in the 21st century. Brussels: Author.
European Centre for the Development of Vocational Training. (2010). European Lifelong Learning Indicators. Brussels: Author.
European Commission. (2000). A Memorandum on Lifelong Learning. Brussels: Commission of the European Communities.
European Commission. (2001). Making a European Area of Lifelong Learning a Reality. Brussels: Directorate-General for Education and culture.
European Commission. (2006). Adult Learning: It is never too late to learn. Brussels: Author.
European Commission. (2007). Action plan on Adult Learning: It is always a good time to learn. Brussels: Author.
European Commission. (2007). Study on Active Citizenship Education. Brussels: Directorate-General for Education and culture.
European Communities. (2007). Key Competences for Lifelong Learning – European Reference Framework. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
HLOUŠKOVÁ, L. - POL, M. (2008). Občanské vzdelávanie dospelých. In M. Rabušicová - L. Rabušic (Eds.), Učíme se po celý život?. (pp. 189-203). Brno: Masarykova univerzita.
HUSEN, T. (1974). The Learning Society. Retrieved from UNESCO.
KALINA, O. – MATĚJKA, O. eds. (2013). Vyplatí se rozumět politice? Praha: Konrad-Adenauer-Stiftung.

KOPECKÝ, M. (2011). Občanské vzdelávanie dospelých v Evrope. Povaha, funkce a vybrané národné príklady. Retrieved from <http://www.msmt.cz/file/15059>
KRYSTOŇ, M. (2011). Obsahové a procesúálne aspekty záujmového vzdelávania. In S. Chomová - M. Krystoň (Eds.), Záujmové vzdelávanie – teória, metodika, prax (pp. 6-20). Bratislava: NOC.
PALÁN, Z. - LANGER, T. 2008. Základy andragogiky. Praha: Univerzita J. A. Komenského.
PROTIVINSKÝ, T. - DOKUTILOVÁ, M. (2012). Občanské vzdelávanie v kontextu českého školství. Analytická sonda. Brno: Centrum občanského vzdelávania.
PRUSAKOVÁ, V. (2005). Základy andragogiky I. Bratislava: Gerlach Print.
SLÁDKAYOVÁ, M. (2016). Prieniky a špecifiká občianskeho a záujmového vzdelávania dospelých. In I. Pavlov & M. Schubert (Eds.), Etické kontexty andragogického pôsobenia. (pp. 311-322). Banská Bystrica: Belianum.
SLÁDKAYOVÁ, M. (2016). Systematic basis of citizenship education of adults. In M. Beneš, J. Mužík, M. Demjanenko (Eds.), The application of andragogy in various areas of social life (pp. 85.96). Praha: MJF Praha.
SMĚKAL, V. et al. (2010). Analýza občanského vzdelávania dospelých. Brno: Centrum občanského vzdelávania.
ŠVEC, Š. (2008). Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky. Bratislava: Iris.
VETEŠKA, J. (2010). Kompetence ve vzdelávání dospelých: pedagogické, andragogické a sociální aspekty. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského.
VETEŠKA, J. (2011). Celozivotní vzdelávání a učení v andragogickém kontextu. In J. Veteška, T. Vacinová et al., Aktuální otázky vzdelávania dospelých. (pp. 43-67) Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha.
VETEŠKA, J. (2016). Přehled andragogiky. Praha: Portál.
Zákon č. 568/2009 Z. z. o celozivotnom vzdelávaní.

Kontakt

Mgr. Michaela Sládkayová, PhD., prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, CSc.
Adresa: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Pedagogická fakulta, katedra andragogiky, Ružová 13, 974 11, Banská Bystrica, Slovenská republika
E-mail: michaela.sladkayova@umb.sk
E-mail: miroslav.kryston@umb.sk

Současné silné a slabé stránky občanského vzdělávání v České republice

Abstrakt: Občanské vzdělávání patří k tradiční součásti vzdělávání dospělých a v československém prostoru má bohatou historickou tradici již od roku 1919.

Současní autoři, tuzemské a evropské organizace, resp. dokumenty zabývající se občanským vzděláváním, se opírají o tradiční hodnoty a ideály občanské společnosti, zejména osobní angažovanost, soudržnost a vzdělanost. Podle těchto hodnot je potřebné rozvíjet participativní kompetence občanů na veřejném životě. Cílem příspěvku je tak představit vybrané české i zahraniční strategické dokumenty vztahující se k občanskému vzdělávání, přiblížit indikátory aktivního občanství včetně kompetencí, které se dají využít v běžném občanském, ale také zájmovém nebo profesním životě. Náplní příspěvku je také přiblížit tzv. biodromální přístup ve vztahu k občanskému vzdělávání jako relevantní součásti celoživotního učení. Příspěvek uzavírá popis silných a slabých stránek občanského vzdělávání s reflexí nad osobní odpovědností k rozvíjení občanských kompetencí v soukromém životě, rodině, práci, komunitě či regionu, kde jako občané žijeme.

Klíčová slova: biodromální koncepce, indikátory aktivního občanství, občanské vzdělávání, silné a slabé stránky občanského vzdělávání, Strategie celoživotního učení ČR, strategické cíle celoživotního učení

Abstract: Citizenship education is a traditional part of adult education and it has rich tradition in Czechoslovak area already from year 1919.

Contemporary authors, domestic and European organisations, respectively documents concerning citizenship education insist on traditional values and citizenship society ideals, especially personal involvement, cohesion and education. According to these values it is necessary to cultivate participative competencies of citizens on public life.

The aim of the contribution is to present chosen Czech and also foreign strategic documents concerning citizenship education, to approach indicators of active citizenship including competencies which can be used in common citizenship, but also in interest or professional life.

Contents of the contribution is also to approach an biodromal attitude in relation to citizenship education as a relevant part of lifelong learning.

The contribution is closing description of citizenship education strenghts and weaknesses with reflection of our personal responsibility to evolving of citizenship competencies in private life, family, work, community or region, where we live as citizens.

Key terms: biodromal conception, citizenship education, indicators of active citizenship, The Strategy of Lifelong Learning in the Czech Republic, strenghts and weaknesses of citizenship education, lifelong learning strategic objectives

1. Úvod

Občanské vzdělávání dospělých patřilo již od 19. století k hlavním směrům vzdělávání dospělých. Realizováno bylo především v sociálních hnutích, věnoval se mu také stát, politické strany, církve, odbory a další instituce. První zákon v Československu upravující oblast občanského vzdělávání nesl název *zákon o organizaci kurzů občanské výchovy* a vstoupil v platnost na počátku roku 1919 záhy po vzniku první samostatné republiky.

Po vzniku samostatného Československa bylo potřeba ve společnosti nahradit úctu k císaři a Habsburkům k respektu k demokratickým principům a nově vzniklé republice. Jednalo se o radikální změnu, která vyžadovala podporu státu pro politickou edukaci obyvatelstva. Zmiňovaný zákon měl prostřednictvím edukace obyvatel republiky plnit tuto osvětově-vzdělávací funkci (Veteška, 2016, s. 132).

Současní autoři i evropské dokumenty zabývající se občanským vzděláváním se navracejí k hodnotám a ideálům občanské angažovanosti, soudržnosti a vzdělanosti.

Podle těchto dokumentů je potřebné podporovat **soudržnost společnosti a rozvíjet participativní kompetence občanů na veřejném životě**. Cílem této části příspěvku je tak charakterizovat občanské vzdělávání, přestavit české i zahraniční strategické dokumenty vztahující se k občanskému vzdělávání, indikátory aktivního občanství včetně kompetencí, které se dají aplikovat v běžném občanském životě, silné a slabé stránky, stejně jako přiblížit tzv. biodromální přístup ve vztahu k občanskému vzdělávání jako relevantní součásti celoživotního učení.

2. Systémový přístup k občanskému vzdělávání dospělých a vybrané dokumenty

Občanské vzdělávání podle většiny autorů představuje podstatnou součást vzdělávání dospělých, ačkoliv mu v praxi nebývá přikládán tak velký význam jako vzdělávání profesnímu (Sládkayová, 2016, s. 91).

Každá země má svou vlastní historii, politicko-sociální a kulturní kontext, a tudíž i témata a důrazy, jimiž se zabývá, se logicky liší (ať už se jedná o konkrétní témata občanského vzdělávání, míru podpory občanského vzdělávání státem, aktivní účast občanů na veřejných věcech nebo poskytovatele tohoto typu vzdělávání dospělých).

Diskuse o občanství se vyvíjela tematicky postupně od důrazu na občanská práva v 18. století, přes dominující politická práva v 19. století (zejména pak volební právo) až po 20. století, které bylo typické zaměřením na sociální práva (Veteška, 2016, s. 135).

Na celoevropské úrovni je občanskému vzdělávání věnována pozornost (minimálně na formální úrovni).

Pro lepší pochopení tématu je vhodné seznámit se s důležitými evropskými dokumenty týkajícími se tohoto segmentu vzdělávání dospělých.

Vzhledem k souvisejícímu příspěvku tohoto sborníku od autorky Sládkayové (2019), autorka tohoto příspěvku uvádí jen vybrané dokumenty k tématu.

Potřebnost občanského vzdělávání zaznamenává poprvé podle Jarvise v prostředí Evropské unie materiál *White Paper on Education and Training* z roku 1995, kde Evropská komise zveřejnila potřebu EU pro celou Evropu, mj. také z toho důvodu, aby upevnila svoji ekonomickou pozici (Jarvis, 2008, p. 45).

V návaznosti na tzv. Delorovu zprávu je třeba přiblížit pojem *aktivní občanství*, které je považováno „za soubor praktik, rolí, identit vykazující etický náboj“, resp. za určité bohatství jedinců a sociálních skupin, které se vyznačuje kvalitou mezilidských vztahů a mezilidskou důvěrou (Kopecký, In Veteška, 2016, s. 134).

Problematicku vymezuje dokument *Vzdělávání pro aktivní občanství v Evropské unii* zdůrazňující politickou účast na *spolkovém životě, založenou na toleranci a nenásilí, vládu práva a uznávání a hájení lidských práv* (OPOCE, 1998, In tamtéž).

Deklarovaná snaha o integraci občana do společnosti s důrazem na rozvíjení myšlenky učící se společnosti (*learning society*) jako předstupeň znalostní společnosti (*knowledge society*), spolu s potřebou uplatnění a rozvoje koncepce celoživotního vzdělávání a učení se staly součástí tuzemských i mezinárodních dokumentů.

Z českých dokumentů můžeme jmenovat *Národní program rozvoje vzdělávání v ČR*, tzv. *Bílou knihu* (z roku 2001). ČR tímto dokumentem přijala do svých strategických dokumentů nový koncept nazvaný CU pro všechny, které má být realizováno prostřednictvím užšího propojení existujícího školského systému se sektorem dalšího vzdělávání, s politikou zaměstnanosti a se sociální politikou (Veteška, 2016, s. 100).

Ta navazuje na evropské *Memorandum CU*, přičemž v roce 2001 Evropská komise charakterizuje následující čtyři pilíře CU: *zaměstnatelnost, aktivní občanství, sociální inkluze a osobní seberealizace* (seberozvoj) (Jarvis, 2008, p. 48).

Dokument představuje zásadní změnu v uvažování o pojetí, cílech i funkcích vzdělávání, přičemž všechny možnosti učení, které jsou jedinci poskytovány v tradičních vzdělávacích institucích i mimo ně, jsou vnímány holisticky, tedy jako jeden propojený celek (Veteška, 2016).

V důsledku to znamená, že zavedení konceptu celoživotního učení pro všechny cílové skupiny i jedince přináší radikální proměnu vzdělávacího systému. Vyzdvihuje význam učení mimo systém tradičního školství a zároveň tvoří jeden z principů evropské, a tedy i české politiky.

Také školní vzdělávání má vytvářet nezbytné nástroje a hlavně motivaci k odpovědnému a sebeřízenému vedení vlastní úrovně znalostí a dovedností (tamtéž, s. 101). Jedná se o relativně nový vývojový trend se základy v psychologii i filozofii, který je také znám jako *biodromální přístup*. Nicméně tyto důrazy je možné sledovat již v díle amerického andragoga Malcolma S. Knowlese.

V roce 2010 jsou dále pilíře z Delorovy zprávy týkající se občanského vzdělávání rozvinuty v dokumentu *European Lifelong Learning Indicators*, tedy v překladu *Evropské indikátory celoživotního učení*, se kterými mimo jiné seznamuje například *Centrum občanského vzdělávání* ve svých materiálech.

Ve jmenovaném roce bylo zjištěno, že základním problémem, který se po analýze projevil, byla nejen *rozříšitelnost tohoto segmentu vzdělávání dospělých*, ale zejména *absence dlouhodobé koncepce občanského vzdělávání*.

Také občanské vzdělávání má mnohdy zájmový ráz, protože oba tyto subsystemy vzdělávání dospělých se odehrávají ve volném čase, vzájemně se prolínají a své nevýhody nese i různý přístup autorů zabývajících se tímto tématem, stejně jako případné (ne)odlišení občanského vzdělávání od politického vzdělávání.

Občanské vzdělávání totiž zahrnuje v Palánově pojetí (2002, s. 135) různorodé oblasti společenského života od etické, estetické, právní, přes všeobecně vzdělávací, ekologickou, ekonomickou až po komunitní, sociální až po politickou. Z toho lze vyvodit, že *politické vzdělávání je jakousi podmnožinou velké množiny občanského vzdělávání*.

Na vině zmiňované rozříšitelnosti je tedy také terminologická nejednotnost, která celoevropsky představuje mnohvrstevnatý problém související nejen s výstavbou teoreticko-pojmového systému, ale také s kulturně-historickými specifiky konkrétních geograficko-regionálních, kulturních, národních a státních oblastí podílejících se na formování jednotlivých strukturálních prvků tohoto složitého systému (Čornačičová, 2008, s. 47).

Jednotlivé evropské státy mají také proto značně odlišné modely občanského vzdělávání, které vycházejí z národních tradic a respektují tak kulturní odlišnosti (srovnej In Kopecký, 2010). Občanské vzdělávání není proto možné zavést pouhým implementováním externí koncepce.

Z tohoto důvodu potřeba navázat na společenský kontext a dojít ke shodě ohledně vhodného přístupu. „*Česká republika má bohatou historii v oblasti občanského vzdělávání, která však v současné době není příliš reflektována*“ (Smékal et al., 2010, s. 19).

2.1 Vybrané dokumenty vymezující občanské vzdělávání a kompetence v rámci strategie celoživotního učení

Strategické dokumenty týkající se celoživotního učení (dále jen „CU“) zdůrazňují potřebu občanského vzdělávání jako významné oblasti dalšího vzdělávání dospělých.

Tři hlavní oblasti, které by mělo CU podporovat a rozvíjet, vymezuje v ČR *Strategie CU ČR* (MŠMT, Strategie ČŽU, In Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 19) jako: *osobní rozvoj, sociální soudržnost a zaměstnatelnost*.

CU pomáhá k rozvoji občanů jako samostatně myslících jedinců, kteří chtějí a mohou rozvíjet demokracii a občanskou společnost. Také lze doplnit, že kriticky uvažující občan, který sleduje dodržování a naplňování demokratických principů a hodnot, představuje v jistém ohledu kontrolní společenský prvek vůči politické moci.

Mezi návrhy opatření pro další vzdělávání Strategie CU ČR uvádí „*podporovat rozvoj zájmového a občanského vzdělávání*“. Aktivní občanství patří mezi základní strategické cíle CU, proto je nezbytný systematictější rozvoj občanského vzdělávání dospělých a soudržnost společnosti prostřednictvím rozvíjení kompetencí občanů, aby se mohli účinně zapojovat do veřejného života.

Probíhající změny vyvolaly mezinárodní debatu o tom, jaké kompetence či schopnosti jsou v dnešní době vlastně zásadní.

Za tímto zaměřem Evropská komise stanovila osm klíčových schopností (EC, Klíčové schopnosti, 2007), jejichž součástí jsou právě *Sociální a občanské schopnosti*.

Za občanskou společnost studie považuje takovou společnost, která je schopna sebeorganizace. Občanství tak přesahuje pouhé vyjádření statusu člověka – občana a stává se *příležitostí k jednání a spolupráci s ostatními*. Občanské vzdělávání má vždy *silně praktické zaměření, jehož cílem je život ve společnosti druhých*. Nejvýznamnější cestu k aktivnímu občanství často představuje *informální učení prostřednictvím řešení praktických problémů*. Rozvíjí tedy výrazněji divergentní myšlení orientované na mnoho možností řešení praktických problémů v lidském životě a v životě ve společenství s druhými lidmi.

„*Osvojené kompetence tak lze využít také v jiných sférách života, například v práci či v soukromém životě*“ (Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 19).

Také v rámci materiálu *Rámcem rozvoje vysokého školství do roku 2020* se dočteme, že mezi hlavní závěry z evropských a tuzemských dokumentů vztahujících se k vysokým školám do roku 2020 patří *právě prosazování spravedlnosti, sociální soudržnosti a aktivního občanství*. Což je také plně v souladu i se Závěry Rady ze dne 12. května 2009 o strategickém rámci evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy („*ET 2020*“).

Politika vzdělávání a odborné přípravy by měla umožnit všem občanům bez ohledu na jejich osobní, sociální či ekonomickou situaci získávat, aktualizovat a rozvíjet v průběhu celého života specifické pracovní dovednosti a klíčové kompetence nezbytné k jejich zaměstnatelnosti a měla by podporovat další učení, aktivní občanství a mezikulturní dialog (tamtéž).

Vzdělávání by mělo prosazovat mezikulturní kompetence, demokratické hodnoty a respektování základních práv a životního prostředí, jakož i boj proti všem formám diskriminace a mělo by vést k tomu, aby všichni mladí lidé byli schopni pozitivní komunikace se svými vrstevníky pocházejícími z různého prostředí (Centrum občanského vzdělávání, online, 2019).

Občanské vzdělávání se nicméně odehrává v politickém prostředí a přispívá k demokratické praxi. Jeho podoba může odrážet a také odráží stav občanské společnosti a postoje různých aktérů včetně státu.

2.2 Charakteristiky, indikátory občanského vzdělávání, jeho cíle a úkoly

Za cílový program celoživotního vzdělávání člověka je z pohledu Evropské komise považována jeho edukace v evropském kontextu.

Při zaměření pozornosti na třetí pilíř Delorovy zprávy je možné sledovat souvislost s celkově pozitivním naladěním jednotlivců na sociálně profilované aktivity a s tím související vlastnosti občanů, jako jsou *aktivní občanství, tolerance, otevřenost, důvěra a sociální aktivity*. Jedná se tedy o staronové hodnoty, které jsou známé ze starověku v souvislosti s budováním antické polis, ale také z humanismu.

Charakteristické pro občanské vzdělávání je tedy:

- dobrovolnictví (a práce v charitativních organizacích);
- členství v politické straně;
- práce pro politickou stranu nebo akční skupinu;
- vlastní mínění, názor na společenská témata jako jsou imigranti, problematika homosexuálů a jiná;

- důvěra k jiným lidem;
- setkávání se s blízkými lidmi, přáteli, příbuznými a kolegy;
- mít možnost diskutovat o osobních záležitostech.

Cílem současného občanského vzdělávání je tedy najít takové kompetence, které budou univerzální, vhodné pro všechny občany a které budou dlouhodobě společensky potřebné.

Evropská komise si nechala vypracovat studii, která by stanovila indikátory aktivního občanství a občanského vzdělávání (De Weerd et al., online, cit. 2005, cit. 2018-12-12), aby bylo možné hodnotit pokrok v této oblasti (Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 6–7). Přirozené jsou v souladu s charakteristikami občanského vzdělávání jmenovaných výše.

Evropská komise dospěla k následujícím výsledkům. Za indikátory aktivního občanství jsou považovány tyto charakteristiky:

- dobrovolná činnost v organizaci;
- organizované aktivity pro komunitu;
- účast ve volbách;
- zapojení se do politické strany;
- zapojení se do zájmové skupiny;
- nenásilné formy protestu;
- zapojení se do veřejné debaty.

Hlavními cíli občanského vzdělávání je tak plná sociální integrace a zmiňované aktivní občanství (Veteška, 2016, s. 136).

Mezi současné úkoly zmiňované **biodromální koncepce** můžeme zařadit následující:

- 1) učinit CU prospěšné všem, zajistit spravedlnost v poskytování vzdělávacích příležitostí a utvářet sociální soudržnost;
- 2) rozvíjet sociální a profesní kompetence potřebné ve společnosti a ekonomice založené na znalostech;
- 3) prostřednictvím andragogického a pedagogického výzkumu stimulovat tvůrčí přístup a inovace ve vyučování a ve školách, zlepšovat postavení učitelů a také jejich profesionální rozvoj (Veteška, 2016, s. 138).

Občanské vzdělávání je tedy třeba přijmout jako závazek a potřebu, což umožní pouze *dlouhodobá koncepce občanského vzdělávání* při mezirezortní diskusi a *zajištění finančních prostředků na podporu občanského vzdělávání*, jež umožní stabilitu této oblasti.

Mezi další návrhy rozvoje lze zařadit *nalézání vlastního přístupu, participaci*, tedy účast lidí na občanském a politickém životě (které je v současnosti klíčovým úskalím občanského vzdělávání), *rozvoj dílčích aktivit* jako jsou například *webové stránky občanského vzdělávání, kampaně pro veřejnost ve formě Action Days*, které se osvědčily v Německu v délce 1–3 týdnů, budování *poradenských center pro občanskou angažovanost, pořádání konferencí o občanském vzdělávání a akce podporující sdílení zkušeností a příklady dobré praxe, cílené kampaně zaměřené na opinion leadery a sborník simulačních her na podporu aktivního občanství či podpora zavádění komunitních škol* (Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 96–101).

3. Občanské, zájmové a profesní vzdělávání a jejich propojení

Nabídka občanského vzdělávání je stále poněkud nerovnoměrná. Větší spádové lokality na sebe vážou větší finanční možnosti. Situace se začíná postupně proměňovat po vstupu ČR do Evropské unie, kdy bývají právě z evropských peněz financovány zájmové a občanské (či komunitní) vzdělávací aktivity nejen pro národní, ale také pro regionálně zaměřené organizace v rámci grantové politiky. Jmenovat lze Evropské sociální fondy, Norské fondy a další.

Kvalitní a harmonický rozvoj osobnosti je možný pouze pokud se rozvíjejí všechny aspekty lidské osobnosti. Zájmové a občanské vzdělávání, resp. učení, slouží jako významný prvek

umožňující realizaci vlastních osobitých zájmů stejně tak jako občanské angažovanosti ve volném čase dospělých, nezátíženém jednostranností odborné profesní činnosti.

Bylo by však mýlkou domnívat se, že se profesní vzdělávání od občanského a zájmového vzdělávání a priori distancuje. V praxi se naopak v mnoha oblastech doplňují a překrývají. Vzdělávání, které má v určitém momentě pouze zájmový charakter, se může v blízké budoucnosti stát obsahem profesní aktivity. Tato oblast soustřeďuje veškeré cílevědomé edukativní aktivity, které jsou volnočasově, tedy nikterak pracovní zaměřené.

Kromě procesu sebeřízeného učení jsou významné také aktivity vzdělávacích organizací, které umožňují uspokojení zájmů jedince a facilitaci jejich širšího vědomostního záběru (Šerák, 2005, s. 208).

Z hlediska uplatnění občanského vzdělávání nejen v teorii, ale také v praxi, je na místě se zamyslet nad silnými stránkami občanského vzdělávání.

4. Silné a slabé stránky občanského vzdělávání, rozvoj silných stránek občanského vzdělávání

Mezi silné stránky můžeme zařadit podporu zdravé a sebevědomé občanské společnosti, jakož i podporu zájmu o jiné než pracovní oblasti celoživotního učení. Dále občanské a zájmové vzdělávání dospělých má prokazatelný pozitivní vliv na občanský rozvoj dětí a mimo jiné také slouží jako prostředek prevence před radikalizací společnosti a naplňování priorit EU (Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 95).

Mezi slabé stránky řadíme tradičně významnou skutečnost, že *dospělí nemají přílišný zájem o občanské vzdělávání či dokonce mohou mít averzi vůči některým termínům s tímto segmentem spojeným*, čímž se liší od zájmového vzdělávání. Mohou také zaměřovat občanské vzdělávání za politické vzdělávání, resp. za ideologickou práci. To v určité míře hrozí ve spojení práce s aktivní účastí v politických stranách, která je však zároveň jedním z hlavních identifikátorů aktivního občanství.

Současné formy vzdělávání dospělých ne vždy vedou k vyšší angažovanosti lidí na občanském životě.

Jak trefně uvádí Smékal v Analýze občanského vzdělávání ČR (2010), rozříštěnost koncepce občanského vzdělávání je klíčovým problémem a slabou stránkou tohoto segmentu dalšího vzdělávání dospělých. Podobně je tomu u zájmového vzdělávání dospělých, i přestože pravděpodobnost rozvíjení osobitých koníčků a metod šitých na míru, o které mají jedinci zájem, je přece jen vyšší, než je tomu u občanského vzdělávání.

Předně se jeví jako vhodné zaujmout *opatření*, která by vedla k rozvíjení dalších aktivit volnočasově zaměřeného vzdělávání dospělých.

Na prvním místě je třeba občanské a zájmové vzdělávání přijmout jako **závazek** a vnímat jej jako společenskou potřebu a *celospolečenské téma*.

Následně je na místě vytvořit základní předpoklady tohoto rozvoje, vytvořit na mezirezortní a mezioborové úrovni *dlouhodobou koncepci občanského vzdělávání a atraktivně ji zveřejňovat pomocí efektivních nástrojů Public Relations včetně spolupráce s médii* a za pomoci profesionálů z oboru.

Další oblastí je *zajištění finančních prostředků* pro podporu tohoto typu vzdělávání dospělých.

Mezi další doporučení lze zařadit *nalézání vlastního národního přístupu* vzhledem k tuzemským specifickým ČR, navazovat na původní české tradice, podporovat pilotní komunitní projekty při městských knihovnách, muzeích a galériích coby tradičních centrech lidové osvěty. S tím souvisí také *seznamování veřejnosti s bohatou historií osvěty již z dob Tomáše Garriguea Masaryka* a první republiky, vzhledem k nedostatečné informovanosti mladé a mnohdy i dospělé veřejnosti v této oblasti působení.

Dalším bodem je *participace*, která patří k největšímu úskalí, protože podle výzkumů poslední dekady 21. století se čeští žáci nemají zájem občanskou angažovat. Pro tyto účely vznikly interaktivní webové stránky a Smékal doporučuje vznik *manuálu aktivního občana* jako pomůcky pro občany při jejich aktivitách (Centrum občanského vzdělávání, 2010, s. 97–98), který již vzniká na webu Centra občanského vzdělávání s různými ohlasy.

Na místě je ovšem také uvést, že nebude možné ignorovat stále větší oblibu mladých lidí v *užívání sociálních sítí*, takže personál, který by zajišťoval zveřejňování akcí, přednášek a kampaní ve formě akčních dnů občanského a zájmového vzdělávání a budování poradenských center pro vyšší občanskou angažovanost by měl být podstatnou součástí nástrojů k dosažení tohoto cíle.

Mezi další nástroje lze zařadit *konference* o občanském vzdělávání pro sdílení dobré praxe a úspěšných projektů v ČR i zahraničí, *cílené kampaně na významné osobnosti* – tzv. opinion leadery, *ukázky simulačních her pro děti, mládež i dospělé* s následným rozбором témat, které se opírají o poznatky zážitkových organizací (u nás například Prázdninové školy Lipnice).

Nezastupitelnou roli pro občanské, ale také zájmové vzdělávání plní *komunitní školy*, které v rámci své „odpolední“ výuky nabízejí velké množství mezigeneračních aktivit, a plní tak vysoce integrativní společenskou roli. Zatím vznikají nesystematicky, jejich podpora a rozvoj se však jeví jako podstatná.

V okamžiku, kdy bude občanské vzdělávání vycházet z dlouhodobé koncepce, bude reflektovat kulturní i historickou tradici a bude mít zajištěné financování, teprve potom lze očekávat dopad na veřejnost prostřednictvím koordinace určeného partnera, který zajistí síťování v této oblasti spolupráce (networking).

Zároveň je třeba uvést, že situace se z hlediska participace občanů na veřejných věcech postupně zlepšuje.

Závěr s připojenou reflexí

První zákon v Československu upravující oblast občanského vzdělávání nesl název „zákon o organizaci kurzů občanské výchovy“ a vešel v platnost záhy po vzniku první republiky v roce 1919. Jednalo se o radikální změnu, která vyžadovala podporu státu pro občanskou edukaci obyvatelstva.

Příspěvek v návaznosti na zmiňovaný historický kontext pojednával zejména o současných silných a slabých stránkách občanského vzdělávání, strategických dokumentech vztahujících se k tématu, včetně návrhů, jak v současné době posílit občanské vzdělávání v České republice dle aktuálních trendů.

Ukazuje se, že role a podpora státu včetně zajištění financování této oblasti je sice důležitá, ovšem ještě důležitější je vlastní občanská iniciativa, bez které můžeme celospolečenskou změnu očekávat jen stěží. Vycházíme-li z paradigmatu sociálního konstruktivismu, kdy bereme v úvahu společnost jako sociální konstrukt, pak můžeme předpokládat, že jedinec sám má možnost, zvláště ve spolupráci s ostatními, ovlivňovat sociální prostředí, ve kterém žije. Zároveň si je třeba všimnout také toho, jak silným vzorem může být občansky angažovaný jednotlivec pro ostatní.

V neposlední řadě si pokládejme otázky, jak my rozvíjíme komunitní život ve svém okolí?

Jak spolupracujeme s ostatními a zda přispíváme k mezilidskému dialogu v rodině, sousedství, komunitě, pracovním kolektivu, v naší obci či v regionu?

Jak vyjadřujeme nesouhlas s politickou situací u nás nebo ve světě a zda jsme účastní diskuse v rámci národní nebo komunální politiky při řešení specifických problémů obyvatel naší republiky?

Pokud předložený příspěvek povede k těmto a dalším otázkám, k nalézání odpovědí, případně též k vlastní aktivitě podílet se na společných občanských věcech, pak naplnil svůj cíl.

Seznam použitých zdrojů

- Beneš, M. (2014). *Andragogika*. Praha: Grada.
- Čornaničová, R. (2008) *Mimoprofesionální vzdělávání dospělých – specifické problémy nielen českej a slovenskej terminologie*. In: Tureckiová, M. (ed.) *Další vzdělávání jako nástroj rozvoje jednotlivce i společnosti*. Praha: Educa Service.
- De Weerd, M. et al. (2005). *Indicators for Monitoring Active Citizenship and Citizenship Education*. Amsterdam: Regio-plan.
- Jarvis, P. (2008). *Democracy, Lifelong Learning and the Learning Society*. London and New York: Active citizenship in a late modern age.
- Kopecký, M. (2004). *Sociální hnutí a vzdělávání dospělých (Aktivní občanství jako cíl celoživotního učení)*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Kopecký, M. (2008). *Vzdělávání dospělých a aktivní občanství v paradoxním světě*. In Tureckiová, M. a et al. *Další vzdělávání jako nástroj rozvoje jednotlivce i společnosti* (s. 11–22). Praha: Česká andragogická společnost.
- Sládkayová, M. (2016). *Systémové východiská občianskeho vzdelávania dospelých*. In *Aplikace andragogiky v různých oblastech společenského života*. Sborník z mezinárodní vědecko-teoretické konference. Žatec: Ohře Media.
- Šerák, M. (2005). *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Katedra andragogiky a personálního řízení. Univerzita Karlova v Praze.
- Veteška, J. (2016). *Přehled andragogiky. Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál.

Seznam použitých internetových zdrojů

Centrum občanského vzdělávání (2019). *O nás*. Dostupné z: <http://www.obcanskevzdelavani.cz/o-nas>.
Rámec rozvoje vysokého školství do roku 2020. (2019). Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/ramec_vs.pdf

Smékal, V. et al. (2010). *Analýza občanského vzdělávání dospělých*. Brno: Centrum občanského vzdělávání. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/obcanske-vzdelavani-dospelych>.

Národné osvetové centrum a občianske vzdelávanie v historickom kontexte

Abstrakt: Príspevok charakterizuje procesy prebiehajúce v oblasti občianskeho vzdelávania v SR s akcentom na pôsobnosť Osvetového ústavu a neskôr Národného osvetového centra.

Charakterizuje jednotlivé etapy jeho rozvoja aj vo vzťahu ku kultúrnej politike štátu a aktuálnym spoločenským požiadavkám. Predstavuje zmeny, ktorými prešlo občianske vzdelávanie v tejto inštitúcii v dôsledku legislatívnych opatrení i ďalších požiadaviek praxe, a poukazuje na dôležité milníky v týchto procesoch. Opisuje šírku činnosti, hlavné úlohy a realizačné výstupy a najmä význam občianskeho vzdelávania realizovaného Národným osvetovým centrom v období po roku 1989 s akcentom na jeho potenciál v rozvoji celoživotného vzdelávania.

Kľúčové slová: Osvetový ústav, Národné osvetové centrum, občianske vzdelávanie, celoživotné vzdelávanie, obsah činnosti a vzdelávania, formy vzdelávania a cieľové skupiny

Abstract: The paper characterizes the processes taking place in the field of civic education in the Slovak Republic with an emphasis on the competences of the Educational Institute and later the National Centre of Culture and Further Education. It characterizes the individual stages of its development also in relation to the cultural policy of the state and current social requirements. It presents the changes that civic education has undergone in this institution as a result of legislative measures and other requirements of practice, and points to important milestones in these processes. It describes the breadth of activities, main tasks and implementation outputs and especially the importance of civic education implemented by the National Centre of Culture and Further Education after 1989, with an emphasis on its potential in the development of lifelong learning.

Key words: the National Centre of Culture and Further Education, civic education, lifelong learning, content of activities and education, forms of education and target groups

Úvod

Vznik Česko-slovenskej republiky v októbri 1918 a následne prijaté zákony z roku 1919 sa stali medzníkmi v rozvoji ľudovýchovy (dnes kultúrno-osvetovej činnosti). Jedným z nich bol aj zákon č. 67/1919 Zb. o organizovaní ľudových kurzov občianskej výchovy (vnímaný až dodnes ako „osvetový zákon“), ktorý osvetovú činnosť pokladal za prioritu štátu. V súvislosti s týmto zákonom sa kultúrno-osvetové pôsobenie začalo vnímať ako špecifická oblasť činnosti, ktorá si vyžaduje osobitnú pozornosť. V praxi osvetové zámery štátu vykonávali v tom čase dobrovoľní pracovníci, najmä učitelia miestnych škôl. Na ich usmerňovanie a pomoc pri realizácii osvetovej činnosti vznikali celonárodné odborné osvetové inštitúcie, ktoré realizovali občianske vzdelávanie, ako napríklad na Slovensku Osvetový zväz pre Slovensko (1919 – 1939), v tomto smere pôsobili aj Matica slovenská, spolky ako Červený kríž, Živena, Sokol.

V období vojnového slovenského štátu zostala štruktúra ľudovýchovy zachovaná, i keď sa zmenilo jej ideové a obsahové zameranie. V novom spoločenskom zriadení v 50. rokoch vznikli nové inštitúcie – Osvetové ústredie a Slovenský dom ĽUT, z ktorých sa po zlúčení vytvoril Osvetový ústav. Osvetový ústav následne rozvinul bohatú odbornú-metodickú, školskú, prieskumnú a experimentálnu činnosť v celej oblasti kultúrno-osvetovej práce. Svojou školiacou a publikačnou činnosťou prispel k rozvoju občianskeho vzdelávania ako jednej z jej dôležitých súčastí.

Historický prierez činnosti Osvetového ústavu

Začiatky činnosti Osvetového ústavu boli poznačené dobovou spoločenskou situáciou. Legislatívne oblasť osvetu upravil zákon č. 52/1959 z 9. júla 1959 o osvetovej činnosti (Osvetový zákon, ktorý stanovil úlohy a ciele osvetovej práce. Celá činnosť (aj oblasť občianskeho vzdelávania) sa riadila vedúcou úlohou komunistickej strany. Znamenalo to presadzovanie politiky KSC najmä cez šírenie marxistického „vedeckého svetonázoru“, osvetová činnosť mala prispievať „k zvyšovaniu všestranného vzdelania pracujúcich, k výchove umením a k vytváraniu podmienok pre bohatý kultúrny a spoločenský život“ (zákon č. 52/1959).

Osveta sa stala nástrojom propagandy, kultúra a kultúrne inštitúcie podliehali politickému diktátu. Oblasť vzdelávania ako súčasť kultúrno-osvetovej práce a špeciálne občianske vzdelávanie bolo najviac ideologicky ovplyvňované.

Osvetový zákon z roku 1959 definoval vtedajšie úlohy osvetovej práce. Ovplyvnil občianske vzdelávanie tým, že do popredia sa dostávalo „upevňovanie komunistickeho svetonázoru a komunistickej morálky pracujúcich“, „zovšeobecnenie a propagácia nových metód práce v oblasti priemyslu a poľnohospodárskej výroby“ atď. Osvetový ústav tieto úlohy plnil formou rôznych kurzov, seminárov, konferencií, inštruktáží zameraných na popularizáciu poľnohospodárskych poznatkov, napríklad realizoval Trojročnú družstevnú školu práce, podporoval ľudové univerzity a ľudové akadémie, rôzne krúžky a kluby s touto tematikou. Osobitná pozornosť sa venovala vzdelávaniu žien zamestnaných v poľnohospodárstve. Postupne sa vytvorili personálne i materiálne podmienky na systematickú činnosť v oblasti občianskeho vzdelávania. Mnohé podujatia sa venovali aj problematike výchovy mládeže, výchovy k vzťahu k práci, otázkam morálky, prevencii protispoločenských javov a pod..

Metodicko-poradenská a vzdelávacia, edičná, výskumná aj výstavná činnosť Osvetového ústavu sa zameriavala na vzdelávanie kultúrno-osvetových pracovníkov, ktorí boli priamymi realizátormi občianskeho vzdelávania. Osvetový ústav na ich usmerňovanie často využíval semináre a školenia, kurzy, inštruktáže, výmeny skúseností na úrovni centra, ale i okresov a krajov.

Cieľové skupiny občianskeho vzdelávania tvorili v prvých rokoch činnosti najmä lektori, kronikári, redaktori dedinských novín, miestnych rozhlasov, vedúci vzdelávacích krúžkov a súborov ľudovomeleckej tvorivosti, kinooperátori, ľudoví hvezdári a vedúci aktívov pre občianske záležitosti. Veľkú pozornosť venoval ústav aj práci „cigánskeho pôvodu“. Občianske vzdelávanie pre túto cieľovú skupinu bolo zamerané na realizáciu rôznych kurzov (kurzy čítania a písania pre dospelých, kurzy vzdelanostného minima, rôzne kurzy varenia, šitia, zdravotnícke kurzy a pod.), pre ktoré Osvetový ústav vydával učebnice, rôzne príručky, metodické a študijné materiály.

V oblasti občianskeho vzdelávania sa uplatňovala názornosť a snaha o využívanie „moderných prostriedkov“. Spočiatku ústav zabezpečoval rôzne názorné pomôcky, reprodukčné zariadenia, snímacie a rozmnožovacie stroje, spracoval celý rad návodov a príručiek na ich využívanie a postupne rozšíril svoju činnosť aj na vzdelávanie metodikov s cieľom efektívnejšie využívať tieto pomôcky v osvetovej práci. Osvetový ústav vydával základné metodické materiály a inštruktážne príručky pre pracovníkov osvetu, ako napríklad Práca s deťmi a mládežou, Aktívy pre občianske záležitosti, Život v krúžkoch, Na pomoc lektorom, Osvetové novosti a pod., mnohé z nich boli vydávané v ukrajinčine a maďarčine. V prvých rokoch činnosti ústav v spolupráci s Československou televíziou pripravil 12-dielny seriál Aj učiť sa treba učiť, vydal vyše 650 titulov diafilmov, 30 titulov obrazových súborov, desiatky obrazov, máp a viac ako 600 prednáškových textov, z ktorých tretina sa týkala štátoobčianskych otázok, a pripravil aj podujatia a metodické odporúčania na používanie vydaných materiálov.

Od polovice 60. rokov sa občianske vzdelávanie v Osvetovom ústave realizovalo ako súčasť mimoškolskej výchovy a vzdelávania. Na rozdiel od predchádzajúceho obdobia, keď dominovali politicko-výchovné úlohy, postupne dochádza k odklonu od ideologických cieľov a občianske vzdelávanie sa viac orientuje na všestranný rozvoj človeka a jeho celoživotné vzdelávanie. Aj keď v dokumentoch upravujúcich túto oblasť je ideológia stále prítomná, zaberá však menší priestor ako všeobecno-vzdelávacie ciele. V 80. rokoch 20. storočia sa v občianskom vzdelávaní do popredia dostávajú aj témy ako napríklad ochrana životného prostredia, prírody a kultúrneho dedičstva a pod. Osvetový ústav v tomto období realizoval rôzne konferencie, semináre, školenia a vydal aj publikácie s touto tematikou.

Obsah činnosti tvorili predovšetkým nasledujúce obsahové okruhy:

- **štátoobčianska výchova** – podujatia boli zamerané na vysvetľovanie rôznych zákonov a nariadení, na informovanie o Ústave ČSSR, o voľbách a pod.;
- **revolučné a pokrokové tradície** ako súčasť občianskeho vzdelávania zahrnovali šírenie národného povedomia a využívanie kultúrneho dedičstva. Do popredia sa dostávalo rozvíjanie národných tradícií ako súčasť kultúrnej politiky štátu. Osvetový ústav propagoval výročia osobností (V. Clementis, L. Novomeský) a významných udalostí (SNP, oslobodenie Československa), uskutočňoval rôzne spomienkové oslavy (J. Kráľ, I. Krasko, J. Záborský). Pozornosť sa venovala národným dejateľom (L. Štúr, J. Hollý, A. Bernolák, Š. Moyzes), spisovateľom a umelcom (S. Chalupka, M. Kukučín a i.), významným vedcom (geológ D. Štúr, fyzik a matematik M. Hell, lekár Jessenius, fyzik A. Stodola, vynálezca padáka Š. Banič, priekopník rádiotelegrafie J. Murgaš a i.). Osvetový ústav si pripomínal aj významné dejinné udalosti – SNP, povstanie 1848 – 1849, Žiadosti slovenského národa, vznik Matice slovenskej. Každoročne vydával Kultúrno-politický kalendár, fotosúborny – Významné výročia vo fotografiách, rôzne repertoárové zborníky a študijné materiály v rámci edície Priekopníci našej súčasnosti, zborníky, metodické listy, pripravoval výstavy;
- **výchova k brannému povedomiu** sa v kultúrno-osvetových zariadeniach realizovala sporadicky, predovšetkým prostredníctvom aktivít v oblasti brannej výchovy a záujmovej brannej činnosti. Ústav pripravoval exkurzie po stopách bojových tradícií, stretnutia pri partizánskej vatre, vydal 4 zborníky zamerané na úlohy osvety v brannej výchove obyvateľstva, zriadil poradný aktív pre usmerňovanie brannej výchovy;
- **svetonázorová a ateistická výchova** mala špecifické miesto v občianskom vzdelávaní. Jej podstatu predstavovalo „šírenie a upevňovanie marxistického vedeckého svetonázoru“ Osvetový ústav sa venoval predovšetkým vzdelávaniu lektorov, vydával metodické materiály pre lektorské zbory, hodnotil aktivity regionálnych subjektov;
- **pomoc zborom pre občianske záležitosti** predstavovala najmä starostlivosť o rozvoj nových občianskych zvyklostí a zväzov, ktorých cieľom bolo osláviť rôzne pracovné a životné jubileá a ďalšie životné udalosti. Osvetový ústav rozvíjal nové občianske obrady – privítanie detí do života, občianske sobáše, rozlúčky so zosnulými a i. Ústav spracoval koncepčné materiály, metodické príručky pre realizáciu obradov (starostlivosť o ich obsah, kultúrnu náplň, úpravu a výzdobu obradových miestností, propagáciu obradov), napomáhal vznik a činnosť zborov a aktívov pre občianske záležitosti, vyvíjal bohatú edičnú činnosť.

Cieľové skupiny občianskeho vzdelávania tvorili mládež, Rómovia, občania ukrajinskej a maďarskej národnosti, postupne pribúdali ľudoví hvezdári a vedúci aktívov pre občianske záležitosti, neskôr aj správcovia osvetových besied, dobrovoľní pracovníci osvety a verejnosť – účastníci vzdelávacích podujatí.

Využívané formy činnosti

Osvetový ústav pri realizácii občianskeho vzdelávania využíval pestrú paletu foriem. Postupne sa vytvoril ucelený systém **ľudových akadémií a ľudových univerzít**, ktoré sa

rozvíjali na Slovensku na základe zahraničných skúseností. V oblasti občianskeho vzdelávania sa realizovali najmä **semináre, školenia, sympóziá, konferencie, vzorové podujatia, poradne, exkurzie a výmeny skúseností**, vydávali sa monografie, vychádzali články v odborných časopisoch.

Osvetový ústav inicioval a podporoval **prípravné a pomocné kurzy** zamerané na dopĺňanie vedomostí, ktoré občania z rôznych dôvodov nemohli získať v škole. Tieto kurzy sa uskutočňovali v kultúrno-osvetových zariadeniach v regiónoch. Ústav pripravoval učebné texty, osnovy, inštruktážne príručky, usmernenia, pokyny, návrhy a odporúčania tématických pre tieto vzdelávacie aktivity. V praxi boli veľmi rozšírené aj **kurzy a krúžky** zamerané na zlepšovateľskú a novátorskú činnosť, praktické kurzy, kvalifikačné a rekvalifikačné kurzy, kurzy vzdelanostného minima, jazykové kurzy, kurzy spoločenskej výchovy a pod. Nemenej dôležitá bola aj **výskumná a dokumentačná** činnosť, ktorú dokumentujú výskumy návštevnosti kultúrnych podujatí, voľného času pracujúcich, výskumy o stave a úrovni cyklického vzdelávania pracujúcich na dedine a pod. Všetky využívané formy kultúrno-osvetovej činnosti, teda aj podujatia v oblasti občianskej výchovy, dopĺňala **publikačná a edičná** činnosť Osvetového ústavu. Svedčí o tom edícia Encyklopédia osvetového pracovníka, časopisy Osveta, Osvetová práca, množstvo metodických príručiek a metodických materiálov.

Doškoľovacie stredisko Osvetového ústavu zriadené v roku 1972 pre vzdelávanie pracovníkov v rezorte kultúry. Realizovalo pomaturitné a postgraduálne, odborné a špecializačné vzdelávanie, účelové školenia, krátkodobé kurzy, inštruktáže, semináre. Súčasťou tematických a učebných plánov vzdelávania profesionálnych a dobrovoľných pracovníkov boli témy ako kultúrna politika, legislatívne otázky kultúry, organizácia, riadenie a ekonomika kultúry, psychológia riadiacej práce a ďalšie.

Významnú časť občianskeho vzdelávania tvorila aj **výstavná a propagačná činnosť** Osvetového ústavu. Výstavy mali politický charakter, ale tiež upozorňovali na významné výročia a pod. Ústav zabezpečoval aj zahraničné výstavy (vyvezené do zahraničia a dovezené zo zahraničia). Ročne ústav realizoval cca 40 výstav (z toho bola viac ako polovica domácich). Aktivity v oblasti **propagácie** sa orientovali predovšetkým na **oblasť** poľnohospodárstva a vedecko-technického pokroku, ústav pripravoval Dni novej techniky, rôzne prehliadky, propagačné materiály, plagáty, rôzne filmy, súborny letákov a pod.

Občianske vzdelávanie ako súčasť kultúrno-osvetovej činnosti sa rozvíjalo v súlade s rozvojom spoločnosti. V začiatkoch svojej činnosti Osvetový ústav plnil prioritne úlohy v oblasti občianskeho vzdelávania s akcentom na presadzovanie „marxisticko-leninského svetonázoru“, „výstavbu socialistickej spoločnosti“, „komunistickej výchovy“ a „štátnej kultúrnej politiky“ pod gesciou KSČ. Zmeny v spoločnosti, najmä pokrok v oblasti vedy a techniky v 80. rokoch 20. storočia priniesol aj zmeny v oblasti občianskeho vzdelávania. Hlavnou úlohou občianskeho vzdelávania je prispieť k všestrannému a harmonickému rozvoju osobnosti. Aj keď dôraz na tento cieľ neznamenal úplný odklon od ideologického zamerania, evidentne záujmom, všestrannému rozvoju vo voľnom čase ako ideálu vzdelávania je venovaný nepomerne väčší priestor v porovnaní s ideologickými cieľmi presadzovanými v minulosti.

Občianske vzdelávanie v Národnom osvetovom centre po roku 1989

Spoločenské zmeny a procesy po roku 1989 predstavujú výrazný míľnik v pôsobení Národného osvetového centra. Umožnili nadviazať na pozitívny vplyv vzdelávania a zároveň zbaviť vzdelávanie v oblasti kultúry ideologických nánosov. NOC so svojimi pozitívnymi výsledkami v oblasti vzdelávania v predošlých rokoch, najmä čo sa týka systémového prístupu, širokej palety foriem a metód, stálo pred úlohou zamerať obsah občianskeho vzdelávania na nové témy v záujme rozvoja demokratickej a občianskej spoločnosti. Nové témy, saturovanie nových potrieb a záujmov si vyžiadalo vypracovanie nových obsahovo-tematických okruhov so zameraním na podporu a rozvoj vedomostí, schopností, kreativity a nadobudnutie odborných zručností.

Proces transformácie priniesol zmeny pre oblasť kultúry a kultúrno-osvetovej činnosti. V priebehu rokov 1992 – 2002 išlo o nasledujúce kroky:

- prehodnotenie programových dokumentov štátnej kultúrnej politiky;
- zmeny v štruktúre organizácií;
- reorganizácia inštitucionálnej siete v oblasti kultúry;
- etablovanie tretieho sektora v kultúrnej ponuke;
- odštatňovanie osvetových zariadení a prechod kompetencií z úrovne štátu na samosprávu;
- prijatie nových legislatívnych opatrení;
- prispôsobenie obsahu vzdelávania zmenám v spoločnosti (potreba celoživotného vzdelávania, zvyšovanie odbornosti kultúrno-osvetových pracovníkov, aktuálne programy a témy záujmového a občianskeho vzdelávania);
- kontinuita práce a identifikácia nových cieľových skupín vzdelávania, napríklad kultúrno-osvetoví pracovníci, pracovníci špecializovaných kultúrnych inštitúcií (múzeá, galérie, knižnice), pracovníci štátnej, verejnej správy a samosprávy v oblasti kultúry, dobrovoľníci v kultúre, zamestnanci v treťom sektore, pedagogickí pracovníci, animátori voľného času a ďalší;
- komunikácia a nadviazanie spolupráce s inými subjektmi v oblasti kultúry a vzdelávania doma i v zahraničí;
- realizácia projektov na národnej i medzinárodnej úrovni a pod.

Medzi konkrétne kroky v koncipovaní občianskeho vzdelávania a systému vzdelávania realizovaného NOC patria najmä:

- celoživotné vzdelávanie v kultúre;
- nové témy v občianskom vzdelávaní;
- identifikácia nových cieľových skupín vo vzdelávaní;
- zachovanie kontinuity metodickej a odbornej činnosti.

Primárnymi adresátmi celoživotného vzdelávania realizovaného NOC boli:

- **laická verejnosť** – s cieľom ponúknuť jej nové informácie a rozšíriť poznatky o najnovších spoločenských, politických a kultúrnych procesoch a občianskych hodnotách, o možnostiach občianskej participácie a napomáhať rozvoj zručností;
- **odborná verejnosť** – s cieľom prispôbiť obsah a formy vzdelávania novým témam a aplikovať ich v regionálnych a miestnych podmienkach, rozvíjať odborné a organizačné zručnosti pri príprave a realizácii kultúrnych aktivít na miestnej a regionálnej úrovni; napomáhať skvalitňovaniu celkovej odbornej úrovne kultúrno-osvetových inštitúcií na Slovensku.

Tému celoživotného vzdelávania na Slovensku akcentovali najmä po roku 2000 viaceré dokumenty ako Memorandum celoživotného vzdelávania, projekt Milénium a na ne nadväzujúca Koncepcia vzdelávania v rezorte kultúry, ako aj prijatie zákona o osvetovej činnosti č. 61/2005 Z. z. a zákona č. 189/2015 o kultúrno-osvetovej činnosti Z. z.) ako aj odporúčania programových dokumentov prijatých v rámci Európy (napríklad Biela kniha). NOC aplikovalo odporúčania a úlohy strategických dokumentov do obsahu vzdelávacej činnosti v kultúre.

Pôsobnosť Národného osvetového centra sa sústreďovala v oblasti záujmového a občianskeho vzdelávania predovšetkým na témy v oblasti vlasteneckej výchovy, etiky, ekologickej (environmentálnej) výchovy; zdravotnej výchovy a zdravého životného štýlu. V humanitných smeroch dominovali témy manželstva, rodičovstva a i., dôraz sa kládol na preventívne programy – prevenciu nepriaznivých spoločenských javov. Ďalším predmetom podpory a záujmu NOC boli oblasti ako vedenie a tvorba obecných kroník (súťaž Slovenská kronika od roku 1998), podpora národných a kresťanských tradícií (podujatia venované slovenským národným a cirkevným dejateľom a udalostiam) a pod. Od roku 1989 až po súčasnosť sa uvedené oblasti rozvíjali v rozličnej intenzite a formách realizácie.

Po roku 1989 bolo potrebné identifikovať nové cieľové skupiny vzdelávania, pre ktoré NOC pripravovalo a pripravuje rôzne vzdelávacie programy. Medzi tieto cieľové skupiny patria:

- profesionálni kultúrno-osvetoví pracovníci, manažéri kultúry;
- zamestnanci samosprávy, iných kultúrnych subjektov, odborníci z iných rezortov a pomáhajúcich profesií;
- dobrovoľníci, animátori, vedúci a členovia záujmových združení;
- individuálni záujemcovia z radov širokej verejnosti (deti, mládež, dospelí, seniori, marginalizované skupiny obyvateľstva, ŤZP osoby, národnostné menšiny a i.).

Na základe spoločenskej potreby NOC v rámci svojej metodickej činnosti usmerňovalo kultúrno-osvetových pracovníkov na rozširovanie obsahovej náplne aktivít občianskeho vzdelávania na miestnej a regionálnej úrovni. Občianske vzdelávanie sa obohatilo napríklad o tieto témy:

- občianska demokracia, občianska participácia;
- globalizácia a jej vplyv;
- multikulturalizmus, tradičné hodnoty, kultúrne hodnoty a religionistika (cirkev, náboženské spoločnosti);
- prevencia rasizmu a xenofóbie, obchodovanie s ľuďmi;
- ochrana a podpora ľudských a občianskych práv, kultúrne práva, práva národnostných menšín;
- rodová rovnosť vo výchove, rešpektovanie inakosti, tolerancia;
- medzikultúrny dialóg;
- dobrovoľníctvo a i.

K využívaným formám po roku 1989 patrili naďalej prednášky, cykly prednášok, semináre či konferencie, ale postupne sa čoraz častejšie využívali novšie formy ako výcviky, tréningy, vzdelávacie prezenčné a dištančné kurzy, workshopy a pod. K **preferovaným formám vzdelávania** z pohľadu účastníka patria semináre, tréningy – nácvik zručností, workshopy – riešenie problémov, výmena skúseností, sociálnopsychologické výcviky, rôzne formy poradenstva a konzultácie, ako aj samoštúdium. Podľa potrieb a záujmov účastníkov vzdelávania dochádza ku kombinácii niekoľkých foriem. NOC sa snaží uplatňovať aj nové efektívne metódy vzdelávania ako brainstorming, brainwriting, hranie rolí, metóda mentálnych máp, storytelling – rozprávanie príbehov, gamifikácia a pod., ktoré aktivizujú účastníka a umožňujú rozvoj jeho kľúčových kompetencií pre výkon povolania i jeho osobnostný rozvoj.

Na priblíženie obsahového zamerania aktivít v oblasti občianskeho vzdelávania, ktoré NOC realizovalo po roku 1989, uvedieme niekoľko príkladov:

Konferencie: Etika – ekuména – ekológia (1992, 1993, 1994);

Semináre, kurzy, sociálno-psychologické výcviky, tréningy, workshopy:

Celonárodné oslavy národných a kultúrnych dejateľov (1992, 1993);

Zdravý spôsob života (1993);

Interpersonálna komunikácia – Zdravý životný štýl (1996 – 2009);

Primárna prevencia drogových závislostí (1997);

Ľudské práva a komunikácia (2000);

Tolerancia a ľudské práva (2001);

Trvalo udržateľný rozvoj – výzva pre Slovensko (2002);

Kultúra, kultúrna rozmanitosť a multikultúrna výchova (2006);

Manažér občianskeho vzdelávania (2007) – vzdelávací kurz

Dobrovoľníctvo v oblasti kultúry (2011);

Starnime aktívne (2012);

Prevencia vybraných nežiaducich sociálnopatologických javov (2013 – 2019);

Ochrana a podpora ľudských práv v oblasti kultúry (2016);

Rozvoj sociálnych zručností pracovníkov v rezorte kultúry (2016 – 2019);
Ľudské práva v kultúrno-osvetovej činnosti (2017);
Otvorené – ústretové – prístupné, kultúrne inštitúcie na ceste k debarierizácii (2018);
Podpora a ochrana ľudských práv v oblasti kultúry (2019);
Kultúra pre všetkých – kultúrne potreby zdravotne ťažko postihnutých osôb (2019).

Dôležitou súčasťou vzdelávacej činnosti NOC bola bohatá **edičná činnosť**. Vydávali sa študijné materiály a metodiky pre jednotlivé druhy vzdelávacích činností. Zameranie bolo na vybrané cieľové skupiny (tvoriví amatérski umelci, vedúci kolektívov rôznych umeleckých žánrov, aktéri miestnej a regionálnej kultúry). Vydávali sa monografie, metodické pomôcky pre jednotlivé žánre záujmovej umeleckej činnosti, metodické listy, bulletin, katalógy. Patria sem aj odborné časopisy vydávané NOC a v súčasnosti aj elektronické médiá a sociálne siete (www.nocka.sk, www.mojeumenie.sk, Facebook, Instagram), ktorými NOC prezentuje svoje pôsobenie.

Z tohto obdobia uvádzame tituly, ktoré sú zrkadlom vývoja v danej oblasti a významnou mierou prispeli k rozvoju kultúrno-osvetovej činnosti i oblasti občianskeho vzdelávania:

Časopisy:

Národná osвета (od roku 1991) – časopis pre rozvoj miestnej a regionálnej kultúry a záujmovej umeleckej činnosti, s prílohami – napríklad Folklór, Slovenská kronika, Etuda, Paleta, Kamera, Tradícia a súčasnosť;

Javisko – časopis pre rozvoj amatérskeho divadla a prednesu;

Sociálna prevencia (od roku 2006) – odborný časopis v oblasti prevencie vybraných negatívnych spoločenských javov;

Odborné publikácie:

Záujmové ekologické vzdelávanie (1993);

Kultúra, kultúrna rozmanitosť a multikultúrna výchova (2006);

Súčasný témy v občianskom vzdelávaní. Doplnkové učebné texty ku kurzu Manažér občianskeho vzdelávania (2007);

Vademékum pracovníka v kultúre (2007);

Animátor kultúry (2009);

Kulturooperátor – učebnica k akreditovaným vzdelávacím kurzom (2010);

Aspekty a trendy miestnej a regionálnej kultúry (2013).

Metodické príručky a online materiály: (2011, 2017, 2018, 2019).

Ľudské práva v činnosti kultúrnych zariadení (2017);

Zborník ochrana a podpora ľudských práv v oblasti kultúry (2018);

Prezentácie zo seminárov Podpora a ochrana ľudských práv v oblasti kultúry a Kultúra pre všetkých – kultúrne potreby ŤZP osôb (2019).

Záver

Jednou z významných kompetencií každého človeka je byť občiansky kompetentný. Je to schopnosť občana stať sa uvedomelou a aktívnou osobou a prispievať svojím konaním a správaním k rozvoju občianskej spoločnosti. 21. storočie a témy pre riešenie Agendy 2030 si vyžadujú a budú vyžadovať hľadanie nových možností a foriem vzdelávania mladej generácie i dospelých. Práve aktivitami v oblasti občianskeho vzdelávania môže NOC prispieť k rozvoju občianskej participácie obyvateľov a k rozvoju občianskej spoločnosti. Dôležitou úlohou je tiež venovať pozornosť prevencii radikalizácie spoločnosti, vyplývajúcej z expanzívnej migrácie národov, šírenia „hoaxov“ a mýtov, predsudkov a strachu v spoločnosti. Táto problematika predstavuje jednu z oblastí, na ktoré NOC zameria zvýšenú pozornosť v rámci svojho metodického a odborného pôsobenia v nasledujúcom období.

Seznam použitých zdrojů

BAKOŠ, S. 1978. Dvadsaťpäť rokov Osvetového ústavu v Bratislave. Osvetový ústav v Bratislave. 98 s. Č. povolenia MK -116/78-OSV.
HOLICKÝ, J. a kol. 1964. 10 rokov Osvetového ústavu v Bratislave. Osvetový ústav v Bratislave. 162 s.
KRŇÁČOVÁ, P., VASILOVÁ, V. 2014. Prezentácia NOC – jeho premeny a prehľad vzdelávacích aktivít v kontexte zmien po roku 1989. In Proměny kulturní infrastruktury v České a Slovenské republice po roce 1989. Sborník příspěvků z konference. Svítavy 3. – 4. 10. 2014. Praha: Nipos, 2017, s. 41-51, ISBN 978-80-7068-287-6.
Kolektív autorov. 2007. Národné osvetové centrum a vzdelávanie 1992 – 2006. Procesy, programy, perspektívy. Bratislava : NOC, 2007. 188 s. ISBN 978-80-7121-295-9.
Kolektív autorov. 2007. Súčasný témy v občianskom vzdelávaní. Doplnkové učebné texty ku kurzu Manažér občianskeho vzdelávania. Bratislava : NOC, 2007. 129 s. ISBN 978-80-71-282-9.
TAHY, C. 1073. Dvadsať rokov Osvetového ústavu na Slovensku. Obzor.192 s.
Zákon č. 52/1959 o osvetovej činnosti. [Online]. [cit. 1.5.2019]. Dostupné na: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1959/52/19590801.html>
Zákon č. 61/2005 o osvetovej činnosti: [Online]. [cit. 20.6.2019]. Dostupné na: <https://www.noveaspi.sk/products/lawText/1/49179/1/2>
Zákon č. 189/2015 o kultúrno-osvetovej činnosti. [Online]. [cit. 22.7.2019]. Dostupné na: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2015-189>

Kontakty

PhDr. Svetlana Chomová, PhD.,
PhDr. Veronika Vasilová, PhD.
Adresa: Národné osvetové centrum, Nám. SNP 12, 812 34
Bratislava, Slovenská republika
E-mail: svetlana.chomova@nocka.sk,
veronika.vasilova@nocka.sk

Občianske vzdelávanie v regióne hornej Nitry

Abstrakt: Príspevok sa zaoberá občianskym vzdelávaním dospelých na hornej Nitre. V stručnosti opisuje občianske vzdelávanie v minulosti, zaoberá sa jeho nositeľmi v súčasnosti a hlbšie rozoberá tri vybrané projekty občianskeho vzdelávania realizované v posledných rokoch.

Kľúčové slová: Kľúčové slová: občianske vzdelávanie dospelých, región horná Nitra, Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi, Občianske združenie Berkat, Ústav pamäti národa, projekt Moc, doba, kultúra – súvislosti, projekt Ozveny Jedného sveta, projekt Ženy vo verejnom živote

Abstract: This paper examines civic education of adults in upper Nitra region. It briefly describes civic education in the past, its present-day executors, and goes into detail about three selected projects on civic education realized in recent years.

Key words: civic education of adults, region upper Nitra, Regional Cultural Centrum in Prievidza, Citizens Association Berkat, Nation's Memory Institute, project Power, Time, culture - contexts, project Reverberations of one world, project Women in public sector.

1. Úvod

Občianske vzdelávanie je súčasťou komplexného pôsobenia Regionálneho kultúrneho centra v Prievidzi od jeho vzniku v roku 1959. Organizácia sa za obdobie svojej existencie postupne pretransformovala až do súčasnej podoby, keď je jej zriaďovateľom Trenčiansky samosprávny kraj (od roku 2004) a do jej pôsobnosti spadá osvetová práca na hornej Nitre (územie bývalých okresov Prievidze a Partizánskeho). V roku 2008 došlo k výraznému priestorovému posilneniu organizácie prístavbou moderných výstavných priestorov a polyfunkčnej sály s kapacitou 150 miest. Tieto priestory umožnili obohatenie činnosti centra o priamy výkon aktivít vo vlastných účelových priestoroch.

Občianskemu vzdelávaniu obyvateľstva (avšak prevažne zúženému len na tendenčnú politickú propagandu) bola zo strany štátu v období rokov 1959 – 1989 venovaná mimoriadna pozornosť a svoje pôsobenie v tomto smere realizoval aj prostredníctvom siete osvetových stredísk, do ktorej patrilo aj Okresné osvetové stredisko v Prievidzi (v súčasnosti Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi). Pôsobenie týchto stredísk bolo riadené prostredníctvom jednoznačne definovanej štátnej politiky. Na základe nej boli napríklad centrálné vydávané a distribuované propagačné i metodické materiály, plánovito pripravované a prepojené informačné a propagačné kampane – od národnej osvetovej inštitúcie cez krajské a okresné osvetové strediská až po miestne kultúre a osvetové strediská v obciach, kde poväčšine pracovali profesionálni kultúrno-osvetoví pracovníci. Skutočný vplyv na prijímateľov bol však negatívne ovplyvnený tendenčnosťou a neobjektívnosťou faktov a súvislostí, ktoré boli predkladané, totalitným riadením práce a formalizmom bez skutočného skúmania účinkov vzdelávania.

Po roku 1989 sa v tomto smere situácia zlepšila z hľadiska celkovej demokratizácie spoločnosti, a teda i riadiacich procesov v oblasti kultúry a objektivizácie obsahu občianskeho vzdelávania. Ako negatívum sa však prejavilo to, že naša inštitúcia bola ešte takmer po celé desaťročie po roku 1989 vnímaná ako nositeľ ideológie bývalého režimu. Sieť profesionalizovaných kultúrno-osvetových zariadení v obciach i niektorých mestách postupne zanikla a samotné občianske vzdelávanie bolo poznačené akousi pachučou tendenčnej politickej propagandy.

V súčasnosti nie je zameranie osvetových stredísk a konkrétna náplň ich práce v oblasti občianskeho vzdelávania striktné definovaná. Dáva im to voľnosť pri kreovaní takých podujatí, projektov, aktivít, ktoré ony sami považujú za zmysluplné a stretávajú sa s ohlasom u prijímateľov. Finančné pokrytie takýchto aktivít si zabezpečujú sami odborní pracovníci tvorbou projektov uchádzajúcich sa o podporné granty. V minulosti nám takéto projekty podporili: Ministerstvo kultúry SR, Fond na podporu umenia, Nadácia Orange. Pri organizovaní jednotlivých projektov úzko spolupracujeme s občianskymi združeniami a neformálnymi zoskupeniami občanov, ktorí sa venujú občianskemu vzdelávaniu v našom regióne.

2. Občianska spoločnosť a miestna kultúra

Kultúrno-spoločenský život na miestnej úrovni je veľmi úzko prepojený so správnym nastavením občianskej spoločnosti. Jedným z dôvodov je to, že osobitne na miestnej úrovni je kultúra založená na dobrovoľníctve a na schopnosti samosprávy podchytiť a podporiť jej nositeľov a hodnoty s ňou spojené.

Po tom, ako sa každé štyri roky kreujú nové samosprávy, stojí Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi vždy znova pred úlohou – priblížiť poslancom, predsedom komisií kultúry pri obecných zastupiteľstvách a starostom základné hodnoty, ktoré by mali v oblasti kultúry rozvíjať, vysvetliť im pojem miestna kultúra v širšom význame – ako súčasť komunitného života, nástroj zvyšovania jeho kvality a nakoniec nástroj celkového rozvoja obce.

Cieľom tohto pôsobenia je:

- viesť obecných funkcionárov k aktívnym postojom pri formovaní občianskeho života v obci;

- vysvetliť im, že nemôžu pasívne prijať, ak v obci nefunguje komunitný život, spolky, zájmové umelecké a vzdelávacie krúžky. Nemôžu to zdôvodňovať tým, že tento stav je vyjadrením vôle obyvateľov, a teda nie je potrebné ho meniť;

- priviesť ich k poznaniu, že nemôžu ísť cestou občasného dovážania kultúry, ktorej hodnota je často veľmi pochybná.

Pravidelne preto pripravujeme školenia pre predstaviteľov samosprávy, zúčastňujeme sa na ich poradách, kde ich informujeme o možnosti získavania podpory pre aktivity zamerané na rozvoj kultúry a komunitného života.

3. Projekty RKC v Prievidzi venované občianskemu vzdelávaniu

Pri príprave projektov, ktoré sú zamerané na občianske vzdelávanie, vychádzame zo špecifických možností a daností našej organizácie. V praxi to znamená, že v maximálnej miere využívame pôsobenie umenia. V tejto oblasti je to predovšetkým dokumentárny film, ale výborné skúsenosti máme i s hraným filmom, napríklad s fínskym filmom Levie srdce riešiacim problematiku neonacizmu, ktorý sme opakovane úspešne premietali študentom i dospelým divákom, ale i s divadelnými predstaveniami, napríklad s inscenáciou To je on divadelného súboru Kolorik z Bánoviec nad Bebravou s tematikou holokaustu.

Umenie pôsobí silou konkrétneho príbehu, pri dokumentárnych filmoch dokonca skutočného, emocionálnym nábojom, výpoveďami aktérov udalostí. Umožňuje divákovi nazrieť do jadra problému bez toho, aby mu bol dopredu podsúvaný názor niekoho iného.

Ďalšou formou vzdelávania, ktorú využívame, sú osobné stretnutia a diskusie s tvorcami dokumentov s tematikou ľudských práv;

- priamymi účastníkmi významných dejinných udalostí – obeťami činnosti ŠTB, aktérmi nežnej revolúcie, priamymi svedkami vojnových konfliktov na Ukrajine;
- historikmi venujúcimi sa novodobej histórii;
- nezávislými žurnalistami, ktorí sa zaoberajú spoločensko-politickými témami;
- aktivistami a dobrovoľníkmi, ktorí venujú svoj voľný čas komunitným aktivitám.

Občianskemu vzdelávaniu na regionálnej úrovni sa venujeme v spolupráci s o. z. Berkat. Dlhoročne spolupracujeme na projekte Ozveny Jedného sveta a spoločne sme pripravili aj projekt Moc, doba, kultúra – súvislosti, pri ktorom sme spolupracovali aj s Ústavom pamäti národa. V spolupráci s Okresnou radou Únie žien Slovenska a Centrom voľného času Spektrum v Prievidzi uskutočňujeme od roku 2018 projekt Ženy vo verejnom živote. Neformálnou platformou občianskeho vzdelávania sú aj stretnutia s autormi literatúry či tvorcami dokumentárnych filmov, ktorých tematika dáva priestor na konfrontáciu názorov na fungovanie občianskej spoločnosti. V minulosti sme tak uskutočnili viacero diskusných večerov s PhDr. Tomášom Černákom, PhD., autorom série kníh o živote a význame osobnosti Gustáva Husáka. Diskusie nad týmito knihami otvorili viacero tém týkajúcich sa vyrovnávania našej spoločnosti s dedičstvom totalitných desaťročí, ako aj súčasného fungovania a paralel medzi minulosťou a súčasnosťou.

3.1 Ozveny Jedného sveta

Ide o dlhoročný cyklus podujatí, ktoré pripravuje občianske združenie Berkat ako hlavný organizátor v spolupráci s Regionálnym kultúrnym centrom v Prievidzi. Vychádza z európskeho festivalu dokumentárnych filmov s ľudskoprávnou tematikou Jeden svet.

Keďže časť ponuky filmov z tohto projektu sa nedostane k divákovi v rámci samotného festivalu, ponúkame ich v pravidelných mesačných intervaloch v priestoroch našej polyfunkčnej sály, väčšinou v spojení s vystúpením hostí – odborníkov na tematiku, ktorá je predmetom premietaných filmov. Projekt Ozveny Jedného sveta prináša divákovi informácie, fakty a často nečakané súvislosti v mimoriadnom rozsahu a kvalite. Čez autentické výpovede svedkov, aktérov jednotlivých udalostí, či už zaznamenané v dokumentárnych filmoch, alebo i priamo na besedách s hosťami získavajú diváci objektívny obraz o skutočnosti a na základe neho si môžu vytvárať kvalifikovaný názor a postoj. Neprehliadnuteľnou súčasťou tohto projektu je umelecká kvalita filmov, ktorá spája racionálne poznanie so silným emocionálnym pôsobením na diváka.

Ako príklad uvádzame nórsko-švédsky film o teroristickom útoku Andreasa Brejvika Statočné srdcia, nemecký film Ukrajinská Chelsea opisujúci život na Donbase či mexický film Víza do raja o záchrane španielskych republikánov pred fašizmom. Vzhľadom na zvolenú tematiku a náročnosť spracovania projekt pracuje s pomerne úzkou skupinou divákov, ktorí sú pripravení svoj voľný čas venovať preberaniu a pochopeniu ťažkých a mnohokrát komplikovaných tém a zároveň sú schopní formulovať a verejne vyjadrovať svoj názor na tieto témy.

3.2 Moc, doba, kultúra – súvislosti

Vzdelávací projekt s týmto názvom pripravilo Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi v roku 2012 a časť z neho reprízovalo ešte v nasledujúcich troch rokoch po dohode s pánom Ivanom Sýkorom, predsedom o. z. Berkat, ktorý bol autorom myšlienky a iniciátorom projektu. Na projekte participoval aj Ústav pamäti národa, ktorý preň zapožičal výstavu Prísne tajné venovanú dejinám Štátnej bezpečnosti na Slovensku.

Výstava prostredníctvom dokumentov, fotografií i trojrozmerných exponátov opisovala vznik, organizačnú štruktúru, personálne obsadenie a činnosť Štátnej bezpečnosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1989. V rámci výstavy sa objavili aj osoby s väzbou na región hornej Nitry. Nainštalovaná bola v priestoroch galérie RegionArt pri RKC v Prievidzi počas jedného mesiaca a dopĺňal ju bohatý sprievodný program. Pozostával z opakovaných premietaní vybraných dokumentárnych filmov z produkcie Ústavu pamäti národa Junáci z prachu, V tieni času, Prežili sme gulag viažucich sa rovnako ako výstava na obdobie rokov 1945 – 1989 a opisujúcich zločiny vtedajšieho režimu a ďalších filmov Nemoc tretej moci a WikiSekrets zameraných

na ľudskoprávne problémy súčasnej doby. Po tom, ako si diváci pozreli filmy, vždy nasledovala moderovaná diskusia, v ktorej vyjadrovali svoje názory, postrehy i osobné skúsenosti. Súčasťou podujatia bola beseda s plk. Františkom Marošom z Bojníc, účastníkom tretieho odboja a členom Konfederácie politických väzňov, ktorý bol priamym účastníkom udalostí doby, ktorú prezentovala výstava i dokumentárne filmy.

Prepojenie výstavy s premietaním dokumentárnych filmov, diskusiou a besedou s očitým svedkom a zároveň obeťou doby sa ukázalo ako mimoriadne vhodné z hľadiska výpovednej hodnoty celého projektu. Najväčší ohlas zaznamenal film Prežili sme gulag. Tento film je silnou autentickou výpoveďou, ktorá napriek desivosti zobrazovaných dejov má v sebe pozitívne posolstvo o sile človeka a jeho schopnosti prežiť neľudské podmienky s nádejou na lepší zajtrajšok. Celkovo sa na projekte zúčastnilo viac ako päťsto návštevníkov, vo svojom grantovom systéme ho podporilo aj Ministerstva kultúry SR.

3.3 Ženy vo verejnom živote

Pri realizácii tohto projektu RKC v Prievidzi spolupracuje s Úniou žien Slovenska a Centrom voľného času Spektrum v Prievidzi. Ide o pravidelné stretnutia mladých dobrovoľníčok veľmi úspešne pracujúcich v tomto centre s osobnosťami verejného života v rámci regiónu i Slovenska. Prvé stretnutie bolo venované dlhoročným súčasným i bývalým funkcionárkam Únie žien Slovenska z obcí regiónu. Jeho obsahom boli osobné výpovede týchto žien o tom, čo im verejná angažovanosť prináša do života. Svojimi vyjadreniami a názormi na verejnú angažovanosť však prispeli aj mladé dobrovoľníčky. Výsledkom bolo stretnutie obohacujúce obe strany o nové informácie a impulzy a zblížujúce obe zúčastnené generácie.

4. Záver

Podujatia neformálneho občianskeho vzdelávania dospelých predstavujú jednu z najťažšie uchopiteľných súčastí kultúrno-výchovnej práce. Dôvodom je fakt, že pracujeme s prijímateľmi v ich voľnom čase – a ten chcú využívať skôr rekreačným, oddychovým spôsobom. Len malá časť populácie si uvedomuje potrebu celoživotného vzdelávania a rozvoja svojich občianskych kompetencií a je ochotná venovať mu časť svojho voľného času. Avšak viaceré projekty, ktoré sme v tejto oblasti uskutočnili, sú dôkazom toho, že aj inštitúcia nášho typu s jej personálnym a materiálnym vybavením je schopná pripravovať úspešné projekty občianskeho vzdelávania.

Kontakt

Mgr. Ľudmila Húsková
Adresa: Regionálne kultúrne centrum, Zahradnícka 733/19, 971 01 Prievidza, Slovensko
E-mail: ludmila.huskova@rkcpd.sk

Muzejní edukace, příležitost pro občanské a zájmové vzdělávání v kultuře

Abstrakt: „Kulturní transformace“, která probíhá v současné české společnosti, se promítá i do nových pohledů na význam muzejní kultury. „Edukační obrat“ který započal na přelomu 80. a 90. let minulého století v anglosaském světě, k nám dospěl nejen se zpožděním, ale i v novém kontextu globálního a domácího dění. Edukační potenciál muzejní kultury je stále více nahlížen jako jedna z relevantních příležitostí, jak se úspěšně vyrovnávat se současnými problémy, které doléhají na naši společnost. Muzea se stále více stávají institucemi sloužícími pro naplňování potřeb zájmového a občanského vzdělávání, a to prostřednictvím působení kultury.

Klíčová slova: muzeum, muzejní kultura, muzejní pedagogika, neformální vzdělávání, společnost, stát

Abstract: The „cultural transformation“ taking currently place in the Czech society is being reflected in new considerations of the importance of museum culture. The „educational turn“ started at the turn of the 1980s and 1990s in the Anglo-Saxon world has reached us not only with delay but also in a new context of global and domestic events. The educational potential of museum culture is being increasingly understood as one of relevant occasions to tackle current problems affecting our society. Museums become institutions serving the fulfilment of the needs of civic and interest-oriented education by means of culture.

Key words: Museum – museum culture – museum pedagogy – non formal education – society – state

1. Úvod

Muzejní edukace spolu s muzejní prezentací se v posledních dvou desetiletích staly nejdynamičtěji se rozvíjejícími oblastmi české muzejní kultury. V anglosaském světě započaly změny vztahu muzeí k návštěvníkům na přelomu 80. a 90. let minulého století. Spočívají v systematickém a cíleném zaměření se na využití edukačního potenciálu muzejní kultury a jsou pojmenovány jako „edukační obrat“. (Hooper-Greenhill, 2007, s. 5-7) V našich středoevropských podmínkách vidíme příčiny proměn domácí muzejní kultury také v současném světě, ve kterém se mění chápání role kultury. Stávající sebepojetí společnosti překonává rozdělení na jednotlivé oblasti života, jakými jsou práce, zdraví, vzdělání, bydlení, sport a zábava a upřednostňuje průřezová témata a celostní přístupy k řešení globálních problémů, s důrazem nejen na celosvětová, ale i lokální a regionální opatření. Kultura je nahlížena z dříve neobvyklých úhlů pohledu a v nových souvislostech. Kultura přestává být považována za pověstnou třešničku na dortu, ale začíná být vnímána jako zásadní ingredience ovlivňující veškeré výsledky (outcomes) lidské činnosti. (srov. Drobný, 2016, s. 3)

2. Kulturní transformace a neformální vzdělávání v kultuře

V české společnosti probíhá „kulturní transformace“, která je důsledkem složitého procesu proměny společenských postojů od totalitních schémat vidění světa a vnímání organizace společnosti a role každého jedince v ní. Mohlo by se zdát, že mluvit ještě dnes o transformaci není vůbec na místě, protože „transformační procesy“ byly hlavním tématem devadesátých let minulého století. Nezapomínejme však, že většina dnešní české společnosti se narodila nebo dokonce vyrůstala v době, kdy totalitní praktiky byly jediným žádoucím způsobem jednání ve veřejném prostoru a svůj hluboký otisk zanechaly v naší národní kultuře. Kultura odráží „zvyky a mravy“, je z minulosti nesena tradicí.¹ Kultura je reprezentací obrazu světa, přičemž slovo reprezentace chápeme široce dle anglického obsahu významu tohoto pojmu jako zastupování. (Bartlová, 2012, s. 73) Obraz „reálného socialismu“ a společnosti postavené na demokracických principech a právním státu nemohou být podobné, natož identické. Jiný obraz světa reprezentuje jiná kultura. Rozdílnost kultury utváří rozdílné identity. Současná česká společnost řeší zcela jiné otázky, než které provázely dobu normalizace. Patří mezi ně demografické změny, migrace, ekologie, práva menšin, sociální inkluze, hendikepovaní, ekonomické cykly a technologický pokrok, dopady využívání digitálních technologií na společnost aj. Probíhající „kulturní transformace“ nezdůrazňuje proto v porovnání s devadesátými lety transformaci ekonomických a právních forem (systémovou změnu), ale transformaci obsahu. Tímto obsahem, reprezentovaným kulturov, je náš vztah ke skutečnosti, způsob pojetí dnešního světa. „Kulturní transformace“ spočívá v proměně naší identity.

Mění se svět a život dnešního člověka intenzivně vyvolává tlak na přizpůsobení se, potřebu celoživotního učení. Technologický pokrok probíhá nyní tak rychle, že profesní příprava v mládí nedostačuje k úspěšnému zvládnutí celé životní pracovní kariéry. (Ilmarinen, 2006, s. 70) Stejně nároky klade současnost nejen na pracovní způsobilost, ale i dovednosti a kompetence v průběhu stále prodlužující se průměrné délky života. Andragogika upřela svoji pozornost i na volnočasové aktivity a oblast kultury a zábavy. (Šerák, 2009, s. 137-148) Neformální vzdělávání prostřednictvím kultury má široký dopad z hlediska cílů „zájmového vzdělávání dospělých“, které je schopno naplňovat (Šerák, 2009, s. 54-55), pozorujeme u něj i mimořádný důraz na výchovný charakter jeho působení. Ve svém souhrnu kulturní edukace představuje jedinečnou příležitost k získání kompetencí k naplňování kvality života každého jedince po celou dobu jeho trvání. (Drobný, 2018a, s. 73, Drobný, Vykoupilová, 2019) Vzdělávací potenciál kultury se stal tématem, které se promítlo do vysokoškolských studií programů muzejní a galerijní pedagogiky v Brně a v Olomouci. (Drobný, Vykoupilová, 2018b, s. 35-36) Ministerstvo kultury v roce 2004 rozhodlo, že činnost muzeologického kabinetu z 80. let 20. století nahradí síť metodických center. Bylo zřízeno i Metodické centrum muzejní pedagogiky, které však bylo až do konce roku 2010 součástí Dětského muzea v Moravském zemském muzeu. Následné osamostatnění se tohoto pracoviště je i symbolickým výrazem emancipace muzejní edukace mimo rámec vzdělávání dětí a školních tříd v muzejním prostředí.

3. Muzejní edukátor

Metodické centrum muzejní pedagogiky má celostátní působnost a zaměřuje se na využití edukačního potenciálu kulturního dědictví v pamětových institucích. Má za úkol zprostředkovávat české muzejní veřejnosti současné trendy vývoje muzejní kultury a muzejní edukace a podporovat šíření příkladů dobré praxe.² Mezi nejdůležitější aktivity metodického centra patří nabídka oborového vzdělávání, tvorba a publikování metodik, odborných textů, výzkum úlohy muzeí v současném světě a výzkum didaktických metod a muzejního publika. Metodické centrum muzejní pedagogiky také realizuje pilotní projekty zaměřené na jednotlivé cílové skupiny návštěvníků. Mezi důležitá témata české muzejní pedagogiky v posledních

1_ „Je-li tradice skutečně stále zpřítomňovaným výtěžkem lidské zkušenosti a sedimentem, na kterém jako na starší geologické vrstvě stále stojíme a po které chodíme jako po pevném podlaží, je tradice základní podobou toho, co je setrvačné a ne-nahodilé, to z čeho si metafory půjčují svou obraznou část a o čem jsme mluvili jako o podvědomé vrstvě dějin.“ (Pokorný et al., 2005, s. 99)

2_ Metodické centrum muzejní pedagogiky. Dostupné z: <http://www.mcmp.cz/>

třech desetiletích a ve zvýšené míře za posledních 15 let patřilo schválení profesní kvalifikace muzejního edukátora a následně zařazení tohoto povolání do katalogu prací pod rozšiřujícím pojmenováním edukátor v kultuře.³ Metodické centrum muzejní pedagogiky neopomenutelně přispělo k úspěšnému završení mnohaletého úsilí, které nastalo v letech 2016 resp. 2017. Na základě uznání profesní kvalifikace muzejního edukátora se metodické centrum stalo na jaře 2018 prvním držitelem akreditace k poskytování vzdělávacího rekvalifikačního kurzu pro tuto profesi.

Muzejní edukátor i edukátor v dalších oblastech kultury hledá způsoby, jak využít potenciál neformálního, případně i informálního vzdělávání v kultuře. Kulturní výchova je vždy spojena se specifickými způsoby poznávání a porozumění světu. Zejména umění a tvůrčí vyjádření umožňují rozšíření způsobů vnímání a chápání každého jedince, vytváření nástrojů komunikace ať již v rovině verbálního nebo neverbálního projevu. Kultura je funkčním mechanismem, který je příslušný k vymezení obsahu pojmů a prostředkem k uchopení skutečnosti našeho světa. (Drobný, 2018b, s. 210-212) Obojí se konstruuje v sociální interakci, kde se jedinec na jedné straně aktivně podílí na spoluutváření společenského života a jeho forem, zároveň je subjektem, který kulturu, stejně jako zvnějšku daná pravidla, respektuje a přijímá. Muzejní kultura spojuje vizualitu reálných ukazovaných objektů, muzeálí s dalšími myšlenkovými, obraznými i reálnými, např. přírodními nebo historickými kontexty.

4. Současná muzejní kultura

Muzejní kultura může velmi dobře sloužit k rozvoji kreativity a podpory inovací, které se uplatňují v dalších oblastech lidské činnosti. Významnou součástí využití edukačního potenciálu muzejní kultury představuje zprostředkování umění. Děje se tak především v uměnovědných muzeích a galeriích. Metoda expresivní interpretace, používaná v dnešní výtvarné didaktice, usiluje pomocí tvůrčích aktivit o interpretaci sbírkového předmětu a zaměřuje se na hledání možností komunikace s ním. (Šobánková, 2014, s. 19) Předností expresivní interpretace je, že účastníka nevnímá jako pasivní subjekt, který pouze z vnějšku nahlíží prezentované obsahy a významy výtvarné kultury, ale interpretuje je pomocí aktivní účasti při spoluvytváření obsahu sdělení díla. (Fulková, M. et al., 2013, s. 11-12) Přístup metody expresivní interpretace naplňuje názorně současný trend muzejní kultury, kterým je participace všech návštěvníků na vytváření kulturních obsahů. Cílem dnešní muzejní edukace se stalo participativní muzeum. (Simon, 2010) Radost z učení patří k lidské přirozenosti a dostaví se tehdy, když přináší vzdělávacím se možnost zažít úspěch. Učení představuje v současném světě nejen naléhavou potřebu, ale i způsob trávení volného času. Zábavnou formu učení dokládá vznik pojmu „edutainment“.

Aby muzejní edukační programy dosáhly stanovených edukačních cílů, využívá muzejní edukace vlastních didaktických metod. Některé, jako zmíněná expresivní interpretace nebo konstruktivismus, jsou jednoduše převzaty ze školské didaktiky, jiné, jako objektové učení, Learning by Doing, Hands On! můžeme považovat za specificky muzejní přístupy. Jejich společným jmenovatelem je, že se jedná o metody aktivizující.

Působení muzejní kultury na jedince a společnost se ocitá v zájmovém poli současných ekonomů. Zkoumají další potřeby rozvinuté, hmotně zabezpečené společnosti, která dosáhla stavu blahobytu. Charles Seaford se zabýval přínosem spotřeby pro jedince a zkoumáním udržitelné prosperity a kvality života. Popsal tři přínosy materiální spotřeby pro člověka, které dokáže naplňovat i muzejní kultura. Mentální stimulace vyvolává aktivní nebo pasivní odezvu u každého jedince. Muzea vytváří podnětná prostředí, která se vyznačují různorodou stimulací prostřednictvím všech smyslů. Podpora společenského života se v muzeu uskutečňuje mnoha způsoby, muzejní kultura umožňuje každému člověku zapojit se do společnosti. Za třetí přínos

1_ Nařízení vlády ze dne 6. listopadu 2017, kterým se mění nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě, nařízení vlády č. 302/2014 Sb., o katalogu správních činností, a nařízení vlády č. 104/2005 Sb., kterým se stanoví katalog činností v bezpečnostních sborech, ve znění pozdějších předpisů. Předpis č. 399/2017 Sb. In Sběrka zákonů České republiky, 2017, částka 140, ze dne 30. 11. 2017. Viz Katalog prací. Dostupné z: <http://katalog.nsp.cz/p/muzejni-edukator/102314.html>, Národní soustava kvalifikací: https://www.narodnikvalifikace.cz/kvalifikace-1123-Muzejni_edukator

muzejní kultury považuje Seaford podporu vytváření identity podle hesla. „my life – our place.“ (Seaford, 2017, cit. dle Drobný, Vykoupilová, 2018a, s. 69-70) Edukace v muzeích má významný socializační, společenský rozměr. Nejenže podporuje osvojení si kompetencí jedincem, ale vytváří i společenství kompetentních jedinců, tedy podporuje existenci „kompetentní“ společnosti. (Drobný, 2018a, s.73)

5. Vztah státu, společnosti a muzejní kultury

Důležitým tématem, kterým se intenzivně zabývá zkoumání muzejní kultury od druhé poloviny 20. století, je vztah státu a muzeí. Každá doba přináší otázky, na které je třeba hledat odpovědi jednak ve specifickém rámci muzejní kultury, ale také v širších souvislostech vztahu státu a společnosti ke kultuře obecně. O české dynamice jsme již pojednali v charakteristice dnešní doby jako probíhající „kulturní transformace“ naší společnosti. Právě v muzejní kultuře a na tématech, která prezentují zahraniční muzea, a jaká naopak nabízejí naše muzea, lze postihnout, nakolik odlišnými směry se proměna kultury ve vyspělých zemích Západní Evropy a Severní Ameriky ubírá. Můžeme vyjmenovat kolonialismus, práva menšin, uprchlíci, multikulturalismus, integrace cizinců, třetí svět, sociální otázky, každodennost, globální ekologická témata, traumatizující historické události aj. Muzejní kultura a samozřejmě kultura obecně v zemích na západ od nás je mnohem více angažovaná, politická, umělci, kurátoři a představitelé kultury vystupují často ve společnosti aktivisticky.

Bylo by možné, vzhledem k výše uvedenému, zvolit různá východiska a odlišná pojetí k prezentaci zahraničního diskurzu. V souvislosti se vzděláváním však spíše než mocenský a institucionální rámec, který byl blízký postmodernímu přístupu preferovanému kritickou muzeologií, předložíme hodnotové zaměření vycházející z humanistických tradic.⁴ Pro muzejní edukaci, která se hodnotově orientuje na výchovu k demokracii, se stalo oporou pojetí výchovy zastávané Johnem Deweyem. (Dewey, 1932) Cílem muzejní edukace je tedy orientace člověka ve společenském dění, jeho schopnost činit politická rozhodnutí, zapojení se do veřejného životě. (Helus, 2014, s. 16)

Zajímavý podnět, který vystihuje problém hodnotového ukotvení kultury a vztah vůči státu, zformuloval již v roce 1976 německý právní teoretik Ernst-Wolfgang Böckenförde, který je známý jako Böckenfördeho teorém nebo diktum. V českém překladu studie Vznik státu jako proces sekularizace zní: „Svobodný, sekularizovaný stát žije z předpokladů, které sám nemůže garantovat. To představuje nejdůležitější krok, který – v zájmu svobody – udělal. Jako svobodný stát může na jedné straně existovat, jen pokud se svoboda, již zaručuje svým občanům, reguluje zevnitř, z morální podstaty jednotlivce a z homogenity společnosti.“ (Böckenförde, 2006, s. 21)

Filozoficko-právní diskuse za čtyřicet let dospěla k překonání původního chápání Böckenfördeho teorému, ale otázka, jakým způsobem kultura formuje ony předpoklady, na nichž stojí nejen svobodný a liberální stát jako instituce, ale i společnost, která jej tvoří, zůstává otevřená. Víme již, že svobodný a liberální stát podporuje aktivity, které rozvíjí a předávají hodnoty, ke kterým se tento stát hlásí a že jeho soudnictví v souladu s ústavními principy tyto hodnoty chrání a svými rozhodnutími je aplikuje v životě. Tato očekávání se vztahují i ke kultuře. Výchova a vzdělávání jsou ovlivňovány a podporovány státem a stát podporuje programově také ty kulturní aktivity a formy, které napomáhají prosazování hodnot, jež nalezneme jako cíle občanského vzdělávání. Proto předpoklady, o nichž se Böckenförde domníval, že je stát nemůže garantovat sám ze sebe, se snaží v praxi garantovat tak, že je prosazuje např. státem podporovaná kultura. Obdobně to platí i ve školství nebo v sociální oblasti. Vztah vzdělávání, společnosti, státu a kultury není jednoduchou rovnicí, ale odehrává se ve více rovinách, představuje její složitá síť vzájemných vztahů a vyplývá z něj mnoho otázek a problémů, které řeší i současná muzejní kultura. Jednou z těchto rovin je i občanské vzdělávání v muzeu.

1_ Charakteristická je pro tento pohled „starost o člověka“ (Helus, 2014, s. 16 a 20)

Závěr

Zájmové a občanské vzdělávání dospělých jsou příležitostí, která má v dnešním aktivním a angažovaném pojetí kultury své důležité místo v muzejní kultuře. „Ohled na vzdělávací potřeby návštěvníků je jedním z důležitých trendů celého současného muzejnictví, takže většina inovací současné muzejní kultury je více či méně „muzejně edukační.“ (Šobáňová, 2018, s. 83) V zájmovém vzdělávání v muzeu se zaměřujeme na kompetence a cíle, které pomáhají co nejlépe prožít celého života. Muzea, podobně jako knihovny, jsou instituce, které tvoří v naší zemi hustou síť. I tato skutečnost je příležitostí, která se nabízí, aby muzea byla využívána k celoživotnímu učení.

Muzejní kultura je reprezentací obrazu světa, muzejní sbírky nám umožňují zkoumat prakticky všechna témata, kterými se dnes zabýváme. V muzeích nacházejí své místo i šířejí a mnohdy společensky zaměřené kulturní aktivity, které jsou odrazem života dané komunity. Přestože není možné nabídnout řešení všech témat, kterými bychom se v současné muzejní kultuře mohli zabývat, předkládáme model otevřeného, participativního a vzdělávacího muzea, které nazýváme „aktivizující muzeum“ proto, že návštěvníkům nabízí aktivizující formy učení. (Drobný, Vykoupilová, 2018a, s. 69) Aktivizující muzeum je zároveň současnou odpovědí na využití vzdělávacího potenciálu muzejní kultury, stejně jako příležitostí k naplňování celospolečenských cílů kladených na kulturu. Aktivizující muzeum není novým, převratným přístupem, který má změnit podstatu a formy dosavadní muzejní kultury, ale hlubším a lepším využitím potenciálu a naplňováním poslání, které je muzeím od počátku vlastní a vychází z jejich vzdělávací a poznávací role. „Rozvoj lidského poznání, kultivace člověka a snaha vyvolat změny ve vědomí jednotlivců i společnosti jako celku – tedy výchova v nejširším slova smyslu – stojí v základu veškerého úsilí muzea a jeho pracovníků.“ (Šobáňová, 2018, s. 67) Význam kultury v technologicky vyspělém světě a v současné společnosti nemizí a ani neoslabuje.

Použitá literatura

- BARTLOVÁ, M. (2012). Skutečná přítomnost. Středověký obraz mezi ikonou a virtuální realitou. Praha: Argo.
- BÖCKENFÖRDE, E. W. (2006). Vznik státu jako proces sekularizace. In: Hanuš, J. (ed.) Vznik státu jako proces sekularizace. Diskuse nad studií Ernsta-Wolfganga Böckenfördeho. *Questiones quod libetales*, č. 1, (s. 7-24) Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- DEWEY, J. (1932). *Demokracie a výchova*. Praha: Jan Laichter. LFK 3.
- DROBNÝ, T. (2016). Zřizovatelé. In: Posouzení efektivity vynaložených veřejných prostředků na zajištění kvality a dostupnosti veřejných kulturních služeb, s. 3-25. Dostupné z: http://invenio.nusl.cz/record/391418/files/nusl-391418_3.pdf
- DROBNÝ, T. (2018a). Aktivita Metodického centra muzejní pedagogiky na poli uměleckého vzdělávání. In: Umělecké vzdělávání a společnost. Sborník příspěvků z česko-německé konference. Praha 22. – 23. 11. 2017, s. 71-80. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu (NĪPOS). Dostupné z: <http://www.umeleckevzdelavani.cz/download/CZ-web-sbornik.pdf>
- DROBNÝ, T. (2018b). Na návštěvě. Zprostředkování komunikace v prostoru a čase. [In:] Šobáňová, P. & Musilová, K. eds. (2018). *Kultura, umění a výchova: Výběr z textů 2013–2016. Muzejní a galerijní pedagogika I Edukace v kultuře*. Olomouc: Česká sekce INSEA, s. 209-220.
- DROBNÝ, T., & VYKOUPILOVÁ, P. (2018a). Místo Metodického centra muzejní pedagogiky v současných proměnách muzejní kultury. [In:] *Acta Musei Moraviae, řada Scientiae sociales*. CIII: 1, s. 65–71.
- DROBNÝ, T. & VYKOUPILOVÁ, P. (2018b). The Basics of Museum Pedagogy course – a contribution to the current conception of the competence model of museum educators in the Czech Republic. In: *Museologica Brunensia*. 2018, roč. 7, č. 1, s. 34-47.
- DROBNÝ, T. & VYKOUPILOVÁ, P. (2019). Muzejní kultura a fenomén stárnutí. [In:] *Preparation to Ageing and Old Age. Czech-Polish-Slovak studies in andragogy and social gerontology*. V tisku.
- FULKOVÁ, M. [ET AL.]. (2013). *Galerijní a muzejní edukace 2: umění a kultura ve školním kontextu/ učení z umění*. Praha: Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze; Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- HELUS, Z. (2014). Edukace jako projev starosti o člověka. Příspěvek k osobnostně rozvíjícímu pojetí výchovy. In: Jedlička, R. (ed.), *Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy*. (s. 13 – 34) Praha: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.
- HOOPER-GREENHILL, EILEAN. (2007). *Museums and education : purpose, pedagogy, performance*. London: Routledge.
- ILMARINEN, J. (2006). *Towards a longer worklife! Ageing and the quality of worklife in the European Union*. Helsinki: Finnish Institute of Occupational Health, Ministry of Social Affairs and Health. Dostupné z: www.sopol.at/document/download/towards-a-longer-worklife.
- Katalog prací. [2017]. Muzejní edukátor [online]. Dostupné z: <http://katalog.nsp.cz/p/muzejni-edukator/102314.html>.
- Metodické centrum muzejní pedagogiky. Dostupné z: <http://www.mcmp.cz/>.
- Nařízení vlády ze dne 6. listopadu 2017, kterým se mění nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě, nařízení vlády č. 302/2014 Sb., o katalogu správních činností, a nařízení vlády č. 104/2005 Sb., kterým se stanoví katalog činností v bezpečnostních sborech, ve znění pozdějších předpisů. Předpis č. 399/2017 Sb. In: *Sbírka zákonů České republiky, 2017, částka 140, ze dne 30. 11. 2017*.
- POKORNÝ, P. et al. (2005). *Hermeneutika jako teorie porozumění: od základních otázek jazyka k výkladu bible*. Praha: Východní. Teologie.

- SIMON, N. (2010). *The participatory museum*. Santa Cruz, California. Museum.2.0.
- ŠERÁK, M. (2009). *Zájmové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.
- ŠOBÁŇOVÁ, P. (2014). *Muzejní expozice jako edukační médium*. 1. díl, Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- ŠOBÁŇOVÁ, P. (2018): *Edukační koncepce a strategie muzea v kontextu současné muzejní pedagogiky*. In: *Muzejní edukátor, studijní materiál*, s. 62-115. Dostupné z: http://www.mcmp.cz/fileadmin/user_upload/vzdelavani/STUDI-JNI_MATERIAL_2019.pdf.

Kontakty

Mgr. Tomáš Drobný
Adresa: Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
E-mail: tdrobn@mmz.cz

Mgr. Pavla Vykoupilová
Adresa: Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, 659 37 Brno
E-mail: pvykoupi@mmz.cz

Vzdělávání v oblasti age managementu jako součást občanského vzdělávání

Abstrakt: Age management vstoupil do České republiky prostřednictvím projektu realizovaného AIVD ČR, z.s. „Strategie age managementu v České republice“ a přinesl metody a nástroje pro personální řízení s ohledem na jednotlivé generace na pracovišti. Jeho koncept se zaměřuje na jednotlivce a jeho specifickou situaci danou věkem, zahrnuje všechny věkové skupiny od absolventů až po osoby v důchodovém věku. Od roku 2013 se této problematice věnuje Age Management z.s. Výraznou podporou pro jeho rozšíření v ČR byla výzva MPSV na podávání projektů v rámci OP Zaměstnanost „Age management – chytrá změna v řízení, příležitost k růstu“, která v současné době startuje aktivity, které zahrnují mimo jiné i různé typy vzdělávacích aktivit. V rámci občanského vzdělávání lze do této oblasti zařadit i vzdělávací aktivity jako nezbytné součásti konceptu pracovní schopnosti každého člověka a jeho schopnosti pracovat a zvládat pracovní i osobní změny v jakémkoliv věku.

Klíčová slova: age management, koncept pracovní schopnosti, generace, věk, vzdělávací aktivity

Abstract: Age management was involved in the Czech Republic through a project implemented by AIVD ČR, z.s. "Age Management Strategy in the Czech Republic" and brought methods and tools for personnel management with respect to individual generations at the workplace. This concept focuses on individuals and their age-specific situation, including all age groups from graduates to retired people. Organization Age Management z.s. has been systematically devoted to this issue since 2013. Significant role for the extension of the concept in the Czech Republic was the Call of the Ministry of Labor and Social Affairs "Age Management - Smart Change in Management, Opportunity for Growth" within the Operational Program "Employment" (OPZ). In the field of civic education, activities focusing on health promotion and competence development can also be included as an essential part of the concept of each person's work ability and capacity to work and to cope with work and personal changes at any age.

Key words: age management, work ability concept, generation, age, educational activities

1. Age management v České republice

V České republice se s pojmem age management setkáváme poprvé od roku 2010 prostřednictvím projektu realizovaného AIVD ČR, z.s. „Strategie Age Managementu v České republice“, který byl realizován ve spolupráci s Finským institutem pracovního zdraví se sídlem v Helsinkách (FIOH). Tento projekt přinesl metody a nástroje pro personální řízení s ohledem na jednotlivé generace na pracovišti, koncept pracovní schopnosti a nástroj na měření pracovní schopnosti Work Ability Index™ (WAITM).

Od roku 2013 se specificky této problematice věnuje nezisková organizace Age Management z.s., jejíž hlavním cílem je napomáhat rozvoji age managementu v České republice, a která úzce s FIOH spolupracuje a přináší další nástroje a metody do České republiky, např. od r. 2016 můžeme využívat v ČR a v SR finský program „Towards Successful Seniority“ (pod českým názvem program Profesionální seniority), který je zaměřen na zvládání změn v pracovním i osobním životě, karierní plánování a na prevenci syndromu vyhoření.

Na přelomu let 2018 a 2019 byla zahájena realizace projektů zaměřených na komplexní zavádění age managementu k zaměstnavatelům v rámci výzvy OP Zaměstnanost č. 079 „Age management – chytrá změna v řízení, příležitost k růstu“. Tyto projekty umožňují českým zaměstnavatelům zaměřit se na podporu pracovní schopnosti svých zaměstnanců specificky dle různých generací. Tato podpora může zahrnovat oblast zdraví, vzdělávací aktivity, motivaci i podmínky na pracovišti s ohledem na individuální potřeby zaměstnanců.

2. Cíle

Cílem příspěvku je seznámit se základními pojmy age managementu, jeho historickým vývojem, s výsledky studií na zjištění hodnot pracovní schopnosti u různých profesí a realizovanými projekty zaměřenými na tuto problematiku. Koncept age managementu nabízí velkou příležitost pro oblast občanského vzdělávání, zejména v oblasti podpory zdraví, zdravého životního stylu i v oblasti rozvoje kompetencí.

3. Základní pojmy age managementu

Základním pojmem age managementu je pojem **pracovní schopnost**, která představuje rovnováhu mezi zdroji pracovníka a nároky vykonávané práce. V průběhu života se u člověka mění jednotlivé faktory pracovní schopnosti i nároky vykonávané práce. Udržování optimální pracovní schopnosti je proto úkolem po celý pracovní život a je předpokladem pro dlouhodobou zaměstnatelnost. Jednotlivé faktory pracovní schopnosti jsou uspořádány v tzv. „**Domu pracovní schopnosti**“.

Age management navazuje na koncept pracovní schopnosti a představuje způsob řízení s ohledem na věk zaměstnanců, který přihlíží ke specifickým potřebám jednotlivých generací na pracovišti. Zahrnuje všechny věkové skupiny na pracovišti od absolventů, přes rodiče s malými dětmi, příslušníky tzv. „sendvičové generace“ a má svoje opatření pro starší pracovníky v předdůchodovém věku.

Dobrá pracovní schopnost člověka je předpokladem pro dlouhodobou uplatnitelnost na trhu práce, měli bychom mít tedy nástroj na její vyhodnocení. Nástroj na měření pracovní schopnosti se nazývá **Work Ability Index™ (WAI™)** a jedná se o poměrně jednoduché subjektivní zhodnocení jednotlivých okruhů otázek, která pracovní schopnost mapují. Její výsledná hodnota je vyjádřena číselně, může se pohybovat od 7 – 49 bodů a je rozdělena do čtyř kategorií: nízká, průměrná, dobrá a vynikající pracovní schopnost. Zjištěné hodnoty umožňují přijmout zaměstnavateli konkrétní opatření na podporu anebo udržení pracovní schopnosti svých zaměstnanců. (Tuomi, 1998). Nástroj WAI™ představuje standardizovaný a vědecky ověřený nástroj, který byl přeložen do 29 jazyků světa a je široce využíván v mnoha zemích Evropy i světa

Předpokladem pro úspěšnou implementaci konceptu age managementu do firemní praxe je **propojení jednotlivých opatření v rámci personálních činností**, které zahrnují oblast zdraví, oblast kompetencí, oblast motivace, hodnot a postojů a vytváření vhodných pracovních podmínek s ohledem na věk. Všechna tato opatření musí být zářámována opatřeními z oblasti sladování pracovního a rodinného života. (Ilmarinen, 2008)

3. 1 Historický vývoj

Průkopníkem age managementu je Finsko, které se problematikou stárnoucí populace a jejího uplatnění na trhu práce začalo zabývat již v 80. letech minulého století s poměrně velkým časovým náskokem před ostatními evropskými zeměmi. Impulsem byla početná finská generace, která se narodila v závěru 2. světové války a bylo zřejmé, že tato početná generace výrazně promění finský trh práce a tím i nastavení důchodového systému.

Finská vláda na základě této situace pověřila Finský institut pracovního zdraví se sídlem v Helsinkách (Finnish Institute of Occupational Health), aby se otázkami stárnoucí pracovní síly zabýval koncepčně. Konkrétní výzkumné otázky byly formulovány „Jak dlouho mohou lidé pracovat“ a „jaký je ten správný věk pro odchod do důchodu?“. Tým odborníků pod vedení prof. Juhani Ilmarinena na základě tohoto zadání hledal odpovědi na to, které faktory v průběhu stárnutí člověka nejvíce ovlivňují a ohrožují ho poklesem jeho pracovní schopnosti. Tyto faktory byly definovány a uspořádány v rámci tzv. „Domu pracovní schopnosti“ a byla rovněž definována jejich vzájemná souvislost.

Následně byla vyvinuta metoda na měření pracovní schopnosti Work Ability Index™, která byla vědecky ověřována v dlouhodobé studii trvající 16 let, v některých případech i celkem 28 let, na vzorku 6 500 osob ve věku nad 45 let. Výsledky studie rozlišovaly výsledky pro profese pracující fyzicky, duševně i kombinovaně. Závěry studie ukazovaly, že cca 60 % zaměstnanců si drželo svoji pracovní schopnost na dobré anebo vynikající úrovni, u cca 10 % osob došlo dokonce ke zlepšení, nicméně cca 30 % z měřeného počtu zaměstnanců zaznamenalo dramatický pokles hodnot pracovní schopnosti. Typ vykonávané práce nezabránil poklesu pracovní schopnosti u třetiny respondentů nezávisle na profesi ani na pohlaví (Cimbáliková, 2012).

Získané výsledky následně iniciovaly další finské národní programy na podporu stárnoucích pracovníků a na měření pracovní schopnosti specificky dle vykonávaných profesí. Napomohly rovněž rozvoji age managementu a iniciovaly legislativní změny v oblasti pracovního zdraví a zaměstnávání starších pracovníků. Měly rovněž vliv na rozsáhlou důchodovou reformu v r. 2005, která stanovila flexibilní věk odchodu do důchodu od 63 – 68 let, který si volí sám pracovník, přičemž je finančně podporováno setrvání na trhu práce. V roce 2006 obdrželo Finsko cenu Carla Bertelsmanna za aktivní politiku v oblasti stárnutí. Během finského předsednictví EU v r. 1999 a 2006 byly finské úspěchy v oblasti stárnoucí pracovní síly představeny ostatním členským státům EU.

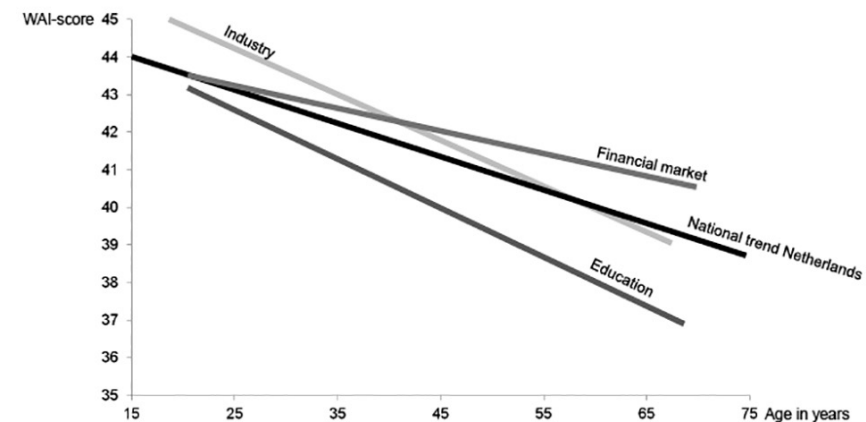
3.2 Výsledky studií na zjištění hodnot pracovní schopnosti u různých profesí Nadpis druhé úrovně

Měření hodnot pracovní schopnosti metodou Work Ability Index bylo výzkumně prověřováno v celé řadě zemí a metoda byla rovněž využita v rozsáhlém finském výzkumu (Finnish Health 2000 Survey) zaměřeném na zkoumání pracovní schopnosti u 6 500 respondentů. Výzkumně tak byl potvrzen předpoklad, že hodnota pracovní schopnosti s věkem klesá a byly také identifikovány určité skupiny pracovníků, kteří jsou z hlediska pracovní schopnosti rizikovější (např. starší ženy, nezaměstnaní, pracovníci s nižší úrovní vzdělání apod.).

V České republice bylo zjišťování hodnot pracovní schopnosti poprvé realizováno v rámci projektu „Implementace age managementu v ČR“ na vzorku 144 zaměstnanců fyzicky i duševně pracujících. Celkově nižší index vykazovali lidé pracující ve fyzicky náročnějších profesích, potvrdila se také snižující se hodnota indexu se zvyšujícím se věkem. (Cimbáliková, 2012). Tyto výsledky jsou však vzhledem k malému počtu respondentů pouze ilustrativní.

Další měření hodnot pracovní schopnosti realizuje na základě pověření FIOH Age Management z.s. v současné době je k dispozici databáze cca 1000 hodnot měření pro českou populaci.

Výsledky měření pracovní schopnosti u 83 762 respondentů v Nizozemsku jsou uvedeny na následujícím obrázku.

Obr. 1 Měření hodnot pracovní schopnosti (WAI™) dle odvětví v Nizozemsku u 83 762 respondentů
Zdroj: Schilder, (2011)

Obrázek ukazuje výsledky měření pracovní schopnosti metodou Work Ability Index™ v různých odvětvích hospodářství v Nizozemsku u zaměstnanců od cca 18 let do 75 let. U zaměstnanců pracujících v průmyslových odvětvích je pokles pracovní schopnosti v porovnání se sektorem finančnictví, poměrně strmý. Nejvýraznější pokles pracovní schopnosti se však projevil v sektoru vzdělávání a to zejména u zaměstnanců ve věku nad 45 let.

4. Příklady realizovaných projektů zaměřených na problematiku age managementu

4.1 Projekt OP LZZ „Strategie age managementu v České republice“

Hlavním cílem projektu bylo přenesení inovativních nástrojů k řešení problematiky cílové skupiny ve věku nad 50 let na trhu práce a aplikace principů age managementu v ČR. Projekt realizovala Asociace institucí vzdělávání dospělých, o.s., která vytvořila partnerství s Masarykovou univerzitou v Brně, Univerzitou Palackého v Olomouci a Úřadem práce Brno-město. Zahraničním partnerem projektu byl Finnish Institute of Occupational Health (FIOH). V rámci aktivit projektu byly do ČR přeneseny následující produkty "Age Management Training", koncept "Work Ability" a metoda "Work Ability Index™".

Mezi hlavní aktivity navrhovaného projektu patřilo zpracování komparativní analýzy podmínek a přístupů používaných v ČR a ve Finsku pro cílovou skupinu 50+, seznámení a proškolení 45 českých odborníků s produktem "Age Management Training", pilotní ověření konceptu "Work Ability" a pilotní ověření metodiky "Work Ability Index™" u cílové skupiny osob ve věku nad 50 let v počtu 72 účastníků, realizace samostatné sekce v rámci Festivalu vzdělávání dospělých AEDUCA 2011, zhodnocení uplatnitelnosti nástrojů v rámci ČR, pilotní ověření zavedení age managementu v rámci řízení vzdělávací organizace a závěrečná shrnující konference. Důležitým výstupem bylo zpracování publikace - Metodické příručky pro úřady práce, vzdělávací a výzkumné instituce a další organizace, které pracují s cílovou skupinou ve věku nad 50 let.

4.2 Projekt „Implementace age managementu v České republice“

Jednalo se o navazující projekt na "Strategie Age Managementu v ČR, který realizovala AIVD ČR o.s. v téměř shodném partnerství, a který byl oceněn v listopadu 2012 Národní cenou kvality za podporu age managementu v ČR. Jeho hlavním cílem bylo ověření praktických nástrojů k řešení problematiky cílové skupiny nad 50 let na trhu práce formou implementace principů age managementu za podpory mezinárodní spolupráce s Nizozemskem.

Realizátorem projektu byla opět Asociace institucí vzdělávání dospělých, o.s., která vytvořila partnerství s Masarykovou univerzitou v Brně, Úřadem práce ČR, Krajskou pobočkou v Brně a s Gender Studies o.p.s. Zahraničním partnerem projektu byla organizace Blik op Werk, která je pověřena implementací nástrojů age managementu v Nizozemsku a problematikou stárnoucích zaměstnanců se dlouhodobě zabývá a disponuje databází hodnot pracovní schopnosti WAI™ v celkovém rozsahu 400 tisíc měření.

V rámci aktivit projektu byla vytvořena široká tematická síť v oblasti age managementu (15 organizací), která se podílela na činnosti expertního týmu projektu. Byla zpracována analýza nástrojů, metod a postupů v oblasti age managementu v ČR i v EU, vyvinuty tři moduly vzdělávacích aktivit pro různé cílové skupiny, realizováno pilotní ověření vyvinutých vzdělávacích modulů, kterého se zúčastnilo celkem 200 osob, bylo provedeno pilotní testování WAITM u 144 osob a provedeno statistické vyhodnocení, které bylo podkladem pro iniciaci možných změn v oblasti pracovní lékařské péče. Důležitým výstupem bylo rovněž zpracování příručky "Možnosti uplatnění age managementu v ČR."

4.3 Projekt Modifikace finského vzdělávacího programu „Towards Successful Seniority“ na základě aktuálních potřeb učitelů středních škol

Hlavním cílem projektu Technologické agentury ČR je modifikovat a následně vědecky ověřit účinnost finského vzdělávacího programu „Towards Successful Seniority“. Řešiteli projektu jsou Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pedagogických věd a Age Management z.s., projekt je realizován od r. 2019 do r. 2021.

Díličními cíli projektu jsou následující aktivity:

1. zpřesnění aktuálních potřeb učitelů středních škol v oblasti optimalizace pracovní schopnosti a předcházení syndromu vyhoření, jež byly identifikovány v dříve realizovaných výzkumech;
2. na základě teoretických a empirických východisek modifikování finského vzdělávacího programu „Towards Successful Seniority“;
3. ověření účinnosti modifikovaného multidimenzionálního vzdělávacího programu směrem k optimalizaci pracovní schopnosti a prevenci syndromu vyhoření učitelů středních škol;
4. vytvoření on-line informačního portálu/rozcestníku pro podporu pracovní schopnosti a prevenci syndromu vyhoření u učitelů středních škol;
5. uspořádání odborné konference.

Výstupem projektu bude modifikovaný program Profesní seniority včetně metodické příručky pro lektory a pracovní příručky pro účastníky vzdělávacího programu.

4.4 Projekt Age Management Uptake

Projekt je realizován v rámci programu Erasmus+ a hlavním řešitelem je Asociace institucí vzdělávání dospělých SR ve spolupráci s Univerzitou Komenského v Bratislavě, Asociací institucí vzdělávání dospělých ČR, z.s., Univerzitou Karlovou, Katedrou andragogiky a personálního řízení, Edukacyjne Centrum Integracji Miedzypokoleniowej HIPOKAMP z Polska, L3 Institute for Lifelong Learning z Rakouska.

Hlavním cílem projektu je vývoj vzdělávacího programu pro pozici age management poradce (Age Management Advisor). V rámci již realizovaných aktivit byly zpracovány přehledy fungování a příkladů dobré praxe age managementu v jednotlivých zapojených zemích, zpracováno curriculum pro tuto profesi a v současné době jsou zpracovávány učební materiály pro blended learning. Další plánované aktivity zahrnují pilotní ověření nově vyvinutého kurzu, sestavení kvalifikačního standardu, přípravu podkladů pro akreditaci nové profese v zapojených zemích a zpracování příručky pro implementaci. Projekt bude ukončen v roce 2020.

5. Možnosti age managementu pro občanské vzdělávání

Realizované projekty v oblasti age managementu naznačují velký prostor pro občanské vzdělávání i pro firemní vzdělávání. U občanského vzdělávání se nabízí možnosti pro programy, které se zaměřují na podporu jednotlivých faktorů pracovní schopnosti. Ať už se jedná o oblast zdraví a zdravého životního stylu, který je nezbytný pro zdravé stárnutí, ale i v oblasti udržování kompetencí. Velký prostor je také v oblasti zvládnání osobních i pracovních změn a kariérového plánování, související s pokračující automatizací a robotizací (Průmysl 4.0). V neposlední řadě se můžeme také zamyslet nad odpovědnou přípravou strategií přípravy na odchod do důchodu, kde lze zvažovat oblast finanční přípravy, oblast sociální i případně pracovní.

Ve všech výše vyjmenovaných aktivitách se otvírají poměrně velké možnosti pro školy, neziskové organizace, vzdělávací instituce i pro zaměstnavatele. Předpokladem je však také uvědomění si demografického stárnutí české populace a souvisejících specifických potřeb různých věkových skupin.

Závěr

Příspěvek představil základní pojmy age managementu a jeho historický vývoj, který se datuje od 80. let minulého století ve Finsku. Byly uvedeny výsledky studií zaměřených na zjištění hodnot pracovní schopnosti pomocí metody Work Ability Index™ u různých profesí. Byly představeny projekty, které se problematikou age managementu zabývají. Velkou příležitostí pro oblast občanské vzdělávání nabízí koncept age managementu, zejména v oblasti podpory zdraví, zdravého životního stylu, ale i v oblasti rozvoje kompetencí.

Seznam použitých zdrojů

- CIMBÁLNIKOVÁ, L. et al (2012) Age management pro práci s cílovou skupinou 50+, Metodická příručka, Praha: AIVD ČR.
ILMARINEN, J. (2008) Ako si predĺžiť aktívny život. Starnutie a kvalita pracovného života v Európskej únii. Bratislava: Príroda.
TUOMI, K. et al. (1998) Work Ability Index. Helsinki: FIOH.
SCHILDER, L. (2014) WAI™ and work ability in the Netherlands. Prezentace v rámci projektu OP LZZ „Implementace Age Managementu v ČR“, AIVD ČR.

Edukácia dospelých a aktuálne výzvy súvisiace so starnutím populácie

Abstrakt: Príspevok cieľovým a obsahovým zameraním reaguje na demografický trend starnutia populácie, ktorý sa na začiatku 21. storočia stáva nielen spoločenským rizikom, ale aj významnou spoločenskou výzvou. Starnutie populácie zasahuje všetky oblasti spoločenského života a pod vplyvom starnutia populácie sa mení aj situácia na trhu práce. V súlade s potrebou spravodlivého prístupu k zamestnancom rôzneho veku v zamestnávateľských organizáciách vznikol vo Fínsku na začiatku 80. rokov minulého storočia (J. Ilmarinen) koncept vekového manažmentu. Vekový manažment sa vzťahuje na rôzne dimenzie riadenia ľudských zdrojov v rámci organizácie s dôrazom na primerané zastúpenie vekových skupín a všeobecnejšie tiež na celkové riadenie starnutia pracovnej sily prostredníctvom verejnej politiky alebo kolektívneho vyjednávania. Správny vekový manažment by mal byť súčasťou každodenných princípov riadenia organizácií. V tejto súvislosti v rámci koncepcie vekového manažmentu v organizáciách sa sleduje zámer zvyšovať pripravenosť zamestnávateľských organizácií vytvárať prostredie s primeraným zastúpením jednotlivých vekových skupín, vytvárať pracovné podmienky „priateľské k starším“, uplatňovať formy a metódy edukácie a učenia s prihliadnutím na vekové špecifiká pracovnej sily, efektívne využívať skúsenosti a potenciál staršej pracovnej sily, prispieť k vyššej pracovnej schopnosti, výkonnosti, spokojnosti zamestnancov v organizáciách. Ako účinný prostriedok uplatňovania vekového manažmentu v praxi riadenia ľudských zdrojov identifikujeme poradenstvo v oblasti vekového manažmentu. Cieľom štúdie je preto vymedziť kompetenčný rámec poradcu v oblasti vekového manažmentu pre potreby zamestnávateľských organizácií a jej zamestnancov pri zavádzaní postupov vekového manažmentu. Pripravenosť na uplatnenie postupov vekového manažmentu sa postupne stáva samozrejmom súčasťou činností personálnych manažérov. Rozpracovanie úloh, cieľov a obsahového zamerania poradenstva v oblasti vekového manažmentu umožní formulovať odporúčania pre politiku edukácie dospelých pri presadzovaní poradenstva v oblasti vekového manažmentu v rámci činností personálnych manažérov. Štúdia má teoreticko-empirický charakter. Teoreticko-metodologické východiská skúmanej problematiky tvoria biodromálna koncepcia vývinu a rozvoja človeka, teória celoživotného učenia a učenia sa, teória medzigeneračného učenia a učenia sa, teória aktivity a teória kontinuity. V teoretickej časti sa výskum zameriava na analýzu relevantných zdrojov súvisiacich s vekovým manažmentom (nadnárodné a národné politické dokumenty, výskumné štúdie a príklady dobrej praxe). Štúdia prináša aj pohľad na vývoj demografickej situácie na Slovensku, ktorý potvrdzuje trend starnutia populácie aj na Slovensku. Na zber údajov v empirickej časti výskumu bol zvolený dotazník. Empirický výskum sa obracia na zúčastnené strany v oblasti ľudských zdrojov s cieľom zistiť vzdelávacie potreby na efektívne vykonávanie poradenskej činnosti v oblasti vekového manažmentu poskytovanej v prospech zamestnávateľa a zamestnanca. Štúdia vznikla v rámci medzinárodného projektu Erasmus+ Age Management Uptake so zastúpením inštitúcií zo Slovenska, Českej republiky, Poľska a Rakúska.

Kľúčové slová: starnutie populácie, vekový manažment, poradenstvo v oblasti vekového manažmentu, politika učenia a edukácie dospelých

Abstract: The article addresses the demographic trend of population aging, which is at the beginning of the 21st century not only a social risk but also a significant social challenge. Aging populations interferes with all areas of social life, and under the influence of aging, the labor market situation also changes. Responding to the need for fair access to employees of different ages in employers' organizations is the concept of age management, which originated in Finland in the early 1980s (J. Ilmarinen). Age management covers the different dimensions of human resource management within an organization, with an emphasis on adequate representation of age groups and, more generally, overall management of labor aging through public policy or collective bargaining. Proper age management should be part of the day-to-day management principles of organizations. In this context, as part of the concept of age management in organizations, the intention is to increase the readiness of employers' organizations to create an environment with adequate representation of individual age groups, to create working conditions "friendly to the elderly", to apply forms and methods of education and learning with respect to the age specifics of the workforce make use of the experience and potential of the older workforce, contribute to higher work capacity, performance, employee satisfaction in organizations. The study was based on the absence of a politically guided approach to the application of age management in the field of human resources management in employers' organizations in Slovakia. As an effective means of applying age management in human resource management practice, we identify age management advice. The aim of the study is therefore to define the competency framework for an age management advisor for the needs of employers' organizations and their employees when implementing age management practices. The readiness to apply age management practices is gradually becoming an obvious part of the personnel managers' activities. Developing the tasks, goals and content of age management guidance will make it possible to formulate recommendations for adult education policy in advocating age management guidance within HR managers. The study has a theoretical-empirical character. The theoretical and methodological bases of the studied subject are the biodromal concept of human development, the theory of lifelong learning, the theory of intergenerational learning, the theory of activity and the theory of continuity. In the theoretical part, the research focuses on the analysis of relevant age-related resources (transnational and national policy papers, research studies and examples of good practice). The study also provides an overview of the demographic situation in Slovakia, which confirms the trend of population aging in Slovakia as well. A questionnaire was selected for data collection in the empirical part of the research. Empirical research addresses stakeholders in human resource management to identify educational needs for the effective implementation of age management guidance provided to the employer and the employee. The study was developed within the framework of the Erasmus + "Age Management Uptake" international project with the representation of institutions from Slovakia, the Czech Republic, Poland and Austria.

Keywords: aging population, age management, age management advice, adult learning and education policy

Úvod

Problematiku vekového manažmentu začína Slovensko riešiť podľa vzoru ďalších európskych krajín v čase, keď sa aj Slovensko pripravuje na zmeny na trhu práce vyplývajúce z demografického starnutia populácie. Efektívne riešenie otázok vekového manažmentu zahŕňa realizáciu výskumu v tejto oblasti, praktické uplatňovanie nástrojov vekového manažmentu v zamestnávateľských organizáciách, ale aj vytvorenie efektívneho politického rámca v príslušných oblastiach – práce, sociálnych vecí, rodiny a edukácie dospelých. Vo všetkých uvedených rovinách je Slovensko vo svojich aktivitách iba na začiatku. Učí sa z praktických skúseností krajín, ktoré sú v tejto oblasti o pár krokov dopredu, inšpiruje sa ich výskumnými štúdiami a politickými opatreniami v oblasti vekového manažmentu.

Štúdiá identifikuje ako účinný prostriedok zavádzania vekového manažmentu v praxi personálnych činností a riadenia ľudských zdrojov poradenstvo v oblasti vekového manažmentu. Cieľom štúdie je preto vymedziť kompetenčný rámec poradcu v oblasti vekového manažmentu pre potreby zamestnávateľských organizácií a ich zamestnancov pri zavádzaní postupov vekového manažmentu. Pripravenosť na uplatnení postupov vekového manažmentu sa postupne stáva samozrejmom súčasťou kompetencie personalistov a pracovníkov v oblasti riadenia ľudských zdrojov.

Štúdiá vznikla v súlade s medzinárodným projektom Age management – Uptake ERASMUS+ (Key Activity 2, Cooperation for Innovation and the Exchange of Good Practices, Strategic Partnerships for Adult Education). Projekt rieši Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých v SR spolu s partnerskými inštitúciami z Čiech (Univerzita Karlova v Prahe, Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých ČR), z Rakúska (Inštitút celoživotného vzdelávania vo Viedni), z Poľska (Vzdelávacie centrum pre medzigeneračnú integráciu v Lodži) a zo Slovenska (Univerzita Komenského v Bratislave, Katedra pedagogiky a andragogiky Filozofickej fakulty). Cieľom projektu je poskytnúť odborníkom v oblasti vzdelávania, personalistom, osobám pôsobiacim v oblasti riadenia ľudských zdrojov a tvorcom politik kurikulum vekového manažmentu. Vďaka nemu získajú relevantné vedomosti a zručnosti, ktoré rozšíria a rozvinú ich kompetencie, aby sa stali poradcami v oblasti vekového manažmentu (Age Management Uptake).

Teoreticko-metodologické východiská skúmania vekového manažmentu

Vekový manažment je v súčasnosti rozvíjaný aj v súvislosti s konceptom aktívneho starnutia. Pojem **aktívne starnutie** prijala na konci 90. rokov minulého storočia *Svetová zdravotnícka organizácia* v reakcii na fenomén starnutia populácie. Prvá systematickejšia práca smerujúca k vymedzeniu pojmu a k formulovaniu politického rámca „aktívneho starnutia“ (angl. active ageing), o ktorú sa referenčne opierajú prakticky všetky práce z neskoršieho obdobia, pochádza z dielne *Svetovej zdravotníckej organizácie* v rámci prípravy 2. svetového zhromaždenia k problematike starnutia (OSN) v Madride v apríli 2002. Aktívne starnutie je v dokumente vymedzené takto: „Aktívne starnutie je proces optimalizácie príležitostí pre zdravie, účasť a bezpečnosť s cieľom podporiť kvalitu života v procese starnutia ľudí“ (Active Ageing, 2002). Prívlastok „aktívne“ zachytáva kontinuitu účasti v sociálnom, ekonomickom, kultúrnom, duchovnom a občianskom živote, nie iba schopnosť byť fyzicky aktívny a participovať na platenom trhu práce.

Záberom na otázky podpory autonómie, nezávislosti a kvality života sa koncept z roku 2002 líšil od pôvodného, ktorý ako koncept zdravého starnutia prijala *Svetová zdravotnícka organizácia* v 90. rokoch minulého storočia. Na začiatku 21. storočia tak bol komunikovaný jasný prechod od prístupu založeného na potrebách (angl. „needs-based approach“), keď sú staršie osoby vnímané ako pasívna cieľová skupina, k prístupu založenému na právach (angl. „rights-based approach“). Druhý menovaný uznáva práva ľudí na rovnosť v poskytovaní príležitostí a v zaobchádzaní vo všetkých oblastiach života v procese starnutia, keď sú primárne vnímaní ako aktívne bytosti. Takýto prístup podporuje u ľudí preberanie zodpovednosti za účasť v politickom procese a v ostatných oblastiach komunitného života (Active Ageing, 2002, podľa Repková, 2012, s. 9-10).

S prihliadnutím na medzery v koncepte aktívneho starnutia podľa *Svetovej zdravotníckej organizácie* predovšetkým v absencii merania progresu v kvalite života dosiahnutého prostredníctvom stratégie aktívneho starnutia (Index aktívneho starnutia, Active Ageing Index) vznikla upravená definícia. V roku 2012, ktorý bol vyhlásený za *Rok aktívneho starnutia a solidarity medzi generáciami*, A. Zaidi predstavil upravenú základnú definíciu pojmu aktívne starnutie: „Aktívne starnutie je fenomén sociálneho starnutia, keď sa očakáva, že zvyšovaním priemerného veku dožitia budú ľudia dlhšie participovať na formálnom trhu práce, rovnako ako v rámci iných neplatených produktívnych aktivít, a že budú schopní žiť nezávisle a autonómne“ (Zaidi, Lelkes, Hofmarcher, 2012, s. 3, podľa Repková, 2012, s. 16).

Starnutie obyvateľstva na Slovensku a zmeny na trhu práce

Starnutie populácie zasahuje všetky oblasti spoločenského života a pod vplyvom starnutia populácie sa mení aj situácia na trhu práce. Starnutie obyvateľstva významne ovplyvňuje početnosť a štruktúru pracovnej sily. *Národný program aktívneho starnutia* (2014, s. 24) konštatuje, že zatiaľ čo Európskej únii bude v dôsledku starnutia populácie v roku 2050 chýbať 15% pracovnej sily, na Slovensku to bude až 21% pracovnej sily.

V súčasnosti je na Slovensku pomer medzi počtom osôb v produktívnom veku, t. j. 15 – 64 rokov, a počtom osôb v predproduktívnom a v poproduktívnom veku ešte pomerne priaznivý. Ide však o dočasnú situáciu. V ďalších rokoch sa bude **meniť pomer medzi osobami v produktívnom veku a osobami v poproduktívnom a v predproduktívnom veku** (tabuľka 1). Do poproduktívneho veku sa dostávajú početné generácie mužov a žien narodených v druhej polovici 40. rokov a v 50. rokoch a početné generácie mužov a žien narodených v 70. a 80. rokoch sa dostanú do veku nad 50 rokov, čím významne narastie počet starších ľudí na trhu práce. Vybrané demografické ukazovatele ako index starnutia, index ekonomického zaťaženia a stredná dĺžka života túto situáciu dokresľujú (*Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*, 2014, s. 7-11; *Národná stratégia zamestnanosti v Slovenskej republike do roku 2020*, 2014, s. 19-20; *Indexy vekového zloženia – SR, oblasti, kraje, okresy, mesto, vidiek*).

Tabuľka 1 Veková štruktúra obyvateľov (v %) podľa ekonomických vekových skupín v SR (2007 – 2017)

Veková skupina	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
0 – 14	15,76	15,45	15,32	15,28	15,41	15,35	15,32	15,31	15,33	15,46	15,61
15 – 64	72,27	72,46	72,42	72,34	71,81	71,52	71,14	70,73	70,22	69,55	68,87
65+	11,98	12,09	12,26	12,38	12,78	13,13	13,54	13,96	14,45	14,99	15,52

Zdroj: Indexy vekového zloženia SR

Index starnutia sa od roku 2007 postupne zvyšuje a v roku 2017 dosiahol hodnotu 99,43 (takmer 100 obyvateľov v poproduktívnom veku 65+ pripadalo na 100 detí vo veku 0 – 14 rokov) (tabuľka 2). Na základe údajov INFOSTAT-u – Výskumné údaje demografického centripriemerný vek obyvateľstva Slovenska podľa prognostických scenárov zvýši zo súčasných 40,59 rokov (2017) na viac ako 49 rokov v roku 2060.

Tabuľka 2 Index starnutia v SR (2007 – 2017)

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Index starnutia	76,00	78,26	80,01	81,01	82,96	85,51	88,34	91,17	94,22	96,96	99,43

Zdroj: Indexy vekového zloženia SR

O starnutí z ekonomického pohľadu vypovedá **index ekonomického zaťaženia osôb** (index hospodárskej závislosti), ktorý predstavuje počet osôb v predproduktívnom veku (0 – 14 rokov) a v poproduktívnom veku (65 rokov a viac) pripadajúci na sto osôb v produktívnom veku (15 – 64 rokov). Vývoj indexu ekonomického zaťaženia obyvateľov Slovenskej republiky zaznamenal v období rokov 2001 až 2008 mierne klesajúcu tendenciu a v roku 2008 dosiahol historicky najnižšiu hodnotu (38). Od roku 2009 index hospodárskej závislosti opäť mierne stúpa. V roku 2017 pripadalo v SR na 100 obyvateľov v produktívnom veku 45,21 obyvateľa vo veku 0 – 14 rokov a vo veku 65 rokov a viac (tabuľka 3).

Tabuľka 3 Index ekonomického zaťaženia osôb v SR (2007 – 2017)

Rok	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Index ekonomického zaťaženia	38,37	38,00	38,09	38,23	39,25	39,81	40,57	41,39	42,41	43,77	45,21

Zdroj: Indexy vekového zloženia SR

Zvyšovanie **strednej dĺžky života** (nádej na dožitie) v kombinácii so súčasnou nízkou plodnosťou a pôrodnosťou tiež signalizuje zrýchľovanie procesu starnutia populácie na Slovensku. V Slovenskej republike sa stredná dĺžka života dlhodobo zvyšuje, i keď relatívne pomaly. V rámci EÚ 27 patrí Slovensko medzi štáty s najnižšou strednou dĺžkou života. V roku 2011 stredná dĺžka života pri narodení presiahla u mužov (prvýkrát) hranicu 72 rokov a u žien 79 rokov. Od 90. rokov úhrnná plodnosť (priemerný počet živonarodených detí pripadajúci na 1 ženu počas jej celého reprodukčného obdobia /15 – 49 rokov/ pri zachovaní úrovne plodnosti sledovaného roku a za predpokladu nulovej úmrtnosti) postupne klesala až pod „kritickú hodnotu“ (1,5). V rokoch 2000 – 2007 klesla úhrnná plodnosť pod hranicu „veľmi nízkej plodnosti“ (1,3). V súčasnosti sa úhrnná plodnosť pohybuje okolo hodnoty 1,4.

Verejné politiky na Slovensku a vekový manažment

Starnutie populácie je jav, ktorý ohrozuje sociálny a ekonomický rozvoj a úlohou štátu a verejných politík je preto vyvažovanie negatívnych dôsledkov starnutia populácie. Slovensko sa k potrebe zavádzania vekového manažmentu prihlásilo prostredníctvom *Národného programu aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020 (2014)*. Tak sa aj na Slovensku vytvárajú predpoklady na zvyšovanie povedomia zamestnávateľov, pracovníkov a ich zástupcov o vekovom manažmente a možnostiach implementácie princípov vekového manažmentu u slovenských zamestnávateľov.

V roku 2013 bol ukončený národný projekt *Stratégia aktívneho starnutia*, ktorý bol zameraný na podrobné rozpracovanie súvislostí demografického starnutia s trhom práce a dôchodkovým systémom vrátane zapracovania strategických cieľov v tejto oblasti a návrhu opatrení, ktorými by sa mali uvedené ciele naplniť. Pokiaľ ide o vekový manažment, stratégia uvádza najčastejšie používané nástroje služieb zamestnanosti pre starších zamestnancov: dotovanie miezd a pracovných miest, kariérne poradenstvo, celoživotné vzdelávanie a programy reintegrácie nezamestnaných (tzv. generačné pakty). Komplementárne k *Stratégii aktívneho starnutia bol spracovaný Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*.

Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020 je prvým národným dokumentom, ktorý považuje podporu aktívneho starnutia za jednu z najdôležitejších politických priorít a záležitostí verejného záujmu. Ide o komprehenzívny programový dokument zameraný na podporu ľudských práv starších osôb cestou ich aktivizácie prostredníctvom verejných podporných politík. Nejde pritom len o politiky v oblasti zamestnanosti a zamestnatelnosti starších ľudí (na čo je primárne zameraná *Stratégia aktívneho starnutia*), ale aj o politiky v oblasti podpory ich celoživotného vzdelávania, občianskych a sociálnych aktivít mimo formálneho trhu práce, podpory ich nezávislosti, dôstojnosti, ekonomickej a sociálnej bezpečnosti vrátane ochrany pred zlým zaobchádzaním vo všetkých spoločenských sférach a vzťahoch (NPAS, 2014, s. 3-4).

Pri voľbe štruktúry a systematiky NPAS boli inšpirujúce výsledky európskeho projektu *Index aktívneho starnutia*, ktorý vymedzuje aktívne starnutie pre členské krajiny EÚ ako „vzťahujúce sa na situácie, keď v procese starnutia ľudia naďalej participujú na formálnom trhu práce, rovnako keď sa angažujú v iných neplatených produktívnych aktivitách (pomáhanie členom rodiny či vykonávanie dobrovoľníckej činnosti) a keď žijú zdravý, nezávislý a bezpečný život“. V záujme

merateľnosti progresu boli stanovené štyri oblasti, ktoré naplňajú aktívne starnutie, vrátane indikátorov, ktorými sa dajú merať: predpoklady pre aktívne starnutie v rámci podporujúceho prostredia; príspevok starších ľudí v rámci platenej práce; sociálne aktivity a participácia starších ľudí; nezávislý a autonómny život starších ľudí (NPAS, 2014, s. 5).

Komplexný strategický rámec pre oblasť podpory zamestnanosti a zámery pre podporu rastu zamestnanosti predstavuje *Národná stratégia zamestnanosti Slovenskej republiky do roku 2020* (ďalej NSZ). Stratégia medzi špecifickými okruhmi, ktoré treba na Slovensku v tejto oblasti riešiť, uvádza aj oblasť zamestnávania starších (NSZ, 2014, s. 12, 59). Jedným zo základných princípov verejných politík aktívneho starnutia je princíp zamestnania, ktorý je založený na práve starších ľudí a seniorov pracovať a mať a dosahovať príjmy zo zamestnania alebo samostatnej zárobkovej činnosti aj po dosiahnutí dôchodkového veku. Zamestnanosť v staršom veku umožňuje využiť pracovné skúsenosti a kapitál starších ľudí, posilníť ich ekonomickú suverenitu a udržať si, resp. vytvárať nové pracovné a sociálne kontakty. Podstatou uplatňovania tejto zásady je vytvorenie flexibilných a pracovných podmienok „priateľských k veku“ (NSZ, 2014, s. 19-20).

Problematika vekového manažmentu je zo strany štátu inštitucionálne zastrešená *Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny SR*. Ministerstvo vydalo *Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*, ktorý bol vypracovaný v nadzortnej spolupráci so všetkými ministerstvami z hľadiska vecnej pôsobnosti a s ďalšími relevantnými subjektmi.

Inštitucionálnu platformu pre oblasť vekového manažmentu tvoria na Slovensku predovšetkým mimovládne organizácie – občianske združenie *Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých v Slovenskej republike*, občianske združenie Slovenská asociácia age managementu.

Vekový manažment v zamestnávateľských organizáciách

Záujem zamestnávateľských organizácií na Slovensku o vekový manažment bude rásť so starnutím pracovnej sily. Zamestnávatelia si spravidla uvedomujú potrebu meniť postoje k viacgeneračnému pracovisku a prevziať zodpovednosť za riešenie týchto problémov. Pre zavedenie age managementu v organizáciách sú kľúčovými osobami personalisti či pracovnice poverení riadením ľudských zdrojov (Novotný et al., 2014, s. 60).

V súčasnosti je zavádzanie koncepcie vekového manažmentu v zamestnávateľských organizáciách podporované *Národným programom aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020*. V kapitole č. 6 *národného programu Zamestnanosť a zamestnatelnosť starších ľudí* je zahrnutá podkapitola *Vekový manažment* (NPAS, 2014, s. 24-25). V rámci cieľov v oblasti vekového manažmentu pri zamestnávaní a zamestnatelnosti starších je vymedzený cieľ definovať vekový manažment a vytvoriť zásady vekového manažmentu pre zamestnávateľov (v súkromnej a verejnej správe).

V súlade s týmto cieľom pod gesciou *Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR* bol v roku 2017 vypracovaný dokument *Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov (2017)*. Dokument definuje vekový manažment, prínos vekového manažmentu pre zamestnancov a organizácie, zásady a ciele vekového manažmentu v oblasti riadenia ľudských zdrojov v rámci organizácie s dôrazom na primerané zastúpenie vekových skupín. V definícii riadenia otázok týkajúcich sa veku sa zdôrazňuje, že v každodennom riadení by sa mali zväziť faktory súvisiace s vekom vrátane pracovných podmienok a individuálnych pracovných úloh, aby sa všetci bez ohľadu na vek cítili dostatočne schopní dosiahnuť svoje vlastné ciele a ciele organizácie (s. 6).

V dokumente je vekový manažment definovaný vo vzťahu k rôznym dimenziám riadenia ľudských zdrojov v rámci organizácie s dôrazom na primerané zastúpenie vekových skupín a všeobecnejšie tiež k celkovému riadeniu starnutia pracovnej sily. Správny vekový manažment by mal byť súčasťou každodenných princípov riadenia organizácií (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 4).

Proaktívne riadenie pracovnej sily s rozmanitým vekom prospieva zamestnancom i organizácii. Medzi prínosy vekového manažmentu pre zamestnancov patria:

- lepšia motivácia;
- väčšie uspokojenie z práce;
- lepšia rovnováha medzi pracovným a osobným životom;
- zvýšený výkon všetkých vekových skupín;
- udržanie pracovnej schopnosti a zamestnateľnosti počas celého pracovného života.

Prínosy a príležitosti, ktoré ponúka vekový manažment organizáciám, sú:

- zabezpečenie dopĺňania pracovnej sily a predvídanie nedostatku zručností/talentov;
- zníženie fluktuácie a zníženie nákladov na výber;
- pozitívne riadenie nástupníctva po zamestnancoch, ktorí odchádzajú do dôchodku;
- úplné využitie silných stránok a talentu rôznych vekových skupín, odborných vedomostí a skúseností zreých zamestnancov (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 4).

1. Základy teórie vekového manažmentu

Základy teórie vekového manažmentu (Ilmarinen, 2008; Štorová, 2015) sú tvorené poznatkami o zásadách, cieľoch a opatreniach na implementáciu vekového manažmentu a o procese vekového manažmentu.

Medzi hlavné **zásady vekového manažmentu** patria predovšetkým:

- dobré vedomosti o vekom zložení spoločnosti a organizácie;
- spravodlivé postoje k starnutiu;
- pochopenie pre individualitu a rozmanitosť;
- podpora pracovných schopností;
- uplatňovanie strategického myslenia;
- dôraz skôr na prevenciu než na riešenie problémov reakciou;
- zameranie na celý pracovný život a všetky vekové skupiny, nielen na starších zamestnancov;
- holistický prístup zahŕňajúci všetky dimenzie, ktoré prispievajú k efektívnemu vekovému manažmentu (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 6).

Ciele riadenia otázok týkajúcich sa veku:

1. lepšia informovanosť o starnutí a spravodlivý postoj k starnutiu;
2. riadenie otázok týkajúcich sa veku ako hlavná úloha a povinnosť manažérov a nadriadených zamestnancov;
3. riadenie otázok týkajúcich sa veku zahrnuté v politike ľudských zdrojov;
4. podpora pracovnej schopnosti a výkonnosti;
5. celoživotné vzdelávanie vrátane neformálneho celoživotného vzdelávania (napríklad tematická klubová činnosť, odborne vedené pravidelné cykly tematických podujatí, aktivity zamerané na osobnostný rozvoj v kontexte možností a požiadaviek súčasnej doby);
6. pracovné podmienky ústretové k veku;
7. bezpečný a dôstojný prechod do dôchodku (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 6).

Opatrenia vekového manažmentu môžu zahŕňať široké spektrum činností, napríklad:

- starostlivosť o zdravie, podpora a propagácia udržiavania a zlepšovania fyzickej kondície zamestnancov;
- vzdelávacie aktivity, podpora medzigeneračnej spolupráce;

- podpora uspokojenia z práce a zachovanie pracovnej pohody, opatrenia na zladzovanie rodinného a pracovného života, motivácia podľa rôznych vekových skupín;
- reštrukturalizácia pracovných miest, rozvoj pracovného prostredia, prispôsobenie organizácie práce, ergonómia práce, riadenie zmien podľa podnetov zamestnancov;
- rozvoj personálnych stratégií s prihliadnutím na potreby jednotlivých generácií na pracovisku (Štorová, 2015, s. 7).

Zavádzanie vekového manažmentu v zamestnávateľských organizáciách predstavuje proces s piatimi fázami. Prvý krok predstavuje realizáciu **vstupného age management auditu** v oblastiach, ktoré predstavujú hlavné piliere vekového manažmentu:

- dobré vedomosti o problematike veku;
- ústretové postoje k starnutiu;
- dobrý manažment, ktorý má pochopenie pre individualitu a rozmanitosť;
- kvalitné a funkčné opatrenia vekového manažmentu;
- zabezpečenie dobrej pracovnej schopnosti a motivácie;
- vysoká úroveň kompetencií;
- dobrá organizácia práce a pracovného prostredia;
- spokojnosť (Hussi, Thiel, 2011, podľa Štorová, 2015, s. 31-32).

Druhým krokom je **realizácia vzdelávacích aktivít** pre manažérov na rôznych úrovniach, ale aj pre zamestnancov. Vzdelávacie aktivity pre manažérov sú zamerané na špecifiká vekových skupín, aspekty starnutia, odstraňovanie vekových stereotypov. Vzdelávacie aktivity pre zamestnancov by mali zohľadňovať podporu jednotlivých aspektov pracovnej schopnosti všetkých vekových skupín zamestnancov. Vzdelávacie aktivity pre starších zamestnancov môžu byť zamerané na problematiku zdravého životného štýlu. Ďalším typom vzdelávacích aktivít je vzdelávanie so zameraním na zvolenie vhodnej stratégie odchodu do dôchodku (vypracovanie plánu odchodu do dôchodku zohľadňujúceho rôzne aspekty života zamestnanca – sociálne vzťahy, plány v pracovnej oblasti, finančná situácia).

Tretím krokom je **získanie informácií o stave pracovnej schopnosti zamestnancov** a na ich základe aplikácia príslušných opatrení. Podpora pracovnej schopnosti zamestnancov zo strany zamestnávateľa by mala zahŕňať opatrenia na podporu všetkých faktorov pracovnej schopnosti (zdravie, udržanie a rozvoj kompetencií, subjektívna spokojnosť v práci, pracovné podmienky).

Na základe výsledkov vstupného auditu a merania pracovnej schopnosti nasleduje **aplikácia návrhu na opatrenia vekového manažmentu**. Piatym krokom je pravidelný monitoring zavádzaných opatrení. Efektivitu prijatých opatrení možno vyhodnocovať kontrolným auditom a opakovaným meraním pracovnej schopnosti (podľa Štorová, 2015, s. 31-35).

2. Metódy

Na zber údajov v empirickej časti výskumu bol zvolený dotazník (Szovics a kol., 2017) zameraný na identifikáciu kompetenčného rámca špecialistu poradcu v oblasti vekového manažmentu (Age Management Advisor). Oslovení boli experti zainteresovaných subjektov, univerzitných pracovísk, výskumných pracovísk, inštitúcií ďalšieho vzdelávania a poradenstva, personálnych oddelení zamestnávateľských organizácií a experti mimovládnych organizácií.

Cieľom dotazníka bolo zistiť

- názory respondentov na to, ktoré manažérske, technické, sociálne, behaviorálne, informačné a komunikačné zručnosti sú potrebné pre špecialistu poradcu v oblasti vekového manažmentu;
- aké typy medzigeneračných aktivít považujú respondenti za užitočné;
- názory respondentov na prínos odovzdávania vedomostí a skúseností medzi staršími/mladšími generáciami.

V dotazníku boli použité polouzavreté otázky, škálované a zoznamové (nominálne) druhy dotazníkových odpovedí. Dotazník bol rozdelený do šiestich blokov (A – F) a na začiatku dotazníka sa nachádzali demografické otázky. Demografické otázky zisťovali názov pracovnej pozície, pohlavie, krajinu, v ktorej je zamestnávateľská organizácia založená, sektor, v ktorom respondenti pracujú, ich vzdelanie a dĺžku praxe.

Dotazník bol respondentom zadaný online. Na Slovensku bolo dotazníkom oslovených 15 respondentov – senior expertov. Zber údajov sa uskutočnil v mesiacoch október 2017 až január 2018. Vrátilo sa 10 vyplnených dotazníkov, čo predstavuje 67% úspešnosť. Respondenti, ktorí odpovedali na dotazník, pracovali na pozíciách manažérov (4), výskumných pracovníkov (2), lektorov (2) a konzultantov (2), disponujú vysokoškolským vzdelaním minimálne druhého stupňa. Zoznam oslovených spoločností:

Aptet, n. o., Inštitút bankového vzdelávania NBS, n. o., Inštitút pre výskum práce a rodiny, Inštitút zamestnanosti, Katedra andragogiky FHPV PU v Prešove, Katedra andragogiky PF UMB v Banskej Bystrici, Katedra pedagogiky PF UKF v Nitre, Nadácia Pontis, Age Management Balancing, o. z., PRE BONUS CONSULTING, s. r. o., Slovenská asociácia age managementu, Slovnaf, a. s., TREXIMA Bratislava, spol. s r. o.

V Českej republike bol pripravený dotazník rozoslaný 42 inštitúciám a organizáciám (univerzitám, neziskovým organizáciám, orgánom verejnej správy a pod.). Z týchto organizácií vyplnilo dotazník 13 respondentov, návratnosť bola 30,95%. Respondenti pracovali na pozíciách konzultanta, lektora, facilitátora, vedúceho personálneho oddelenia, business partnera, projektového manažera (2), učiteľa, HR business manažera, HR service supervízora, odborníka na vzdelávanie dospelých, HR špecialistu, HR generalistu a talent manažera pre strednú Európu. Na výskume sa zúčastnilo 13 odborníkov (pozri viac *Age Management Uptake, Intelektuálny výstup 1*, 2018).

V Rakúsku bol dotazník zaslaný 54 inštitúciám, sociálnym partnerstvám a spoločnostiam. Miera odpovedí bola 14,8%, čo znamená, že dotazník vyplnilo 8 ľudí. Na výskume sa zúčastnilo 7 žien a 1 muž. Respondenti pracovali na pozíciách vedúceho oddelenia, vedúceho kurzu sociálnych zručností, experta na trhu práce, vedúceho oddelenia rozvoja ľudských zdrojov, regionálneho manažera rozvoja ľudských zdrojov (HR Country Manager), konzultanta, školiteľa/trénera vzdelávania dospelých, manažera v oblasti ľudských zdrojov a zdravotníctva (Manager for Human Resources and Health Management) (*Age Management Uptake, What works in age management /scientific review/, Intellectual output 1*, 2018a).

V Poľsku bol dotazník zaslaný 24 inštitúciám, sociálnym partnerstvám, spoločnostiam a HR špecialistovi. Miera odpovedí bola 37,5%, čo znamená, že dotazník vyplnilo 9 ľudí. Respondenti pracovali na pozíciách manažérov (4), školiteľov v oblasti vzdelávania dospelých (2); výskumného pracovníka; experta (1) a IT pracovníka (1).

Na výskume sa zúčastnilo 6 žien a 3 muži (*Age Management Uptake. What works in age management /scientific review/, Intellectual output 1*, 2018b) (tabuľka 4).

Spolu sa na výskume zúčastnilo 40 respondentov, pričom oslovených bolo 135. Návratnosť dotazníkov bola 29,6%.

3. Výsledky

Ako účinný prostriedok zavádzania prvkov vekového manažmentu v zamestnávateľských organizáciách identifikujeme poradenstvo v oblasti vekového manažmentu. Kládli sme si preto otázku, akými kompetenciami by mal poradca v oblasti vekového manažmentu pre potreby zamestnávateľských organizácií a ich zamestnancov disponovať pri zavádzaní postupov vekového manažmentu.

Manažérske zručnosti

Dotazník zisťoval u respondentov názory na preferenciu kompetencií, ktorými by mal poradca v oblasti vekového manažmentu disponovať. Respondenti určili ako najdôležitejšie manažérske zručnosti strategické plánovanie, manažment zmien, manažment kultúrnej diverzity a riadenie ľudských zdrojov. Výber týchto kompetencií poukazuje na to, že vekový manažment má byť súčasťou personálneho riadenia, riadenia diverzity, strategického riadenia organizácie, a to v prospech udržania prosperity konkrétnej spoločnosti, a, samozrejme, má podporovať organizáciu v pripravenosti reagovať na spoločenské zmeny, ktoré sa odrážajú aj v jej prostredí. Strategické myslenie patrí k základným zásadám vekového manažmentu (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 6).

Technické zručnosti

Súhrnné výsledky priniesli informáciu, že respondenti považujú za najdôležitejšie technické zručnosti „celoživotné učenie“, „motiváciu podľa vekových skupín“, „podporu pracovnej schopnosti“. Respondenti v rámci svojich odpovedí identifikovali, že poradca v oblasti vekového manažmentu by mal byť pripravený na podporu tých činností, ktoré patria medzi významné opatrenia vekového manažmentu (Štorová, 2015, s. 7). Zistené údaje potvrdzujú chápanie vekového manažmentu ako spôsobu riadenia s ohľadom na vek zamestnancov, ktorý zohľadňuje priebeh životných fáz človeka na pracovisku a prihliada na jeho meniace sa zdroje (kompetencie, motiváciu, pracovné schopnosti).

Sociálne zručnosti

Súhrnné údaje prinášajú zistenie, že respondenti zaraďujú medzi najdôležitejšie sociálne zručnosti „vedenie, rozvoj a riadenie ľudí“, „schopnosť viesť dialóg a schopnosť presvedčovania“ a „sociálny záväzok“. Tu sa ukazuje, že zamestnávateľská organizácia je predovšetkým sociálna inštitúcia a že na jej efektívne fungovanie je potrebné zabezpečiť funkčnosť tohto sociálneho celku uplatňovaním prvkov, ktoré korešpondujú so zásadami vekového manažmentu (Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov, 2017, s. 6).

Behaviorálne zručnosti

Respondenti považujú za najdôležitejšie behaviorálne zručnosti „emočnú inteligenciu“, „interpersonálne zručnosti“ a „iniciatívu“.

Informačné a komunikačné zručnosti

Čo sa týka informačných a komunikačných zručností, za najdôležitejšie respondenti (ČR) označili „verbálnu komunikáciu“, „neverbálnu komunikáciu“ a „písomnú komunikáciu“. Tu sa ukazuje, podobne ako pri sociálnych zručnostiach, že poradca v oblasti vekového manažmentu by mal disponovať predovšetkým komunikačnými spôsobilosťami.

Medzigeneračné aktivity

Respondenti považujú za najužitočnejšie aktivity podporujúce medzigeneračný prenos vedomostí a spolupráce „mentoring“, „koučovanie“ a „spoločenské aktivity“. Respondenti považujú za významné činnosti v rámci vekového manažmentu aj medzigeneračné aktivity. Tie sú tiež kľúčovou zložkou opatrení v rámci vekového manažmentu (Štorová, 2015, s. 7). Respondenti sa vyjadrili, že pre nich majú medzigeneračné aktivity prínos z hľadiska „odovzdávania skúseností“, snahy „byť užitočný“ a rozvoja kariéry.

Dotazníkom identifikované kompetencie, ktorými by mal poradca age managementu disponovať, sme zaradili do kvalifikačného štandardu poradca age managementu a následne do vzdelávacieho programu. Podrobnejšie informácie o dotazníkovom prieskume, kvalifikačnom štandarde a vzdelávacom programe sú uvedené na webovej stránke www.agemanagementuptake.eu.

4. Záver

Vzhľadom na výsledky nášho výskumu a v súvislosti s potrebou úspešne zavádzať vekový manažment v zamestnávateľských organizáciách formulujeme niekoľko odporúčaní pre spoločenskú úroveň, úroveň zamestnávateľských organizácií a zamestnanca. Na úrovni spoločnosti je potrebné zaradiť tému vekového manažmentu do všetkých relevantných oblastí národných politík a vytvoriť tak základy pre uznanie jej spoločenskej dôležitosti. Vzhľadom na to, že implementácia nástrojov vekového manažmentu je v prostredí zamestnávateľských organizácií na začiatku, je potrebné podporiť ich zavádzanie prostredníctvom systémových opatrení. Inšpiráciou môže byť proces zavádzania vekového manažmentu v prostredí českých firiem prostredníctvom výzvy Operačného programu *Zamestnanosť* s názvom *Age management – múdra zmena v riadení, príležitosť na rast* (Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny ČR). Tato výzva umožňuje českým zamestnávateľom pripraviť projekty, ktoré zahŕňajú audity age managementu, vzdelávacie aktivity, spracovanie stratégií a plánov pre oblasť age managementu, meranie pracovnej schopnosti, preventívne aktivity na podporu pracovnej schopnosti či ergonomické audity.

Identifikovali sme poradenstvo ako účinný nástroj pri zavádzaní vekového manažmentu pre zamestnávateľa a zamestnancov. Poradenstvo v oblasti vekového manažmentu identifikujeme ako účinný nástroj zavádzania vekového manažmentu, prostredníctvom ktorého je možné oboznámiť s ním zamestnávateľov a naučiť ich vekový manažment implementovať v zamestnávateľských organizáciách ako súčasť personálnych procesov. Príprava poradcov v oblasti vekového manažmentu sa týka predovšetkým pracovníkov personálnych oddelení, manažérov riadenia ľudských zdrojov. Preto je nutné zo strany zamestnávateľov vytvárať podmienky na implementáciu prvkov a zásad vekového manažmentu aj prostredníctvom podpory účasti týchto pracovníkov v oblasti riadenia ľudských zdrojov na kurze *Poradca vo vekovom manažmente*. Kurz predstavuje ďalší výstup projektu *Age management – Uptake ERASMUS+*.

S cieľom mapovať postoje a názory zamestnávateľských subjektov na široký okruh otázok spojených s problematikou účasti starších pracovníkov na trhu práce Inštitút pre výskum práce a rodiny (Kostolná, 2009) realizoval reprezentatívny empirický prieskum na podnikovej úrovni. Výskum signalizoval sťažnosť pozíciu starších pracovníkov na trhu práce, ktorá sa odráža aj v personálnych procesoch podnikov, predovšetkým pri prijímaní a prepúšťaní pracovníkov.

Pozitívne zistenie výskumu je to, podľa ktorého zamestnávateľa nechápu kariérny postup pracovníkov ako postup určený vekom. Kariérny postup pracovníkov nie je podľa zamestnávateľov určený vekom. Väčšina zamestnávateľov (80 %) vyjadrila názor, že starší pracovníci majú rovnaké možnosti postupu v zamestnaní ako mladší.

Výskum nepotvrdil akceptáciu veku ako negatívneho činiteľa determinujúceho pracovné schopnosti starších pracovníkov. Zamestnávateľa upozorňovali na tendenciu tvrdení, že starší pracovníci pracujú pomalšie, pomalšie sa rozhodujú, nie sú ochotní sa vzdelávať a sú častejšie chorí. Najviac „cenenou“ pracovnou charakteristikou starších pracovníkov v porovnaní s mladšími, na ktorej sa zhodli zamestnávateľa, je vysoký stupeň lojálnosti a zodpovedný vzťah k firme (90,4 %).

Podľa zistení sťažnosť pozíciu starších pracovníkov na trhu práce signalizuje skutočnosť, že zamestnávateľa v prípade rozhodovania o prijatí pracovníka by za predpokladu rovnakého vzdelania, kvalifikácie a odborných zručností uprednostnili mladších uchádzačov o prácu. Odmietavý postoj k prijímaniu starších pracovníkov sa u časti zamestnávateľov viaže s akceptáciou zažitých stereotypov o nižšej flexibilitě starších pracovníkov a nevhodnosti niektorých pracovných činností pre túto vekovú skupinu.

Pri znižovaní počtu zamestnancov takmer polovica zamestnávateľov volí tzv. najmenej bolestný spôsob a prepúšťa pracovníkov, ktorí dovŕšili vek odchodu do dôchodku. Stratégie zamestnávateľov pri prepúšťaní pracovníkov ovplyvňuje veľkosť podniku, odvetvie hospodárstva a štruktúra vlastníctva. Veľkí zamestnávateľa, podniky s medzinárodnou účasťou a zamestnávateľa z odvetví poľnohospodárstva, priemyslu a služieb uprednostňujú

v prípade znižovania počtu pracovníkov postupy založené na posudzovaní kvality pracovnej sily. Malí a strední zamestnávateľa z odvetví stavebníctva a verejných služieb uprednostňujú postupy založené na prepúšťaní pracovníkov v dôchodkovom veku.

V oblasti vzdelávania starších pracovníkov sa väčšina zamestnávateľov stotožnila s tvrdením, že starší pracovníci sú ochotní sa vzdelávať. Potrebu systematického prehlbovania a zdokonaľovania odbornej a kvalifikačnej úrovne starších pracovníkov ako jeden z kľúčových predpokladov zvyšovania ich profesijnej mobility v rámci firmy a medzi firmami a ako jeden zo spôsobov udržania na trhu práce akceptujú viac ako dve tretiny oslovených zamestnávateľov. Výskum potvrdil, že školenia a odborné kurzy sú najviac využívanou formou vzdelávania, na ktorú vysielajú zamestnávateľa starších pracovníkov.

V oblasti využívania flexibilných foriem organizácie práce a pracovného času výskum zamestnávateľov nepotvrdil významnosť veku (50+) ako faktora, ktorý by podporoval vyššiu mieru akceptácie flexibilnej možnosti úpravy pracovného času a organizácie práce v prípade tejto vekovej skupiny.

Sociálna politika väčšiny podnikov, firiem a organizácií nie je postavená na vekovom hľadisku. V niektorých podnikoch, firmách a organizáciách sa zohľadňuje dĺžka pôsobenia u zamestnávateľa. Špecifické programy orientované na starších pracovníkov boli zaznamenané v oblasti doplnkového dôchodkového sporenia, keď zamestnávateľa uviedli, že príspevok zamestnávateľa sa zvyšuje v závislosti od veku a odpracovaných rokov, a v oblasti zdravotnej starostlivosti, keď niektorí zamestnávateľa hradia starším pracovníkom častejšie preventívne zdravotné prehliadky, príspevky na kúpeľnú liečbu a ozdravovacie pobyty.

A napokon, na úrovni jednotlivých zamestnancov je potrebné zvyšovať ich efektívnu účasť na trhu práce počas celého priebehu ich pracovnej dráhy využívaním služieb kariérneho poradenstva, ďalším profesijným vzdelávaním, motivovať ich na zotrvanie na trhu práce čo najdlhšie vytváraním pracovných podmienok priateľských k veku, na zosúladovanie rodinného a pracovného života, na podporu zdravého životného štýlu, viesť ich k pozitívnemu postojú a realizácii celoživotného učenia a medzigeneračnému učeniu. Vo výskumnej štúdii *Inštitútu pre výskum práce a rodiny* (Bodnárová, 2009) sa konštatuje, že bude potrebné vynaložiť veľké úsilie a pripraviť argumenty podložené faktmi, ktoré by presvedčali ľudí o potrebe zotrvať dlhšie v pracovnom živote. Výsledky naznačujú nevyhnutnosť zavádzania opatrení vekového manažmentu.

Ak sa máme zmerať na predĺženie pracovného života, máme na mysli programové predĺženie v záujme rovnocenného udržania starších pracovníkov na trhu práce, ktoré nebude len „dočasnou nutnosťou“ vyplývajúcou z posunutia dôchodkového veku o pár mesiacov. Prípadné zmyslové, mentálne, zdravotné obmedzenie vyplývajúce z veku sa darí odstraňovať napríklad používaním pomôcok na odstránenie zmyslových nedostatkov, prispôbením pracovného miesta, uplatňovaním skráteného či deleného pracovného času, zavedením častejších prestávok v práci s cieľom zabrániť fyzickej únave, zefektívniť zdravotnú prevenciu vzniku a prehlbovania ochorení. V záujme zefektívňovať vzdelávanie starších pracovníkov bude potrebné rozpracovať nové metódy učenia, ktoré budú prispôbené na starších pracovníkov. Ochotu zotrvať na trhu práce aj vo vyššom veku pravdepodobne podporuje aj dobrá pracovná klíma, vzťahy na pracovisku, nediskriminačný prístup manažmentu, spokojnosť so zamestnaním.

Použitá literatúra

- Active Ageing: A Policy Framework (2002). Madrid: WHO.
- Age Management Balancing, o. z. / Manažment veku, o. z. Dostupné z <http://www.agemanagement.sk/>
- Age Management Uptake. Dostupné z: <https://www.agemanagementuptake.eu>
- Age Management Uptake. Intelektuálny výstup 1 (2018). Praha: AIVD ČR, z. s., Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://www.agemanagementuptake.eu/en/outputs/intellectual-output-1-scientific-review>
- Age Management Uptake. Odborná rešerš. Intelektuálny výstup 1 (2018). Bratislava:
- Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých v Slovenskej republike, Univerzita Komenského v Bratislave. Dostupné z: <https://www.agemanagementuptake.eu/en/outputs/intellectual-output-1-scientific-review>
- Age Management Uptake. What works in age management (scientific review). Intellectual output 1 (2018a). Wien: IL3 Institute for Lifelong Learning. Dostupné z: <https://www.agemanagementuptake.eu/en/outputs/intellectual-output-1-scientific-review>
- Age Management Uptake. What works in age management (scientific review). Intellectual output 1 (2018b). Łódź: Edukacyjne Centrum Integracji Międzypokoleniowej HIPOKAMP. Dostupné z: <https://www.agemanagementuptake.eu/en/outputs/intellectual-output-1-scientific-review>
- Aptet, n. o. Dostupné z: <http://www.aptet.sk>
- Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých v Slovenskej republike. Dostupné z: <http://www.aivd.sk/>
- BODNÁROVÁ, B. (2009). Starnutie populácie a predživovanie pracovného života na Slovensku. In BODNÁROVÁ, B. - KOSTOLNÁ, Z. Starnutie a predživovanie pracovného života. Bulletin Rodina a práca (s. 5-26). Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné z: https://www.ceit.sk/IVPR/images/pdf/bulletin_02_2009.pdf
- BODNÁROVÁ, B. - KOSTOLNÁ, Z. Starnutie a predživovanie pracovného života. Bulletin Rodina a práca (s. 27-56). Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. Dostupné z: https://www.ceit.sk/IVPR/images/pdf/bulletin_02_2009.pdf
- CIMBÁLNÍKOVÁ, L. et al. (2011). Age Management. Komparatívni analýza podmienok a prístupů využívaných v Českej republike a ve Finsku. Praha: AIVD v ČR.
- CIMBÁLNÍKOVÁ, L. et al. (2012). Age Management pro práci s cílovou skupinou 50+.
- Metodická příručka. Praha: AIVD v ČR.
- Definícia vekového manažmentu a vytvorenie zásad vekového manažmentu pre zamestnávateľov (v súkromnej a verejnej správe) (2017). Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/definicia-vekoveho-manazmentu-vytvorenie-zasad.pdf>
- HUSSI, T. & THIEL, T. S. (2011). Age Management. Prezentační v rámci projektu Strategie Age Managementu v České republice.
- ILMARINEN, J. (2008). Ako si predžít' aktívny život. Starnutie a kvalita pracovného života v Európskej únii. Bratislava: Príroda.
- Indexy vekového zloženia. Obyvateľstvo a migrácia. Demografia a sociálne štatistiky. Dostupné z: <https://slovak.statistics.sk>
- KLIMENT, P. (2003). Poradenství jako součást formálního curricula studijního oboru andragogika. In Kurikulum andragogiky (s. 237-240). Olomouc: Univerzita Palackého.
- KOSTOLNÁ, Z. (2009). Postavenie starších osôb na trhu práce vo svetle výskumných zistení. In KOŠČO, J. et al. (1987). Poradenská psychológia. Bratislava: SPN.
- MACHALOVÁ, M. Andragogické a sociálno-andragogické poradenstvo v kontexte celoživotného učenia sa a vzdelávania. In Acta Andragogica 1 (s. 63-70). Bratislava: Univerzita Komenského.
- MACHALOVÁ, M. (2006). Psychológia vo vzdelávaní dospelých. Bratislava: Gerlach Print.

- MATULČÍK, J. (2004). Teórie výchovy a vzdelávania dospelých v zahraničí. Bratislava: Gerlach Print, spol. s r. o.
- NOVOTNÝ, P. et al. (2014). Age management: jak rozumět stárnutí a jak na něj reagovat. Možnosti uplatnění age managementu v České republice. Praha: AIVD ČR.
- Národná stratégia zamestnanosti Slovenskej republiky do roku 2020. (2014). Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/narodna-strategia-zamestnanosti>
- Národný program aktívneho starnutia na roky 2014 – 2020. (2014). Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/ministerstvo/rada-vlady-sr-prava-seniorov/narodny-program-aktivneho-starnutia-roky-2014-2020.html>
- PALÁN, Z. (2007). Další vzdělávání ve světě změn. Praha: Univerzita Jana Amosa Komenského.
- PIROHOVÁ, I. (2007). K andragogickému poradenstvu. In Role vysokých škol v rozvíjení koncepce celoživotního vzdělávání: další vzdělávání na vysokých školách (s. 90-95). Praha: Mowshe, s. r. o.
- PISCOVÁ, M. (2011). Starnutie – vek – veková identita alebo starnutie v teoretických konceptoch a v realite. In Piscová, M. (Ed.): Vek – migračné stratégie – trávenie voľného času. Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- REPKOVÁ, K. (2012). Dobrovoľníctvo v kontexte aktívneho starnutia: konceptuálna evolúcia a pretrvávajúce stereotypy. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.
- SZOVICES, P. et al. (2017). Dotazník Age Management Advisor.
- Stratégia aktívneho starnutia. (2013). Dostupné z: https://www.ia.gov.sk/cv/images/projekty/strategiaaktivneho-starnutia/Strategia_aktivneho_starnutia_podkladova_studia.pdf
- ŠTOROVÁ, I. (2015). Age management pro zaměstnavatele se zaměřením na starší pracovníky. Dostupné z: [## Kontakt:](http://www.aivd.cz/soubor-doc740/SVEC, Š. (2008). Anglicko-slovenský lexikón pedagogiky a andragogiky. Bratislava: Vydavateľstvo IRIS.</p><p>ZAIDI, A., LELKEŠ, O., HOFMARCHER, M. M. (2012). First Results on Active Ageing Indicators and on Active Ageing Index for EU 27 Countries. Prednesené na 38. valnom zhromaždení ECSPV. Viedeň: 3. 7. 2012.</p></div><div data-bbox=)

Mgr. Klaudius Šilhár, PhD.
Adresa: Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých SR,
Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovensko
E-mail: prezident@aivd.sk

PhDr. Lea Szabová-Šírová, PhD.
Adresa: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta,
Katedra pedagogiky a andragogiky, oddelenie andragogiky,
Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: lea.sirova@uniba.sk

L'udov'ychovné aktivity Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana – inšpirácie pre výchovu dospelých k občianstvu v súčasnosti

Abstrakt: Výchova dospelých k občianstvu a občianske vzdelávanie dospelých v súčasnosti nachádzajú svoje inšpirácie aj v 19. storočí v realizácii ľudov'ychovných aktivít. Štúdia analyzuje ľudov'ychovné aktivity dvoch významných osobností ľudov'ychovy Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana a ich vzťah k výchove a vzdelávaniu dospelých v oblasti občianstva. Skúma obsahové pole, inštitucionálnu základňu, uplatňované formy a metódy ľudov'ychovy.

Kľúčové slová: Samuel Jurkovič, Jozef Miloslav Hurban, ľudov'ychova, výchova dospelých k občianstvu, občianske vzdelávanie dospelých

Abstract: Citizenship adult education find inspiration nowadays also in the 19th century in conduction of educational activities of Samuel Jurkovič and Jozef Miloslav Hurban - two eminent personalities of education, and their relationship towards citizenship adult education. The study examines the content field, institutional base, applied forms and methods of education activities of Samuel Jurkovič and Jozef Miloslav Hurban.

Key words: Samuel Jurkovič, Jozef Miloslav Hurban, citizenship adult education

1. Úvod

V súčasnosti sa spoločensky aktuálnou stáva téma aktívneho občianstva, občianskeho dobrovoľníctva, aktívnej účasti občanov na veciach verejných ako predpoklad efektívneho riešenia spoločenských problémov. Aj v minulosti riešenia mnohých z problémov života spoločnosti a jednotlivcov v nej spočívali v ich aktívnej účasti na živote spoločnosti. Vytvoril sa tak priestor na realizáciu ľudov'ychovných aktivít, ktoré svojím zameraním prispievali aj k rozvoju aktívneho občianstva.

Slovenské dejiny výchovy a vzdelávania dospelých sú bohaté na osobnosti, ktoré prispeli k rozvoju výchovy a vzdelávania dospelých aj so zameraním na oblasť občianstva. V našom príspevku obraciame pozornosť do 19. storočia na dve významné osobnosti, ktoré spájala ich účasť na ľudov'ychovnom pôsobení. Ide o Samuela Jurkoviča (1796 – 1873) a Jozefa Miloslava Hurbana (1817 – 1888). Obaja páni sa na dlhé desaťročia stali blízkymi spolupracovníkmi aj preto, že ich spájala geografická blízkosť a príbuzenské vzťahy.

Perhács (2011, s. 12) chápe ľudov'ychovu ako zámernú a cieľavedomú výchovnú a vzdelávaciu aktivitu slovenských vzdelancov v podmienkach hospodárskeho, sociálneho a národnostného útlaku. Perhács a Paška (1995, s. 9) pojmom ľudov'ychova vymedzujú zámerné a cieľavedomé výchovné pôsobenie na skupiny obyvateľstva i jednotlivcov skúsenejšími a vzdelanejšími členmi spoločnosti, ako aj podnecovanie k vlastnému tvorivému mysleniu a konaniu. Obaja autori zhodne uvádzajú, že ľudov'ychovné pôsobenie bolo závislé od úsilia konkrétnych vzdelancov a ich aktivizácie v prospech ľudov'ychovných cieľov.

Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban patrili medzi významných predstaviteľov tzv. štúrovskej generácie. Perhács a Paška (1995, s. 17-18) uvádzajú, že generácia štúrovcov sa podujala na rozvíjanie tvorivej práce medzi ľudom. „Štúrovci nadviazali na Juraja Fándlyho, Jána Kollára a iných osvietenov, ktorí položili základy ľudov'ychovy na Slovensku“ (Pasiar, 1956, s. 304). Ich ľudov'ychovný prínos bol však väčší. Pasiar (1952, s. 54) to vyjadruje slovami, že „ak osvietenci pohýbali slovenským verejným životom, tak romantickí štúrovci tento pohyb zdvojnásobili až strojnásobili“.

V slovenskej andragogickej literatúre nájdeme problematiku ľudov'ychovného pôsobenia Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana spracovanú prevažne v publikáciách o dejinách výchovy a vzdelávania dospelých (Perhács, Paška, 1995; Gallo, Škoda, 1986; Pasiar, 1975; Pasiar, 1952). Ďalšie poznatkové odkazy o živote aj ľudov'ychovnom pôsobení Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana nachádzame v životopisných publikáciách (napr. Bodnár, 1925; Ruttkay, 1965; Winkler, 1982, 1987) alebo v rámci dejín konkrétneho miesta ich životného pôsobiska (napr. Michálek, 1988). Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban ako priekopníci ľudov'ychovy sú síce v týchto publikáciách uvedení, ale ich ľudov'ychovné pôsobenie je spracované v stručnejšej podobe.

Cieľom štúdie je analyzovať prínos ľudov'ychovných aktivít Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana pre oblasť výchovy a vzdelávania dospelých v oblasti občianstva. Pôvodná štúdia vznikla v súlade so zameraním projektu *VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied s názvom Rola osobnosti v rozvoji teórie edukácie dospelých* a analyzuje ľudov'ychovné aktivity Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana s cieľom poukázať na ich význam a prínos pre rozvoj teórie a praxe edukácie dospelých.

Štúdia má teoretický charakter a vznikla uplatnením kvalitatívnych výskumných metód, biografickej metódy a obsahovej analýzy. Uplatnenie biografickej metódy vidíme v obidvoch jej dimenziách: individuálnej aj skupinovej. Individuálna dimenzia odhaľuje myslenie, názory a život osobnosti a skupinová dimenzia vzťah k sociálnym, národným či politickým vplyvom a hnutiam. Biografická metóda umožňuje skúmať život a dielo Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana, nielen z hľadiska rozličných reakcií historických a socioekonomických udalostí, ale i z hľadiska rozličných reakcií na rovnaké udalosti generácie podobných osobností, z hľadiska individuálneho chápania a hodnotenia sociálnych procesov na základe vlastných životných skúseností (Rola osobnosti v rozvoji teórie edukácie dospelých, 2015).

2. Ľudov'ychovné aktivity Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana

2.1 Samuel Jurkovič a jeho ľudov'ychovné pôsobenie

Samuel Jurkovič ako učiteľ začal pôsobiť v Novom Meste nad Váhom, kde zotrval pätnásť rokov. Ako tridsaťpäťročný (v roku 1831) pokračoval vo svojom učiteľskom povolaní v Sobotišti, kde pôsobil ďalších sedemdesiat rokov. Práve učiteľská práca sa stala pre neho pomyselným mostom k ľudov'ychovnému pôsobeniu. Dobrá znalosť každodenných problémov a potrieb ľudí a priateľský vzťah k ľudom sa stali základom jeho ľudov'ychovného pôsobenia. Ľudov'ychova sa mohla stať náplňou jeho života aj vďaka jeho ďalším vlastnostiam, ktorými vynikal. Máme na mysli predovšetkým jeho skromnosť, obetavosť a pracovitosť.

Samuel Jurkovič sa narodil v Brezovej. V knihe o Brezovej pod Bradlom (Lehotská, 1988, s. 44), sa píše, že „Brezová darovala slovenskému národu jedného z najoddanejších, najpracovitejších a súčasne najskromnejších synov“. Samuel Jurkovič bol veľmi skromný, nikdy mu nešlo o popularizovanie vlastnej osoby, získanie materiálnych výhod, lepšieho postavenia alebo kariéry. Jeho aktivity boli nezištnou službou ľudu (Ruttkey, 1965, s. 61).

Aj Jozef Miloslav Hurban, ktorý mal možnosť byť so Samuelom Jurkovičom v styku dlhé desaťročia, ho nazýval skromným, nenápadným, no o to viac obetavým, húževnatým a predovšetkým čestným mužom (Ruttkey, 1965, s. 61).

„Samuel Jurkovič nepatrí medzi vodcovské, energetické typy takých osobností, akým bol jeho mladý súčasník Jozef Miloslav Hurban. Stál síce v úzadí, no aj bez okázalosti a pátosu vykonal veľa pre zlepšenie sociálneho postavenia ľudu i pre národné hnutie“ (Ruttkey, 1965, s. 63). „Sobotišký učiteľ dokázal aj na dedinskej samote, vzdialený od kultúrneho a spoločenského centra, vykonať dielo hodné veľkého človeka. Jurkovič celým svojím životom dokázal, že skutočný vzdelanec a národovec si nájde svoje miesto medzi ľuďmi, venujúc mu všetok svoj um, najlepšie sily i talent, pretože takáto práca prinesie dobré ovocie“ (Ruttkey, 1965, s. 118-119).

Samuel Jurkovič v súvislosti so štúrovskou koncepciou ľudovýchovy konal priekopnícke činy práve v sociálnej oblasti. Veľmi dobre poznal rozličné spoločenské vrstvy slovenského vidieka a pomoc ľudu sa stala preňho celoživotným poslaním.

V Sobotišti našiel pre svoje ľudovýchovné snaženie aj spolupracovníka, sobotiškého evanjelického farára Jána Šuleka, s ktorým si aj veľmi dobre porozumel. J. Šulek ho zasvätil do miestnych pomerov a jeho pozornosť zamerl na najdôležitejšie oblasti pomoci chudobnému ľudu (Ruttkey, 1965, s. 17-18).

V roku 1837 založili v Sobotišti spoločne čitateľský spolok, ktorý bol vtedy vyššou formou národnej výchovy. V ňom sa schádzali vzdelanejší národovci z celého okolia, aby sledovali noviny, časopisy a knihy susedných slovanských národov (Ruttkey, 1965, s. 22).

Spoločne organizovali aj nedelňé školy, ktoré predstavovali formu výchovy negramotných roľníkov. V rámci týchto škôl sa vyučovali základy gramotnosti, čítanie, písanie, rátanie. Okrem toho sa tu ľudia stretávali vždy v nedeľu popoludní, aby si vypočuli články a state z oblasti poľnohospodárskej výchovy, zdravotníctva, poznatky prírodných a spoločenských vied (Ruttkey, 1965, s. 22). Priamy vplyv na ich vznik mal spolok Tatrá. Štúr odporúčal ich vedenie učiteľom a farárom ako povoláním „duchovným vodcom ľudu“, ktorí mali jednak dôveru ľudu a aj čas na to. Základnou súčasťou každej nedelnej školy boli knižnice (Pasiar, 1952, s. 63).

Samuel Jurkovič je spojený aj so slovenským divadelníctvom. Divadelné umenie bolo blízke jeho náture a stalo sa vecou jeho srdca. V roku 1841 založil a organizoval ochotnícke divadlo pod názvom Slovenské národné divadlo nitranské (mestečko Sobotište patrilo vtedy do Nitrianskej stolice). Napriek svojmu honosnému názvu bolo v skutočnosti skromným združením ochotníkov. Úspešne vystupovalo v širokom okolí, aj keď zápasilo s nedostatkom peňazí, miestnosti, rekvizít. I jeho dcére Anne sa darilo odstraňovať nedôveru ľudí, pokiaľ ide o vystupovanie na divadelnej scéne. A pre divadlo získala ďalšie dievčatá, čo bol veľký pokrok.

Divadelná činnosť bola akýmsi vyvrcholením drobnej práce vtedajších slovenských vzdelancov v čitateľských spolokoch, pri zakladaní knižnic, ako aj pri iných podujatiach, popularizujúcich slovenské knihy. Osobnosti Samuela Jurkoviča, Jozefa Miloslava Hurbana, Jána Francisciho, Augusta H. Škutétyho, Ľudovíta Šuleka, Samuela Štúra i Ľudovíta Štúra dávali dostatočnú záruku, že sa tieto divadelné predstavenia stanú žriedlom vzdelávania, osvety a školou národného povedomia. Nepriateľom týchto národnobuditeľských divadelných predstavení nebola len maďarská vládnuca trieda a jej prisluhovači z radov strednej šľachty i buržoázie, ale aj mnohí slovenskí konzervatívni a nežičliví mešťania (Ruttkey, 1965, s. 40-60).

Kým v prvých rokoch svojho učiteľského pôsobenia sa Samuel Jurkovič venoval predovšetkým ľudovýchove, organizoval a zakladal čitateľské spolky, nedelňé školy a knižnice, v ďalšom období sa sústredil na bezprostrednú sociálnu pomoc dedinskému ľudu. Pochopil

totiž, že „odstraňovanie biedy na dedinách je prvoradou záležitosťou, hneď za tým nasledovala nevyhnutnosť rozvoja spolkov medzi ľuďmi“ (Ruttkey, 1965, s. 65).

Hospodárske otázky slovenského ľudu boli štúrovcom blízke. Avšak štúrovci, skoro celá generácia, boli toho náhľadu, že vzdelanie môže priniesť hospodársky pokrok. V tom nadväzujú na odkaz osvietenecov. Usilujú sa na prvom mieste pôsobiť výchovne, aby zvýšili vzdelanosť ľudí a pozdvihli ich. Taktom však unikali správny pohľad, že materiálna báza, hospodárske zabezpečenie života ľudu, je predpokladom rozvinutia vzdelanostnej úrovne ľudu (Pasiar, 1952, s. 57).

Narastajúca bieda, v dôsledku toho umieranie ľudí podlomných hladom a chorobami, cyklicky sa opakujúce hladové roky, stagnácia poľnohospodárskej a priemyselnej výroby, to boli znaky hlbokej krízy feudálneho zriadenia. Za takýchto okolností aj úsilie Samuela Jurkoviča o rozvinutie svojpomocných akcií medzi poddaným ľuďmi pomocou úverového spolku možno hodnotiť veľmi vysoko (Ruttkey, 1965, s. 66-73).

Možno jednoznačne povedať, že „vrcholom životných snažení Samuela Jurkoviča zostáva Spolok gazdovský v Sobotišti, ktorý založil 9. februára 1845 spolu s Jozefom Miloslavom Hurbanom. Ním sa natrvalo zapísal do dejín svetového družstevníctva. Išlo o prvé svojpomocné úverové družstvo v Európe“ (Ruttkey, 1965, s. 4). Spolok slúžil ako prostriedok ochrany drobného roľníka a remeselníka proti úžere vládnucich vrstiev na základe ľudovej svojpomoci. Samuel Jurkovič dal týmto spolkom vzor pre svojich súčasníkov aj ich potomkov. Podľa sobotiškého vzoru bol ako prvý založený Gazdovský spolok vo Vrbovciach. Koncom toho istého roku vznikol Gazdovský spolok na Myjave. Najčastejšie sa spomína Gazdovský spolok na Brezovej, v Jurkovičovom rodisku. Tu sa podarilo uviesť do života Jurkovičom požadované harmonické spojenie hospodárskeho spolku s ľudovýchovnými inštitúciami. Mali tu vtedy aj nedelňú školu s knižnicou a spolok miernosti. Všetky tri spolky sa vzájomne dopĺňali a spolupracovali.

Spolok si kládol pomerne vysoké ciele a popri zlepšovaní hospodárskych pomerov svojich členov mal aj výchovnú a vzdelávaciu funkciu. Každý člen mal byť súčasne aj členom spolku miernosti, pretože stanovy vyžadovali od členov spolku aj striezlivosť, mravnosť a plnenie občianskych povinností. Okrem toho každý člen spolku sa mal usilovať rozširovať svoje vzdelanie čítaním knížiek, stretnutiami a rozhovormi v rámci nedelňých škôl. Samuelovi Jurkovičovi totiž išlo o to, aby spolok mal dobrú povesť (duchovné bohatstvo), ktorú prevyšuje materiálny zisk (svetské gazdovstvo) tohto družstva. Rovnako sa dbalo na to, aby sa pôžička povolila len tomu, kto je statočný, usilovný, pracovitý, striezlivý a šetrný. Nedostal ju opilec, násilník, človek, ktorý by si chcel požičať na nákup zbytočných a nepotrebných vecí.

Spolok fungoval na základe zásad dobrovoľnosti, svojpomoci, vzájomnosti a samosprávy. Dobrovoľnosť bola zakotvená v stanovách družstva. Samuel Jurkovič zdôrazňoval, že nemožno nikoho nútiť k vstupu do družstva. Svojpomoc vidíme v pravidelných vkladoch dohodnutej sumy, ako aj v požíčovaní na 6% úroky. Na pôžičku mali nárok nielen členovia, ale aj nečlenovia spolku. Vzájomnosť sa prejavila v striedaní pôžičiek členom spolku i vzájomným ručením, ako aj tým, že funkcionári ručili za pokladnicu celým svojím majetkom. Samospráva sa uskutočňovala demokratickou voľbou predstavenstva, rozhodnutím väčšiny. Funkcionári spolku sa stretávali pravidelne každú nedeľu, pričom sa v tento deň vyberali aj vklady od členov spolku. Presnosť a dôkladnosť považoval Samuel Jurkovič za zásadné podmienky kolektívnej práce a svojpomoci, rovnako aj dodržiavanie stanov spolku. Spolok mal na začiatku tridsať členov, neskôr šesťdesiat. Na čele spolku stál predseda spolku, dvaja pokladníci, traja účtovníci a administrátori. Prijímanie členov malo slávnostný charakter, čítali sa stanovy spolku, po tomto oboznámení so stanovami spolku noví členovia zložili sľub, ktorý potvrdili podpisom.

V roku 1848 pred revolúciou bol spolok gazdovský prinútený prerušiť svoju činnosť. Samuel Jurkovič, ktorý musel odísť z Uhorska, sa oň už nemohol starať. Po návrate do Sobotište v roku 1849 sa činnosť spolku pokúšal oživiť, spoločenská situácia však spolku nepriala. A tak 28. januára 1851, po vyplatení všetkých členov, bol Samuel Jurkovič prinútený spolok rozpustiť (Ruttkey, 1965, s. 61-141).

2.2 Jozef Miloslav Hurban ako ľudovýchovný pracovník

Jozef Miloslav Hurban je priamym pokračovateľom a spolupracovníkom Samuela Jurkoviča v ľudovýchovej práci. Stáli spolu pri založení Slovenského národného divadla nitrianskeho a Spolku gazdovského v Sobotišti. Avšak nielen pracovný život Jozefa Miloslava Hurbana je spojený so Samuelom Jurkovičom. 7. októbra 1845 sa oženil s Annou Jurkovičovou, dcérou Samuela Jurkoviča.

Práve usporiadaná rodina, jeho manželka a deti dodávali mu silu a útechu v jeho pracovných snahách. Jeho manželka nielenže mužovi neprekážala v jeho národných snahách, ale ho podporovala a hrdinsky znášala všetky príkoria spojené s jeho povinnosťami (Bodnár, 1925, s. 91-92).

Počas štúdia na evanjelickom lýceu v Bratislave sa Jozef Miloslav Hurban dostal do blízkosti Ľudovíta Štúra, čo ho ovplyvnilo na celý život. Venoval sa literárnej a publicistickej činnosti, akciám národne uvedomelej inteligencie. Po skončení štúdia pôsobil ako kaplán (výpomocný kňaz) tri roky v Brezovej (1840 – 1843) a potom do konca svojho života ako evanjelický kňaz v Hlbokom (45 rokov).

Azda nemožno presnejšie charakterizovať osobnosť Jozefa Miloslava Hurbana a obdobie, v ktorom žil, ako to urobil Winkler (1987, s. 7). „Hurban je silná a prítlačivá osobnosť. Takmer polstoročie stál v dejinách, ktoré rozhodovali o osude slovenského národa vari v najnepriaznivejších časoch. A stál nie hocijako, len tak po členky, kdesi pri brehu, ale vždy v dejinnom prúde takmer vždy najmenej do pásu. Patril medzi veľikánov slovenskej kultúry a vtláčil jej pečať svojej osobnosti.“

Jozef Miloslav Hurban sa vyznačoval pracovitosťou a cieľavedomosťou. Holečko (1998, s. 306) v tejto súvislosti uvádza, že „Hurban celý svoj život obetoval nezištnej práci pre národ. Bola to práca nadmieru záslužná, priekopnícka, pri ktorej musel prekonávať mnohé prekážky, ktoré hatili jeho zámery“. Jeho práca pre národ bola prácou ľudovýchovnou a osvetovou. Cieľom jeho ľudovýchovného a osvetového snaženia sa stalo predovšetkým povzniesť národné povedomie ľudí. Robil tak aj prostredníctvom podpory vydávania kníh v rámci osvetového spolku Tatrin, ktorého bol členom. Spolok bol založený v roku 1844. Reforma spisovného jazyka priniesla možnosť oslovať prostredníctvom jazyka slovenský národ, čím aj samotný jazyk plnil osvetové poslanie.

V tejto súvislosti sa v krátkosti pristavíme pri tejto národne významnej udalosti, uzákonení spisovnej slovenčiny. Aj preto, že v tomto procese zohral kľúčovú úlohu práve Jozef Miloslav Hurban. 14. februára 1843 sa v Bratislave pre slovenčinu rozhodol úzky okruh Štúrových spolupracovníkov. Konečné rozhodnutie padlo však práve na hlbockej fare krátko po Hurbanovom príchode na hlbokú farnosť začiatkom júla 1843. Myšlienka vytvoriť spolok na vydávanie slovenských kníh vznikla súčasne s kodifikáciou slovenčiny, teda v Hlbokom. Cieľom činnosti spolku bola predovšetkým podpora slovenčiny prostredníctvom vydávania literatúry (Fordinálová, 2007, s. 52-53, 56).

Hurban už ako výpomocný kňaz na Brezovej začal pôsobiť na poli ľudovýchovného pôsobenia. Aj vďaka úzkej spolupráci so Samuelom Jurkovičom 10. apríla 1842 založil v Brezovej nedeľnú školu, ktorá bol prostredím na stretnutia miestnych obyvateľov. Hneď pri založení školy bola založená knižnica a čitateľský spolok. Hurban založil nedeľnú školu s úmyslom vzdelávacieho a národnobuditeľského pôsobenia. V liste K. S. Amerlingovi (1842, Winkler, 1987, s. 47) uvádza: „... len nech ducha trochu pozdvihneme, osvietime, k sebavedomej rozhladenosti najprv materiálnej, potom vyššej povzbuďme.“ Kniham ako výchovno-vzdelávacím prostriedkom pripisovali štúrovci veľký význam. Usilovali sa vypestovať záujem o čítanie kníh, čo bol jeden z cieľov nedeľných škôl (Gallo, Škoda, 1986, s. 138).

„V jeho ľudovýchovnom a osvetovom programe nemohla chýbať snaha o odstránenie značne rozšíreného patologického javu najbiednejších vrstiev, alkoholizmu“ (Holečko, 1998, s. 307). Na Brezovej aj v Hlbokom, kam odišiel za farára z Brezovej, založil na riešenie tohto problému spolok miernosti. Spolky miernosti mali viesť k abstinencii a miernosti v pití alkoholu. Plnili aj vzdelávaciu funkciu. Tí, ktorí sa zriekli pitia, si v spolkoch začali rozširovať obzory, aby

sa vo svojich predsavzatiach a vlastnom rozhodnutí utvrdili a vzdelávaním prišli k presvedčeniu, že správne konali (Pasiar, 1956, s. 309).

Myšlienka zakladať spolky miernosti vznikla pôvodne v Írsku v roku 1838. Už v roku 1840 založil prvý spolok miernosti Peter Árvay v Bobrovci (Liptov). Jozef Miloslav Hurban ako jeden z hlavných organizátorov spolkov miernosti odhaduje počet založených spolkov do roku 1847 na 500. Zaujímavosťou je, že na zlepšenie fungovania spolkov miernosti vznikol Prvý ústredný spolok zakladateľov spolkov miernosti. Pôsobnosť spolkov miernosti trvala polstoročie (pozri Pasiar, 1952, s. 60-62).

Jozef Miloslav Hurban po skúsenostiach na Brezovej a v Hlbokom so spolkami miernosti a nedeľnými školami napísal ľudovýchovný spis Slovo o spolkoch miernosti a školách nedeľných. Do tlače sa dostal v roku 1846 (Gallo, Škoda, 1986, s. 138).

Aj Ľudovít Štúr veľakrát verejne uznal a podporoval ľudovýchovné a osvetové snahy Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana. Na stránkach Slovenských národných novín (založené boli v roku 1845) vo viacerých článkoch formuluje východiská pre vedenie ľudových škôl a spolkových aktivít. V článku Ľudové školy píše Štúr o tom, že vo vyspelých štátoch Európy zohrali nedeľné školy významnú úlohu už koncom 18. storočia. Navrhuje zakladať dva typy nedeľných škôl. Prvý určuje pre tých, ktorí sú negramotní, lebo nechodili do školy alebo už všetko zabudli. Tí sa majú učiť čítať, písať, rátať. V druhom type navrhuje venovať sa všestrannému vzdelávaniu. Spolu s nedeľnými školami odporúča zakladať aj ľudové knižnice a čitateľské spolky. V článku Spolky miernosti vyzdvihuje zakladanie spolkov miernosti, ktorými sa dá bojovať proti alkoholizmu. V článkoch Život domáci a pospolitý a Pospolitosť a jednotlivosť zdôrazňuje, že ľudí treba vychovávať k svojpomoci a spolupatričnosti. Obidva príspevky spája myšlienka, že človek sa nemá uzatvárať len do rodinného života. Videl v tom brzdu novodobej slovenskej spoločnosti. Obec je spoločenstvo, ktoré prijíma človeka z rodiny a poskytuje mu vzdelanie, vo verejnej aktivite pôsobí človek na mnohých, tam sa ukazuje bystrosť jeho umu, sila jeho vôle, šľachetnosť jeho srdca (Hučko, 1988, s. 139-140).

Záver

Ľudovýchovné poslanie Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana vychádzalo z ich pracovného zamerania, Samuela Jurkoviča ako učiteľa a Jozefa Miloslava Hurbana ako kňaza. Okrem toho, alebo presnejšie povedané, práve preto plne korešpondovalo s ich osobnosťami vlastnosťami. Obaja nachádzali zmysel svojho života v úsilí nezištné a obetavo pomáhať ľuďom v tom, aby žili svoj každodenný život lepšie. Na tieto ciele boli ochotní uplatniť svoje vzdelanie, odovzdávať svoje vedomosti a skúsenosti v záujme šírenia vzdelanosti ľudí a povzbudzovania ich národného vedomia a sebavedomia. Boli hlboko prosociálni, opierali sa o dobrú znalosť života ľudí a jeho potrieb, vyznačovali sa záujmom o ľudí a zmyslom chápať ich potreby. Navyše boli pracovití a húževnatí, schopní premieňať svoje myšlienky na konkrétne činy. Vyzdvihnúť môžeme aj to, že pre prácu ľudovýchovných pracovníkov disponovali dobrými organizačnými schopnosťami, schopnosťou aktivizovať ľudí k spolupráci a svojpomoci.

Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban mali veľa spoločného. Spájalo ich nielen rovnaké pole záujmu, ale aj príslušnosť k štúrovskej generácii, stretli sa na rovnakom mieste a príbuzenské vzťahy upevnili ich osobnú aj pracovnú blízkosť. Pre súčasnosť ukazujú, že dobrá spolupráca, záujem o ľudí a odvaha môžu byť dobrým predpokladom na úspešnú výchovno-vzdelávaciu prácu s dospelými.

Svojím ľudovýchovným snažením viedli ľudí k samostatnosti, svojpomoci, spolupatričnosti, snažili sa u ľudí vzbudzovať záujem o veci verejné, obecné aj národné. Pre osobný a rodinný život sa usilovali prispieť k rozvoju mravného vedomia, šetrnosti a striezlivosti. Ako vidíme, nedeľné školy, knižnice, spolky miernosti a hospodárske spolky boli miestom osvetovej a vzdelávacej činnosti a ľudovýchovných snáh so širokým záberom (mravná výchova, náboženská výchova, občianska výchova, výchova k zdraviu, pracovná výchova).

Aktivizovať ľudí sa im darilo úspešným zavádzaním vhodných foriem práce s nimi. Tou najvhodnejšou bola práve forma združovania v nedeľných školách, knižniciach, spolkoch miernosti a hospodárskych spolkoch. Spolkovou formou ľudovýchovy sa aj u nás na Slovensku

vytvárali počiatky skupinovej a komunitnej občiansko-edukačnej práce. Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban v prostredí, v ktorom žili, veľmi dobre identifikovali miestne problémy, objavili a uplatnili spolkovú formu práce, aby pre zmiernenie biedy, negramotnosti, nízkej vzdelanosti, alkoholizmu získali tých, ktorých sa problémy priamo týkali, a tak spoločne pracovali na sociálnych zmenách. Účinnými prostriedkami ich ľudovýchovných snáh boli časopisy a knihy, hmotná, ale aj duchovná pomoc. Pre štúrovskú generáciu bol však najprirodzenejším ľudovýchovným prostriedkom práve samotný slovenský jazyk.

Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban zakladaním nedeľných škôl, knižníc, čitateľských spolkov, hospodárskych spolkov a spolkov miernosti vytvorili pre ľudovýchovu širokú inštitucionálnu základňu. Gallo a Škoda (1986, s. 137) považujú hospodárske spolky zakladané štúrovcami za úsilie o inštitucionalizáciu vzdelávania dospelých. Sociálny program štúrovcov mali plniť chudobince, sirotince a hlavne spolky miernosti s poslaním bojovať proti alkoholizmu. Perhács a Paška (1995, s. 18) konštatujú, že z hľadiska budovania systému ľudovýchovy a osvety sa javí systém spolkov a nedeľných škôl ako najdokonalejší program vzdelávania dospelých v tomto období.

Môžeme vidieť, že aj v minulosti obsahové pole edukácie dospelých, jej inštitúcie, formy a metódy významne determinovali spoločenské faktory. Vtedajšia spoločenská situácia bola zvlášť zložitá, vyznačovala sa feudálnym útlakom a biedou vtedajšej dediny. Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban sa snažili prispieť k riešeniu vtedajších spoločenských problémov, ktorými boli predovšetkým bieda, alkoholizmus, negramotnosť a nízka vzdelanosť. V boji proti biede zakladali hospodárske spolky, alkoholizmus sa snažili eliminovať spolkami miernosti, negramotnosť a nízku vzdelanostnú úroveň ľudí mali pomôcť odstraňovať nedeľné školy, knižnice a divadelné spolky.

V tejto súvislosti Pasiar (1956, s. 304) konštatuje, že štúrovská generácia dala ľudovýchove spoločenské ciele. „Štúr si dobre uvedomoval vzdelanostnú situáciu slovenského ľudu a nezabudol na to, že čo slovenským ľuďom nedala a nemohla dať škola, musí im dať ľudovýchova, organizovaná vo výchovných, vzdelávacích a iných spolkoch, ktoré zakladali pre tento účel.“ Možno tiež súhlasiť so slovami, že hospodárske, čitateľské, protialkoholické a iné spolky zakladané a vedené slovenskou dedinskou inteligenciou síce nemohli vyliečiť úplne základné sociálne neuhy vtedajšej spoločnosti zmietanej rozpormi feudalizmu, ale aj tak kliesnili cestu k pokroku (Ruttkay, 1965, s. 4).

Na záver možno vysloviť názor, že predstavené ľudovýchovné aktivity Samuela Jurkoviča a Jozefa Miloslava Hurbana sú poučnou inšpiráciou pre oblasť občianskej výchovy a vzdelávania dospelých v súčasnosti. Sú svedectvom o tom, že získať ľudí pre účasť na veciach verejných a presvedčiť ich, aby sa spolupodieľali na riešení problémov, ktoré prekračujú ich osobné a rodinné pole, môže príklad dobrého človeka. Samuel Jurkovič a Jozef Miloslav Hurban s istotou boli takými vzormi pre ľudí, ktorých sa snažili viesť k lepšiemu životu. Sami boli uvedomelými občanmi, dobrovoľnými iniciátormi a účastníkmi aktivít v prospech zvyšovania kvality života širšieho spoločenstva.

Použitá literatúra

- BODNÁR, J. (1925). Dr. Jozef Miloslav Hurban (1817 – 1888). Bratislava: Vydavateľstvo Družstva v Bratislave.
- FORDINÁLOVÁ, E. (2007). Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In ROLKOVÁ, N. (Ed.) Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (s. 40-69). Bratislava: Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky.
- GALLO, J. & ŠKODA, K. (1986). Dejiny pedagogiky dospelých. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- HOLEČKO, M. (1998). Jozef Miloslav Hurban – osvetový dejateľ. Literárnomyšľejný letopis, (28), 306-312.
- HUČKO, J. (1988). Život a dielo Ľudovíta Štúra. 2. doplnené vydanie. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
- LEHOTSKÁ, D. (1988). Dejiny Brezovej od najstarších čias do roku 1918. In MICHÁLEK, J. (Ed.) Brezová pod Bradlom (s. 11-72). Bratislava: STIMUL.
- MICHÁLEK, J. (Ed.) 1988. Brezová pod Bradlom. Bratislava: STIMUL.
- PASIJAR, Š. (1975). Dejiny výchovy dospelých na Slovensku. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- PASIJAR, Š. (1956). Ľudovýchovná činnosť Ľudovíta Štúra. In Ľudovít Štúr. Život a dielo. 1815 – 1856 (s. 303-314). Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- PASIJAR, Š. (1952). Z dejín slovenskej ľudovýchovy do roku 1918. Martin: Matica slovenská.

- PERHÁCS, J. (2011). Personalizačné a socializačné aspekty rozvoja osobnosti dospelých. Praha: Rozlet a Česká andragogická spoločnosť.
- PERHÁCS, J. & PAŠKA, P. (1995). Dospelý človek v procese výchovy. Bratislava: Stimul.
- Rola osobnosti v rozvoji teórie edukácie dospelých. (2015). Návrh vedeckého projektu. Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR a Slovenskej akadémie vied.
- RUTTKAY, F. (1965). Samuel Jurkovič. Priekopník slovenského družstevníctva a jeho doba. Bratislava: Obzor.
- WINKLER, T. (1987). Jozef Miloslav Hurban. Život zvoniaci činom. Život a dielo v dokumentoch. Martin: Vydavateľstvo Osveta.
- WINKLER, T. (1982). Perom a mečom. Bratislava: Tatran.

Poznámka

Príspevok je čiastkovým výstupom výskumného projektu grantovej úlohy VEGA MŠVVaŠ SR č. 1/0966/16 Rola osobnosti v rozvoji teórie edukácie dospelých.

Kontakt

PhDr. Lea Szabová-Širová, PhD.
Adresa: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra pedagogiky a andragogiky, Gondova 2, 814 99 Bratislava, Slovenská republika
E-mail: lea.sirova@uniba.sk

Úvahy o prioritách osvětové práce v době první Republiky Československé z dnešního úhlu pohledu

Abstrakt: Text rekapituluje vývoj osvětové práce za první republiky zejména po stránce obsahových priorit. Analyzuje i metody osvětové práce a vliv vzdělávacích kurzů pro dospělé na občanskou a národnostní soudržnost obyvatelstva. V závěru je uvedena určitá paralela se současným vývojem, kdy v edukační oblasti začínají dominovat elektronická média.

Klíčová slova: lidová výchova, osvětová práce, výchova k občanství, státní dirigismus, elektronické vzdělávání, sociální sítě v edukaci

Abstract: The text recapitulates the development of educational work for the First Republic especially in terms of content priorities. It also analyses the methods of educational work and the civic and national cohesion of the population. At the end, there is a certain parallel with the current development, when the electronic media are beginning to dominate the educational field.

Key words: folk education, education work, citizenship education, state dirigism, e-learning social networking in education

1. Úvod

Při posuzování situace Při posuzování situace v první republice je třeba mít na vědomí, že lidová výchova, resp. osvětová péče měla za úkol „zasáhnout“ celé obyvatelstvo. V dnešním slova smyslu šlo v osvětě o státní dirigismus volně řečeno o snahu státu vše centralizovat a byrokratizovat. Příkladem jsou různé výnosy tehdejšího Ministerstva školství a národní osvěty, které určovaly priority v této oblasti. Příkladem je výnos o vzdělávacích kurzech venkovských (1919), o kurzech a programech politických stran (1920), o lidových naukoběžích mateřského jazyka na Slovensku (1920), o estetické úpravě obcí (1921), o vzdělávacích kurzech samosprávných (1922), o bezplatných kurzech pro nezaměstnané (1923), o kurzech pro obecní kronikáře (1924), o vzdělávacích kurzech pro ženy (1925) apod. Podle definice tehdy platné se termínem lidová výchova označovala výchovná a vzdělávací činnost pro lidi „odrostlé“ konané mimo pravidelné školy. Celá tato oblast byla financována hlavně z rozpočtu Ministerstva školství a národní osvěty. Z hlediska obsahu však nešlo jen o výchovu k občanství, ale též o kurzy týkající se zaměstnání lidí a věcí praktického života. V celém tomto poměrně širokém systému působily oficiální instituce, jako byl Sokol, Masarykův lidovýchovný ústav, Amerlingův ústav učitelských studií, Husova lidová univerzita, Komenského vyšší lidová škola a další. Na Slovensku to byly Osvětový ústav, Matica Slovenská, Vyšší družstevní škola apod. Do vzdělávání dospělých zasahovaly i univerzity v podobě cyklů univerzitních extenzí z oblasti přírodních i společenských věd.

2. Cíle

Cílem příspěvku je ukázat základní prvky politiky lidového vzdělávání první republiky, analyzovat hlavní formy a metody osvětové práce v tomto období. Na základě historických fakt je v textu provedeno určité zobecnění problémů osvěty v současné době a ukázány možnosti elektronických, digitálních médií v této oblasti.

3. Priority lidovými a hlavní formy osvětové práce

Státní linie politiky lidového vzdělávání se měnily podle situace, ve které se první Československá republika nacházela. Příkladem je výnos Ministerstva školství a národní osvěty č. 118920 z 10.11.1923. Tímto výnosem bylo uloženo osvětovým institucím, aby se věnovaly systematicky nezaměstnaným. Zároveň byly stanoveny směrnice pro konání kurzů pro nezaměstnané. V roce 1932 byl tento výnos rozšířen o další, který rozšiřuje (pod tlakem světové hospodářské krize) péči o nezaměstnané o aktivity zaměřené na sebevzdělávání této, stále početnější skupiny obyvatel. K osvětové péči o nezaměstnané se přidaly ke státu i obce, odbory, Československý červený kříž i další instituce.

V době ohrožení první republiky nacistickým Německem se stala prioritou osvětové práce branná výchova obyvatelstva. Zákon o branné výchově z 1.9.1938 vytyčoval úkoly v boji se zbraní v ruce, ale i pro další pomocné služby v obraně státu. Ideově šlo o formování mravních vlastností lidí, tělesnou zdatnost, vlastenecký apod. Zákon pamatoval i na dovednosti ovládat tehdejší technické prostředky jako byl telegraf, telefon, rádio, dopravní prostředky apod.

Podle Dorčáka (2008) byly základní formou (metodou) lidovými přednášky, které byly organizovány samostatně i v tzv. cyklech. Přednášky byly jak obecného charakteru, tak speciální, které respektovaly vzdělanostní úroveň jednotlivých skupin obyvatelstva. Z dalších metod se uplatňovaly například exkurze, které měly účastníky obohatit o nové zkušenosti. Uplatňovaly se v oblasti vlastivědy i v sociální oblasti. Oblíbené byly i tzv. letní kurzy a semináře, kterých se účastnili i odborníci z oblasti osvětové práce. Po počátečním rozvoji této činnosti, kdy vzdělávací aktivity byly velmi široké, dochází v polovině 30. let k „ochabnutí“ celé oblasti. Počty akcí i jejich účastníků slábnou, nedařilo se podchytit obyvatelstvo hlavně z venkovských oblastí. Příčinou tohoto stavu byl i nedostatek finančních prostředků v souvislosti s nastupující celosvětovou hospodářskou krizí. Z dnešního pohledu bychom mohli říci, že lidová výchova byla organizačně rozvinutá do velké šíře, ale dopady této činnosti byly omezené. Řada záměrů zůstala zejména od 30. let do konce první republiky jen „na papíře“.

Je velkou otázkou, jak se z dnešního pohledu dívat na tzv. státní pojetí osvětové práce v první Republice Československé. Je nesporné, že pozitivní prioritou byla podpora parlamentní demokracie a svobody podnikání v hospodářské sféře. To však naráželo na odpor dělnictva, zejména levicových sil, které prosazovaly směřování země k socializaci státu. Československá lidová výchova byla postavena před nelehký úkol působit na značně sociálně, ekonomicky, kulturně, nábožensky či národnostně rozdílnou masu obyvatel nového státního útvaru.

Lidová výchova z první republiky byla velmi širokou a různorodou oblastí a to jak po stránce obsahové a institucionální. Stát měl sice program soustavné občanské výchovy na bázi jednotné ideové koncepce, avšak realizace této politiky narážela na různé překážky nejen technického a ekonomického rázu, ale i na zcela praktické národnostní resentimenty. Snaha v tom smyslu, aby se občané země s novým státem ztotožnili a byli k němu loajální se v mnohonárodnostní Republice Československé ne vždy dařila.

4. Zajímavé příklady osvětových aktivit

Kromě domácích vzdělávacích institucí působily na celém území tohoto státu i pobočky mezinárodních křesťanských organizací YMCA a YWCA. Young Man's Christian Association (YMCA) byla založena v roce 1844 v Londýně a představuje dnes nejstarší a nejrozšířenější organizaci křesťanské mládeže na světě s 60 miliony zapojených lidí z 110 zemí. V první republice organizovala jednotlivá sdružení této organizace pro mladé lidi (bez ohledu na vyznání) různé

profesní kurzy, sportovní akce apod. Podobně pracovala i Young Women's Christian Association (YWCA) založena také v Londýně, v roce 1855. Jde o křesťanské sdružení mladých žen, dnes sdružuje 25 milionů lidí ve více než 100 zemích světa. Také tato organizace je otevřena všem lidem a v době první republiky se věnovala vzdělávacím akcím zaměřeným na rodičovskou výchovu a posilování vztahů rodiny a školy. Obě pobočky mezinárodních organizací na našem území založila a štědře podporovala dcera T. G. Masaryka paní PhDr. Alice Masaryková.

Další oblastí vzdělávací činnosti u nás byly aktivity zaměřené na podporu podnikatelského prostředí. V roce 1920 například začala v Praze fungovat korespondenční škola Ing. Stehlíka, která organizovala kurzy z oblasti řízení, organizace a účetnictví. Na principu dnes bychom řekli distančního studia zasáhla celé území našeho státu. V témže roce začaly vznikat ve větších městech ČSR tzv. Rekluby, kde se školili podnikatelé a manažeři v problematice marketingu, reklamy, obchodu a dalších oblastí byznysu. Tyto instituce však pracovaly na komerčním základě.

5. Teoretický rámec

Z hlediska odborné literatury máme historii osvěty a vzdělávání dospělých v první republice zpracovanou poměrně bohatě i široce. Je možno připomenout práce Kotáska a Škody (1966), Máteja a kol. (1976), Pašky (1976), Dostála (1976), Řeháka (1974) a dalších. Skutečností je, že některé pasáže těchto prací jsou ovlivněny tehdejší ideologií a společenskou poptávkou. O určitou syntézu tohoto historického problému s přihlédnutím k současným konceptům vzdělávání se pokusil Dorčák (2008). Mezera na trhu odborných prací představit jednotlivé etapy osvěty v předválečném ale i poválečném období u nás však trvá. Pro dnešní dobu přináší osvětová práce v předmnichovské republice v první řadě řadu námětů a otázek. Základním momentem je otázka, zda má být – s odstupem 100 let, i dnes státem ovlivňována a usměrňována výchova k občanství i transfer hodnot spojený s demokratickým uspořádání společnosti, svobodou podnikání i ve společenském životě. Další otázkou je, zda dnešní občanské vzdělávání má akcentovat některé pozitivní hodnoty v životě člověka. Osobně jsem názoru, že dnes má svou nadčasovou platnost vystoupení tehdejšího ministra školství a národní osvěty Dr. Milana Hodži, významného slovenského politika, který na prvním celostátní sjezdu lidovýchovných pracovníků v roce 1928 řekl: ... „Nestačí mít sebeskvělejší myšlenkovou koncepci nenalezneme-li ... její přibuznost s povahou širokých vrstev.“ (Hodža, 1928, s. 79)

6. Elektronizace osvětové činnosti

Současná doba je charakteristická tím, že elektronické, digitální technologie výrazně zasáhly do celého života společnosti včetně vzdělávání a učení. V tomto směru dnešek přináší nebývalé možnosti, zejména co se týká šíření poznatků v celém spektru obyvatel naší země. O vlivu sociálních elektronických sítí na život ve společnosti, na atmosféru a nastolování různých diskuzních témat dnes pochybuje málokdo. Příkladem je síť YouTube, kde různí „influenceri“ vytvářejí a publikují různá videa, vlogy a další příspěvky, které jsou masově sledovány téměř všemi sociálními skupinami obyvatelstva. Je zcela evidentní, že tento fenomén doby je možno využívat i k šíření a diskuzi různých společensky významných témat. Uvedme jen některé příklady. Youtuber Martin Rota natočil video s problematikou udržitelného rozvoje společnosti na objednávku Rady vlády České republiky pro udržitelný rozvoj. Toto video mělo za první tři hodiny po svém zveřejnění více než 100 tisíc zhlédnutí. Youtuberi Denis TV a Carrie Kristen propagovali Českou republiku z hlediska cestovního ruchu v celkem sedmi videích na objednávku státní agentury Czech Tourism. Tyto pořady měly více než 240 tisíc pravidelných odběratelů.

Důležitá je i vlastní iniciativa těchto lidí. Známy Youtuber Martin Kovář zvaný Kovy upoutal velkou i mezinárodní pozornost svým videem v české i anglické verzi, kdy perfektní angličtinou hovořil s předsedou Evropské komise Junckerem o smyslu evropské integrace. Další Youtuber Kazma Kazmič se v několika videích nechal najmout jako pracovník různých nadnárodních firem a dokumentoval skrytou kamerou problém šikany na pracovišti. Oba pánové přitom mají více než 600 tisíc pravidelných odběratelů a shlédnutí jejich produktů více než milionem lidí

mimo stálý odběr je běžnou věcí. Na Slovensku Youtuber Daniel Sebastian vystupující pod přezdívkou GOGO Man TV se pyšní více než 1,7 milionem stálých odběratelů! Youtuber Jirka Král organizuje tzv. Youtubering Day, kde se schází všichni jeho významní kolegové a probírají různá témata jako je životní styl, strava, duševní zdraví apod. Jenom tuto akci sleduje přes 300 tisíc lidí on-line.

Světově uznávaný americký časopis Forbes hodnotí jako úspěšné „Opinion leaders“ (usměrňovatele veřejného mínění) české Youtubery Viral Brothers, Teri Blitzen, Get to Louk či Makyna 016. České dráhy dlouhodobě využívají ke své propagaci videa Youtubera Denise TV. Kromě sítě YouTube se začínají v dané oblasti prosazovat další sítě Twitter a Instagram. Známy je příklad strojevedoucího Michala Koptára, který na Twitteru přibližoval železniční profese (jde o chronologický nedostatek pracovních sil v této oblasti). Svůj účet na Twitter si Michal Koptár založil v roce 2012 a do současné doby nasbíral přes 9 tisíc followerů a zveřejnil téměř dva tisíce tweetů. Samozřejmě z pedagogického hlediska nejde jen o počet lidí sdílejících tyto produkty, ale edukační potenciál je zde nepřehlédnutelný.

Závěr

Předložený text chápe osvětovou práci jako edukační aktivitu, jejíž cílem je ovlivnit jednání a chování lidí prakticky v celé populaci. Jsou v něm zachyceny priority osvětové práce v hlavních obdobích vývoje 1. republiky Československé. Historické analýzy ukazují, že naše první republika byla charakteristická propracovanou vzdělávací politikou, legislativou i jednotlivými formami podpory této společenské oblasti. Je více než zřejmé, že i současná doba je „prostoupena“ různými podobami této vzdělávací činnosti a že elektronické technologie výrazně posouvají dosah edukačního působení

Použitá literatura

- DORČÁK, P. (2008). Vývoj české osvěty a vzdělávání dospělých v rámci Československa 1918 – 1938. (Rigorózní práce). Praha: FF UK.
- DOSTÁL, A. M. (1967). Pedagogické problémy současné doby. Praha: ISP.
- HODŽA, M. (1928). Kultura v demokracii. In PATZAK, V. První celostátní sjezd lidovýchovných pracovníků a knihovníků veřejných knihoven obecných v Brně. Praha: Státní nakladatelství Ministerstva školství a národní osvěty.
- KOTÁSEK, J. & ŠKODA, K. (1966). Teorie vzdělávání dospělých. Praha: SPN
- MÁTEJ, J. a kol. (1976). Dějiny české a slovenské pedagogiky. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelství.
- PAŠKA, P. (1976). Základy pedagogiky dospělých. Bratislava: Obzor.
- ŘEHÁK, M. (1974). Pedagogika dospělých. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost.

Kontakt

Doc. PhDr. Jaroslav Mužík, DrSc.
Adresa: Univerzita Jana Amose Komenského, Fakulta,
Roháčova 86, 130 00 Praha
E-mail: a-muzik@seznam.cz

Občanské vzdělávání v Těšínském Slezsku na počátku 20. Století

Abstrakt: Tento text nabízí stručný pohled na občanské vzdělávání v Těšínském Slezsku po vzniku Československa v roce 1918. Nová doba evokovala potřebu demokratizace vzdělávání a objektem pro modernizovanou výchovnou a vzdělávací činnost se staly děti, mladiství, ale i dospělí. Propojení teoretických znalostí a praktických dovedností zabezpečovalo absolventům lidovýchovných kurzů lepší vstup do pracovního světa. Myšlenka to byla pokroková, ovšem geopolitické, ekonomické i společenské změny nebyly vždy příznivé a z pohledu zúčastněných vstřícné. Zvláště pak na nově vzniklých územích, která byla silně ovlivňována národnostními otázkami tak, jak to bylo právě v Těšínském Slezsku, kdy se téměř ze dne na den stali Poláci českými občany.

Klíčová slova: osvěta, národnostní menšina, progresivní vzdělávání, Těšínské Slezsko, vzdělávání dospělých

Abstract: This text offers brief view over public education in Teschen Silesia after the establishment of Czechoslovakia in 1918. New area evoked need for democratization of education and the subject of modernized education and educational activity has become children, adolescents, but also adults. Connection of the theoretical knowledge and practical skills granted to the graduates better entry into labour world. This was progressive idea thorough geopolitical, economical and social changes were not always favorable and from the point of view of the respondents. Especially in the newly established territories, which were heavily influenced by national issues, as it was in Teschen Silesia, when almost every day the Poles became Czech citizens.

Key words: education, national minority, progressive education, Teschen Silesia, adult education

1. Úvod

Tématem následujících řádků je snaha přiblížit čtenářům nepatrnou část vývoje osvětového a vzdělávacího systému na území Těšínského Slezska na přelomu 19. a 20. století.

Rozvoj spolkové činnosti zahájil vlnu osvěty a vzdělávání širokých mas a získal si velkou oblibu mezi obyvateli Těšínska. S koncem první světové války přišel i konec Rakousko-uherské monarchie a v roce 1918 bylo původně polské území Těšínského Slezska přiřazeno k Československu. Poláci se stali nedobrovolně obyvateli nového státu, ale snahu o zachování a realizaci vlastních vzdělávacích cílů a udržení rodného jazyka a tradic jim výrazně ulehčil *Zákon č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy*.

2. Historický a socioekonomický základ Těšínského Slezska

Z pohledu historie patřilo Těšínské Slezsko knížecímu rodu Piastovců, který měl snahu se vymanit z polského vlivu. K tomu došlo až po uzavření Trenčínského míru v roce 1335, kdy si český král Jan Lucemburský a polský král Kazimír navzájem vrátili obsazovaná území s tím, že Těšínsko připadlo Koruně České.

V 2. polovině 19. století došlo na Těšínsku k podstatné přeměně hospodářské situace a z dosud textilní oblasti se vlivem rozšiřování těžby černého uhlí, zakládáním oceláren a stavbou Košicko – bohumínské dráhy vyvinula oblast průmyslová.

Po skončení první světové války Československo požadovalo od Polska Těšínské Slezsko s ohledem na historické skutečnosti. Boj o státní hranici, zda povede na levém nebo pravém břehu řeky Olše, která protékala tímto územím, trval celé dva roky. Nakonec byla prosazena česká varianta požadavků, a zatímco česká strana získala průmyslovou část území, Polsku zůstala zemědělská oblast. Město Cieszyn (Těšín), středobod dosavadního Těšínského Slezska, bylo rozděleno přirozenou říční hranicí na polský Cieszyn a Český Těšín.

Tímto přerozdělením sporných území se situace sice nijak zvlášť neuklidnila, ale na území Československa měli Poláci, díky demokratické politice nové republiky, mnoho příležitostí k vlastní realizaci. Měli možnost rozvíjet veřejný život účastí v politických stranách, mohli být zaměstnanci státních organizací, měli vlastní školství, kulturní, náboženské i další spolky.

3. Nástin rozvoje osvěty a vzdělávání v Těšínském Slezsku

Devatenácté i dvacáté století lze považovat za století osvěty. Zásadní myšlenkou a směrem, kterým se měla novodobá osvěta ubírat, byla demokratizace vzdělávání, kdy šlo především o vyrovnání vzdělávacích příležitostí napříč obyvatelstvem. Centrem pozornosti však nebyly pouze děti a mladiství, šlo rovněž o zakládání vzdělávacích institucí pro dospělé, které by umožnily dokončit započaté vzdělávání, či změnit kvalifikaci nebo jen podpořit zájemce o rozvoj jejich vlastních zálib.

3.1 Vzdělávací systém Těšínska před rokem 1918

Výrazný vliv na vzdělávání mělo zakládání spolků, jejichž existenci povoloval Všeobecný zákon o spolcích z roku 1867 a která byla do té doby výrazně omezována i zakazována. Půda městských spolků byla místem, kde se potkávali a kooperovali lidé z různých společenských vrstev a aktivita v nich byla chápána jako podstatná součást společenského, kulturního i politického života. Mezi první polské spolky, které umožňovaly sdružování, osvětu a vzdělávání lidí, patřila *Czytelnia Ludowa (Lidová čítárna) a Towarzystwo rolnicze dla Księstwa Cieszyńskiego (Zemědělský spolek pro Těšínské knížectví)*. Později přibyla *Polská lidová beseda a Spořitelni a záložní společnost*. Česká menšina v tomto regionu si založila svůj první spolek až v roce 1880 pod názvem *Snaha*. Hlavním cílem *Snahy* bylo pořádání besed, divadelních a hudebních představení a šíření českého tisku a knih.

Všechny zmíněné spolky byly centrem polské a české inteligence a měšťanstva. Prvním čistě dělnickým spolkem na teritoriu Těšínského Slezska byl *Všeobecný dělnický vzdělávací spolek*. Rozvoj spolkové činnosti a jejich postupný přerod od jednooborových na kulturně osvětový organizací, rostoucí zájem o členství v těchto spolcích a zvyšující se zájem o vzdělávání dětí i dospělých vedl až k založení *Maticе osvěty lidové pro knížectví Těšínské v roce 1885 (Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego)*.

Maticе byla v dalších letech své existence vzácně jednotná, přestože existovaly snahy o narušení její polské většiny, nepodařilo se Čechům této změny dosáhnout bez "boje". Až přesunem Maticе osvěty lidové do Ostravy se začaly provádět postupně požadované změny.

Po vypuknutí války se veškerá osvětová činnost pozastavila a s nástupem maticíních činitelů na vojnu, postupně utichla. Po skončení války a vzniku Československa, byl změněn název spolku na Matici osvěty lidové pro Těšínsko a v roce 1923 pak na Slezskou Matici osvěty lidové pro Těšínsko a Hlučínsko.

3.2 Progresivní vzdělávání a menšinové školství po roce 1918

Reformy základního školství navazovaly na předválečné tradice, čerpaly z pedagogiky Komenského a doplňovaly vzdělávání o nové filozofické proudy a psychologické či fyziologické

poznatky. V centru pozornosti reformní pedagogiky bylo *progresivní vzdělávání*, jehož východiskem byla pedagogika kultury a jejím hlavním představitelem byl německý pedagog a teoretik Georg Kirschensteiner (1854–1932). Pro realizaci projektů progresivního vzdělávání byla vytvořena nová teoretická východiska, která se propojovala s praktickou částí založenou na implementaci teoretických předpokladů.

Reforma školského a vzdělávacího systému měla mít pozitivní dopad na všechny obyvatele Československa a to včetně národnostních menšin. S řešením této problematiky, tak zásadní pro Těšínské Slezsko, přišel *zákon č. 189/1919 Sb., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovavacích*, který zaručoval každé národnostní menšině právo na zřízení a vedení své školy. Cílem podpory menšinového školství bylo dosažení rovnosti ve vzdělávání obyvatel československého státu a byla zásadní v potírání vysoké míry negramotnosti.

3.3 Těšínské Slezsko – osvětová činnost a vzdělávání lidových mas

První oficiální legislativní akt zaměřený na osvětu a vzdělávání v nově vzniklé Republice Československé byl Zákon č. 67/1919 Sb., o organizaci lidových kursů občanské výchovy ze 7. února 1919. V prvním článku tohoto zákonodárného dokumentu bylo stanoveno, že na území celého Československa mají být pořádány bezplatné kurzy občanské výchovy, které jsou určeny veškerému obyvatelstvu státu. Dále se v textu stanovuje zřizování odborů, které se této problematice budou věnovat a povinnost měst a obcí tuto činnost finančně podporovat.

4. Základní formy osvěty a vzdělávání po roce 1918

4.1 Sdružení kurzů pro negramotné dospělé

Jednou z prvních organizací, která vznikla na počátku 20. století a věnovala se tomu nejchudšímu obyvatelstvu, bylo *Sdružení kurzů pro negramotné dospělé (Stowarzyszenie kursów dla analfabetów dorosłych)*, jehož středobodem zájmu byla výuka čtení a psaní. Vzdělavatelé školili a edukovali rovněž budoucí učitele a nové dobrovolníky pro boj s negramotností. Velice úzce spolupracovali s Maticí osvěty lidové.

4.2 Matice osvěty lidové

Lidovýchovné kurzy byly organizovány ponejvíce těšínskou Maticí a mezi nejpobulárnější patřil kurz *řezbářství a hračkářství*, který byl určen osobám nad 18 let. Kurzy probíhali v zimních a jarních měsících a výstupem byly předměty domácí potřeby, jako například obrazové rámečky, toaletní zrcadla, podnosy, kazety na šperky, stojany na knihy, ozdobné skříňky a další drobný nábytek.

Matice ve své činnosti pamatovala i na kulturně vzdělávací činnost, která se na Těšínsku realizovala pomocí *loutkových přestavení*. Tato činnost byla svěřena do rukou Jednoty učitelek škol mateřských v Orlové, ale organizačně a obsahově ji řídila Matice. Součástí výbavy loutkového divadélka byla kromě loutek a kulis i kniha "Vtipná kaše", která obsahovala tisíc říkanek, pranostik, hádanek a která byla nejzákladnějším zdrojem textů pro provádění lidovýchovy prostřednictvím loutkového divadla. Přestože byl Kašpárek přijímán jako hrdina a učitel, na území města Karviná, v části Sovinec existovala silná polská větev, která tuto formu vzdělávání a osvěty nepřijala. Poláci byli v této části města tak početní a společensky zdatní, že si sami postavili *Robotniczy dom (Dům pracujících)* s plnohodnotným sálem a jevištěm a pořádali zde výrazně nacionálně vedené polské zábavy, plesy, kurzy pro dospělé i představení pro děti.

Významnou roli v lidovýchovné a osvětové činnosti Matice patřilo od roku 1921 vydávání tří *Matičnických kalendářů* - Těšínského, Moravského a Slezského kalendáře. Každý ročník byl obohacen poznatkami o Československém státu, byly zmiňovány důležité zákony, statistické údaje ze sčítání obyvatelstva s důrazem na klesající počet obyvatel s jinou národností než českou. Kalendář velmi svědomitě plnil lidovýchovnou a osvětovou funkci a byl významnou zbraní Matice proti šíření polštiny a němčiny na českém území.

4.3 Dělnická akademie

Na území Československa vznikla v roce 1896 pod záštitou sociální demokracie Dělnická akademie, jednota československých spolků dělnických v Království českém. Tato akademie byla chápána jako škola, která podporovala samostatné myšlení a poskytovala teoretický základ pro další specializované a praktické vzdělávání. Dělníci akademii využívali jako svoje centrum pro realizaci politického a spolkového života. Kromě dvou a tříletých kurzů středoškolské úrovně se v akademii pořádaly jednorázové přednášky a kurzy, popularizovala se zde literatura a nezapomínalo se ani na ženy, které měly možnost navštěvovat specializované programy. Obliba tohoto typu vzdělávání rostla a v roce 1909 bylo pod hlavičkou Dělnické akademie pořádáno 320 lidovýchovných kurzů.

Na území Těšínska se tento typ osvěty a vzdělávání praktikoval v blízkosti velkých průmyslových závodů, kde byla početná dělnická síla. Jedinou takto zaměřenou lidovou institucí v Těšínském Slezsku byla *Vyšší dělnická lidová škola v Ostravě*.

4.4 Ognisko

Dokladem toho, že se do osvětové a lidovýchovné činnosti zapojovali i představitelé intelektuální elity bylo uskupení nazvané *Ognisko(Oheň)*. Hlavními členy a zároveň vzdělavateli byli polští profesori, advokáti, lékaři a báňští inženýři, kteří v Těšínském Slezsku organizovali divadelní představení, tematicky zaměřené večírky, plesy, ale hlavně se podíleli na rozvoji organizovaného sportovního života mládeže a dospělých.

Závěr

Nejen historie, ale i zkušenosti různých evropských zemí a jejich obyvatel a to bez rozdílů jejich ekonomické úrovně dokazují, že osvěta a vzdělávání je tím nejlepším základem pro podporu a rozvoj všech zúčastněných.

K čemu by byla průmyslová revoluce 19. století bez vzdělanců, kteří se o ni zapříchili, pokud by nebyl na vývojové cestě lidské společnosti prvek, který o tyto převratné změny projevil zájem a to nejen jako prostý uživatel, ale rovněž jako pokračovatel započatého.

Na počátku 20. století se projevil snahy vymanit se z područí diktátorských, okupačních či jiných sil a lidé vzdělaní s přístupem ke zdrojům si plně uvědomovali, že bohatství jejich zemí je ve vzdělanosti širokých vrstev obyvatelstva.

V určitém smyslu romantická představa, kterou ovšem nelze nijak zlehčovat, se rozvinula z prvotních altruistických počínů do rozsáhlého a postupem času uznávaného vzdělávacího a osvětového procesu.

Použitá literatura

BATA, T. (2013). Úvahy a projevy. Praha: Dobrovský.
GABALI, I. (1999). Etnické menšiny ve střední Evropě. Praha: G plus G.
GARLICKI, A. (1999). Encyklopedia historii Drugiej Rzeczypospolitej. Warszawa: Bellona.
KADLUBIEC, K. (1997). Polská národnostní menšina na Těšínsku v České republice (1920-1995). Ostrava: FF Ostravské univerzity.

KASZPER, R., & MALYSZ, B. (1999). Poláci na Těšínsku. Český Těšín: Kongres Poláků v ČR.
POKORNÝ, J. (2003). Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století. Praha: Karolinum.

Kontakt

PhDr. Mgr. Marie Nádvořníková
Adresa: Univerzita Jana Amose Komenského, Roháčova
1148/63, PSČ 130 00 Praha, Česká republika
E-mail: bravery.cz@seznam.cz

Profesní vzdělávání ve Škodě v období první republiky

Abstrakt: Příspěvek popisuje profesní vzdělávání dospělých v době první světové války a v období první republiky v podniku Laurin&Klement později Škoda. Popisuje, jak podnikové vzdělávání ovlivňovalo nejbližší okolí továrny. Jak vznikaly jeho potřeby v závislosti na historickém, politickém a technickém vývoji a jeho provázanost se vzděláváním občanským a zájmovým.

Klíčová slova: dovednosti, firemní vzdělávání, kompetence, kvalifikace, občanské vzdělávání, osobní rozvoj, zájmové vzdělávání, zkušenosti, znalosti

Abstract: The contribution describes the vocational education of adults during the First World War and later in the time of the First Republic in Laurin & Klement, Škoda. It describes how business education influenced the vicinity of the factory. How its needs evolved, depending on historical and technical developments, and its interdependence with civic and interest education.

Key words: skills, corporate education, competencies, qualifications, civic education, personal development, interest education, experience, knowledge

1. Úvod

Základem úspěchu je neustálý rozvoj, vytrvalá snaha zlepšovat dosažené, nečekat na zázrak, ale soustavně se zlepšovat. Tato prvotní filozofie tehdejšího prvorepublikového vedení závodu Laurin&Klement udávala směr, vývoj a rozvoj celého podniku a vzdělávání zaměstnanců. Na těchto základech a důsledkem budoucí transformace celého podniku je viditelné směřování na cílené zvyšování kvalifikace v závislosti na vývoji průmyslu, technice a samotných technologiích. Spolu s nově vznikajícími profesemi a to i profesemi navazujícími na činnost podniku v okolních společnostech měl dopad a vliv na další vzdělávání v tehdejší mladoholeslavském regionu. Průmyslový růst a rozvoj podniku nejenže zasáhl i své blízké firemní okolí, ale významně ovlivnil a ovlivňoval i částečně odvětví výroby motocyklů, automobilů, letectví a strojírenství v tehdejší Československu.

2. Cíle

Cílem příspěvku není historicky popisovat celkový vývoj podnikového vzdělávání podniku Laurin&Klement a následně Škoda. Ale informativně popsat soudobou situaci a začátky v podnikovém vzdělávání na příkladu výše uvedeného podniku v období vzniku Československa a popsat jak jím bylo ovlivněno nejbližší okolí továrny a celá odborná veřejnost včetně určitého odvětví průmyslu.

3. Stav po první světové válce

Po skončení první světové války, která velmi značně omezila výrobu automobilů v Mladé Boleslavi, kdy se vyráběly jen vojenské sanitky, nákladní vozy a zbylou kapacitu pokrývala zbrojní výroba. Hlavní výrobní program podniku Laurin&Klement, kterým byla výroba osobních automobilů bohužel, stagnoval. V období vzniku první republiky v letech 1918 a 1919 probíhalo na Mladoboleslavsku mnoho dělnických stávek a nepokojů, jak probíhaly tyto dny v Mladé Boleslavi, hovoří překlady dokumentů okresního archivu hlášení okresního hejtmana z 21. a 22. ledna 1918: „Dnešního dne zastavilo práci 1540 dělníků továrny na automobily Laurin & Klement, 340 dělníků továrny na stroje dříve Antonín Dobrý, akciová společnost. V 10 hodin dopoledne přitáhli veškerí dělníci i s dílovedoucími a úředníky v sevřených řadách za zpěvu národních písní před úřední budovu, kde shromážděné masy s odkrytými hlavami zazpívaly národní hymnu „Kde domov můj“. Tyto bouřlivé dny zániku Rakouska-Uherska a vzniku Československa, byly ve znamení požadavku všeobecného míru a především sebeurčení národa. Většímu rozvoji osobnímu automobilovému průmyslu bránila za první republiky politika, jež automobilům nepřála. Nejrůznější daně, dávky, poplatky a restrikce, mýtné včetně později předepsaného míchání alkoholu do benzínu brzdily výrobce a nedovolovaly tak většímu rozšíření automobilů jako běžného dopravního prostředku.

Tyto bariéry na trhu automobilů byly důvodem, proč z pohledu tehdejšího vedení závodu nemělo smysl zavádět a investovat do moderních technologií a automatizací pracovních činností pomocí pásové výroby. Bohužel s tímto vývojem stagnoval i personální rozvoj a s ním i podniková výchova, jež zajišťovala zvyšování kvalifikace u zaměstnanců. Vzorem a soudobým podnikovým výchovným systémem byl Bařův systém podnikové výchovy využívaný i v mladoholeslavském závodě, který vykazoval následující znaky:

- soustavným úsilím navodit motivaci,
- zvyšovat kvalifikaci v souladu s koncepcí prosperity podniku a koncernu,
- klást důraz na všechny pracovníky podniku (nejen na výcvik dělníků),
- institucionalizaci výchovy a vzdělávání mladých lidí, zaměstnanců firmy,
- integritou manuální fyzické práce a teoretické výuky,
- uspořádání vzdělávacích kursů podle potřeb firmy,
- zavedení kursů cizích jazyků.

4. Kvalifikace na základě technického rozvoje

Technický rozvoj a start profesního vzděláváním odstartovalo, nucené zapojení firmy do válečného průmyslu. Tehdy se v továrně rozhodli využít situace a obnovit strojový park. Nákup obráběcích strojů nepřipadal s ohledem na omezené válečné finanční možnosti v úvahu, proto padlo rozhodnutí být nezávislí a technicky soběstační. Díky stáží, technickým kurzům a samovzdělávání si sami navrhli a vyrobili 160 soustruhů, fréz a brusek. Osm nových víceúčelových obráběcích strojů nahradilo 120 původních soustruhů. To svědčí o technické úrovni a erudici tehdejšího konstrukčního oddělení, ale i o výrobním zázemí automobilky.

Stav firmy v prvních dvaceti letech minulého století, je poprvé popisován z technického hlediska a z pohledu kvalifikace zaměstnanců již v dubnu 1905 v časopise „Český průmyslový svět: příloha k „Českému světu“. *Kmenová legie dělníků závodu jsou vesměs lidé u fy. Laurin&Klement vyškolení, neboť pro tento takřka přes noc narozený průmysl nebylo hotových pracovních sil. Účelné rozdělení pracovních místností celé továrny, znamenité zařízení strojů, dělníci práce do detailů zabíhající, řádné vyškolení dělníci, řadou roků nasbírané vlastní zkušenosti a vše to pevnou rukou vedené jest příčinou bujarého květu závodu firmy Laurin a Klement.“*

Profesní kvalifikace probíhala ve větší míře v podobě praktického vyučování se na určitou pozici, například prostřednictvím odborné praxe či stáže ve firmě nebo podniku. Tímto způsobem byly získávány odborné kompetence, které může zaměstnanec jako jedinec využít při hledání nového zaměstnání. A svými znalostmi obohatit další společnost a své okolí. A to pomocí předávání získaných zkušeností a nabitých dovedností.

Snaha po nezávislosti a soběstačnosti šla v té době tak daleko, že firma koupila cihelnu a kátr, aby mohla rozšířit tovární haly, ba dokonce i mlékárnu a statek s vlastním mlýnem, aby mohla zásobovat své zaměstnance. Firma tak ve své struktuře získala nové profese a doposud interně neprováděné pracovní činnosti a výkony, a dále rozvíjet jejich kvalifikace. Zvyšování a prohlubování kvalifikací a profesních kompetencí začali pro tehdejší zaměstnance otvírat možnosti nového postavení na trhu práce, kde jim zajišťovali efektivnější postavení, pomocí získaných dovedností a znalostí, které navozovalo pocit seberealizace a následné zkvalitnění sociálního postavení ve společnosti. Rozvíjející se odborné vzdělávání zvyšovalo schopnost plnit si sociální role v rodině, sociálním a občanském životě, otevřelo možnosti rozvoje kulturních a všeobecných znalostí spolu s nabytím schopností trávit hodnotně vznikající volný čas.

Základním faktorem pro vstup do dalšího vzdělávání byla jako dnes úroveň vstupního vzdělání, která v době první republiky byla rozdílná. Vzhledem k absenci firemní vzdělávací instituce byli učni prakticky vyučováni přímo na určitou pozici rozdílnými pracovníky a tedy i rozdílnými pohledy s odlišnými zkušenostmi. Nově přichozí zaměstnanci, přicházeli s určitými znalostmi a zkušenostmi získaných mimo firmu nebo i mimo odvětví výroby motocyklů a automobilů. Tím byla obohacena v oblasti kvalifikací, dovedností a zkušeností jak firma, ale i přichozí zaměstnanec.

Učení je v této podobě zaměřeno na rychlé a efektivní aplikování získaných poznatků do praxe. Učení a vzdělávání je vždy prakticky zasazeno do konkrétního profesního a sociálního kontextu, vyvíjí se a proměňuje v závislosti na charakteru daného podniku a společnosti. Dalšími faktory, které ovlivňovaly soudobé profesní vzdělávání, nebo otvírali jeho další rozvoj a možnosti byli, motivace k vyššímu výdělku, soudobá možnost vzdělávacích aktivit, finanční dostupnost vzdělávání, aktuální vývoj na okolním trhu práce a zvyšující se sociální zázemí.

5. Součástí koncernu ŠKODA

Nová republika se jen pomalu zotavovala z válečných let. Až v roce 1924 dosáhla země hospodářských výsledků srovnatelných s rokem 1913. V Mladé Boleslavi se jen těžko vyrovnávali se situací. Za L&K nestál žádný strojírenský koncern jako za Prahou (Českomoravská) nebo Tatrou (Ringhoffer). A když v roce 1924 zničil požár její velkou tovární halu, bylo to nejspíš tím posledním impulsem, který přesvědčil pány Laurina a Klementa k prodeji své firmy tehdejšímu největšímu československému strojírenskému koncernu. Firma Laurin & Klement tak v následujícím roce přechází pod koncern Škodových závodů v Plzni a 20. července 1925 firma získává jméno "Škoda".

V tomto roce dochází i k celkové modernizaci výrobních prostor a vznik nových výrobních budov, kterými byli karosárna a hala mechaniky. Tehdejší karosárna je z pohledu firemního vzdělávání, velmi důležitou je totiž dnes samozřejmě v modernizované podobě budovou interního firemního učiliště. Modernizace sebou opět přinesla potřebu změny kvalifikace zaměstnanců. Další vzdělávání ve formě podnikového vzdělávání, organizované přímo zaměstnavatelem, již zahrnovalo prvky zvyšování kvalifikace zaměstnanců, rekvalifikace a také přípravu pracovníků na nové a rozdílné pozice ve firmě.

V podniku se do popředí dostává individuální rozvoj se záměrem spojit jej se sociálním cítěním, solidaritou k firmě a spolupracovníkům, sociální soudržností, výchovou k občanství. Prakticky se jednalo z dnešního pohledu andragogiky o další vzdělávání rozčleněné na profesní vzdělávání, občanské vzdělávání a zájmové vzdělávání. Profesní vzdělávání rozvíjí znalostí a schopností vyžadované pro výkon určitého povolání, občanské vzdělávání vede člověka k všeobecnému přehledu o dění kolem nás a zájmové vzdělávání sdružuje aktivity jedince ve volném čase vedoucí k uspokojení osobních zájmů.

6. Zkušenosti získané u Forda

Velkou událostí ve firemním vzdělávání automobilky je cesta Václava Klementa do Ameriky, sám velmi obdivoval Forda, a pokud to bylo možné a účelné, zaváděl jeho metody. Klement i nadále v závodech působil jako generální rada po stáži v Americe. Kde během svého čtyřměsíčního pobytu navštívil na 180 tamních výrobců automobilů a jejich sociální zázemí, příslušenství, banky a další instituce. Na jeho popud dostalo dvanáct českých vybraných automobilových techniků a konstruktérů příležitost a v roce 1925 nastoupilo na roční praxi u Forda v Detroitu. Prošli si všechny provozy, od hutí po stavbu letadel, od traktorů po jednotlivá školení a vzdělávací akce zaměstnanců. O získaných zkušenostech vydali v roce 1927 knihu "Život a práce u Forda", z níž je zřejmé, že si osvojili dobové nejmodernější metody a poznatky z oboru. Na základě nabytých znalostí získaly důležité pozice v podniku, jenž jim umožnil je předávat dalším zaměstnancům. A odborná veřejnost tak měla dost ucelených informací a osobních zkušeností o stavbě automobilů, výrobní technologii a světových trendech v automobilovém průmyslu, které mohli někteří uplatnit v Mladé Boleslavi.

Knihla byla ve svém oboru uznávána a bylo na ní v tehdejší tisku napsáno mnoho recenzí. Například Ing. Dr. E. Zimmerler napsal v o knize v časopise československých inženýrů, který vyšel v Praze, 10. 2. 1928. „V pravdě radostná kniha. Málo kdy

můžeme číst knihu s takovým radostným uspokojením, jako tento zápisník 12 čsl. Inženýrů, kteří zásluhou vlastní obětavosti, pomocí úřadů i Ing. Dr. St. Špačka pobýli delší čas v USA a pracovali v řadách zřízenců závodů Fordových jako prostí dělníci. Máme několik knih o Henry Fordovi, ale to vše předstihuje daleko tato sbírka bohatých zkušeností, zápisky paměti a úvah, v nichž k slovu se hlásí naši českoslovenští inženýři, plní životní síly a nadšení pro lepší život. Nepodávají vám jedině popis velkolepého zařízení strojního, ale hlavně líčí život těch lidí, jimiž hmota v pohyb uváděná vykonává, řízena duchem pracujících, svou práci a člověk své tvoření. Nevidíte jen, jak z ohromné dílny vyjíždí statisíce aut, ale hlavně jak z tohoto pracoviště září nové myšlenky a podněty do celého světa a jak formují nový způsob života, myšlenky, jimž neubrání se ani ten, kdo je považuje ještě za naše utopie. Seznáte, s jakou rozvahou, ale i touhou a láskou k vlasti a jejímu prospěchu snaží se mladí inženýři poznati cesty, jimiž by poznané dobře mohlo být vypsáno i u nás v ČSR.“

Poznanky, zkušenosti a kompetence získané během amerického pobytu byly zavedeny a přetvořeny do výrobních postupů a postupně implementovány do procesů podniku pro užití v českých podmínkách. Prakticky se jednalo pro boleslavský závod upravený Fordův systém, známý a světově šířený jako fordismus, vyznačující se hromadnou, masovou produkcí, která byla schopna dát na trh veliký objem standardních a poměrně cenově přijatelných výrobků.

Byly sice nastoleny vědecké prvky práce, ale zavedený systém omezoval lidskou činnost na předem dané a monotónní pohyby bez zapojení duševních činností. Vykonávané jednotlivé operace jsou stanoveny, aby byly co nejjednodušší a dělníci u nich nemuseli vůbec přemýšlet. Standardizace práce dělníků vykonávající manuální činnosti byla základním principem pro snižování výrobních nákladů. Organizace řízení celé výroby byla upravena, aby se všechny výrobní etapy řídily z jednoho centra. V období první ČSR se tento systém uplatnil právě v Mladé Boleslavi a o několik let dříve Baťových závodech. Systém řízení průmyslové masové výroby přetrvával do období po druhé světové válce, kdy byl postupně vytlačen nasazením mechanizačních a později automatizačních prvků do masové průmyslové produkce. Na prvorepublikové systémy výroby bylo v následujících letech navázáno, kdy byla rozvíjena již bohatá tradice českého automobilového průmyslu, jež vyšla z klasických řemeslných profesí.

7. Odborná personální základna

Firma Laurin&Klement a posléze i firma Škoda vchovala a jejími provozy prošla řada techniků a konstruktérů, kteří se mnohému naučili a na základě shromažďovaných zkušeností, dovedností a kvalifikaci zde profesně vyrostli. Mnozí, které motivovaly vyšší vnitřní cíle a soudobé možnosti, dříve či později odešli a je nutné zmínit, že mladoboleslavská automobilka vchovala svým pozdějším konkurentům a české republice řadu erudovaných odborníků. Ti svoje poznatky ve svých nových působících, předávali dál a společně s novými spolupracovníky je dále rozvíjeli. Byli to například:

Šéfkonstruktér firmy a závodník Otto Hieronymus, který mimo jiné zkonstruoval první letecký motor v Rakousko-Uhersku.

Metoděj Vlach, který se v Mladé Boleslavi, postupně vypracoval z montéra až na dílovedoucího v nástrojárně. V Mladé Boleslavi intenzivně pracoval na konstrukci letadel. Podle dochovaných záznamů jich sestavil hned několik.

Konstruktér František Kec, který krátce před první světovou válkou odešel do automobilky Praga. Stal se tam šéfkonstruktérem a vůdčí osobností až do začátku 30. let.

Šéfkonstruktér ing. Emil Rezler, který v roce 1923 odešel do plzeňské Škody, jehož významným přínosem pro profesní kvalifikaci byl návrh všech obráběcích strojů se školicími návody pro obsluhu na začátku první světové války.

Oldřich Meduna přišel z Prahy přes plzeňskou škodovku a od roku 1930 byl jmenován šéfkonstruktérem oddělení motorů u vojenských vozidel, v létě 1936 již byl šéfkonstruktérem užitkových automobilů. V roce 1957 požádala čínská ambasáda československé Ministerstvo školství a osvěty, aby bylo pro jejich průmysl uvolněno několik odborníků na tříměsíční přednáškovou činnost, pro automobilovou výrobu jmenovitě profesor Meduna. V listopadu 1958 tedy Meduna (spolu s technologem z košické univerzity Ing. Vondrou) odletěl do Pekingu

a poté navštívil několik desítek továren, kde všude pomáhal a radil s technologiemi a organizací výroby, profesní kvalifikací na úrovni závodu i na úrovni státu. Ještě v letech 1970–1972 působil na Vysoké škole strojní a textilní v Liberci ve funkci proděkana pro pedagogickou činnost, kde předával dlouholeté znalosti v dalším vzdělávání.

Firmou prošel nejlepší meziválečný karosář Oldřich Uhlík, který se dvěma společníky založil roku 1921 v Praze-Holešovicích podnik Karosa.

Firma Laurin&Klement opustil ke konkurenci i Klementův dlouholetý osobní řidič Plachý, ten, který byl na odborné stáži u soudobého belgického konkurenta u firmy Minerva. Jeho odborné poznatky byly aplikovány do podnikových výrobních procesů a aktivit v oblasti profesního vzdělávání.

Z pobytu a získaných zkušeností během stáže u Forda nastoupil z dnešního pohledu kariérní cestu a ovlivňoval tak významně i vývoj celého automobilového průmyslu v prvo-republikovém Československu Bohumil Mimra, jenž se stal prvním ředitelem Ústavu pro výzkum motorových vozidel.

Závěr

Automobilka si cestou od vzniku československého státu k dnešku mimo navýšení produkce, financuje vlastní rozvojovou základnu, vybojovala si k moderním technologiím a investicím silný a kvalitní lidský kapitál a v rámci svého rozvoje, nutného profesního vývoje založila v průběhu novodobé historie podnikové učiliště, vlastní i svoji vlastní vysokou školu. Významným je i její vliv na ekonomiku a vzdělávání okolního regionu, napojení Škody na řadu domácích dodavatelů drobných komponentů, takže česká automobilka, stále více utváří širokou základnu pro rozvoj personálu a průmyslu jak v česku, ale dnes přímo i nepřímo v okolních zemích střední Evropy. Ale tomu všemu položila základ již za první republiky. V průběhu dvacátého století, včetně světové války a centrálně plánovaného hospodářství v době totality společnost škoda nikdy neztratila odhodlání a směr vyrábět automobily v té nejvyšší kvalitě s vysoce vzdělaným personálem. Odhodláním, tvořit vlastní firemní budoucnost založenou na úspěšné minulosti.

Použitá literatura

BENEŠ, Milan. Andragogika. Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4824-5.

Kolektiv autorů. 110 let nářadí v Mladé Boleslavi: Historie vývoje a výroby nářadí 1900-2010. 1. Mladá Boleslav: agentura QandA, 2010.

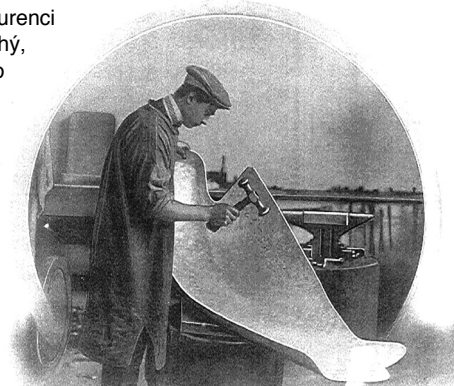
KRÁLÍK, Jan: Utajené projekty Škoda, GRADA Publishing 2007, ISBN 978-80-247-2416-4

LÖWENHÖFFEROVÁ, Radka a Jaroslav MUŽÍK. Problémy současného vzdělávání. Vydání: první české. Praha: MJF, 2018. ISBN 978-80-88227-04-5.

List z Archivu: K událostem 41. výročí lednové stávk. Mladá Boleslav: ONV v Mladé Boleslavi, 1959, 2(3-4).

Návštěva v továrně motorových kol a vozů Laurin & Klement v Mladé Boleslavi. Český průmyslový svět: příloha k "Českému světu". Duben 1905, roč. I., číslo 1., s. 387-390. Dobový článek s velkými reprodukcemi snímků továrny. [cit. 2019-02-23]. Dostupné online.

Snahy o organizaci technicko-hospodářské práce před a po převratu: paměti Technicko hospodářské Jednoty a Jed-

noty přátel Masarykovy akademie práce: 1918-1928. 1. Praha: Jednota přátel Masarykovy akademie práce, 1928. [cit. 2019-02-23]. Dostupné z: <http://kramerius4.nkp.cz/search/ŠPAČEK, Stanislav. Život a práce u Forda: Zápisky československých inženýrů z Ameriky. 2. Praha: Jednota přátel Masarykovy akademie práce, 1927.>

VYCHOVÁ, Helena. Vzdělávání dospělých ve vybraných zemích EU. Praha: VÚPSV, 2008. ISBN 978-80-7416-017-2. Zápisky československých inženýrů. Časopis čsl. inženýrů [online]. 10. 2. 1928 [cit. 2019-02-23]. Dostupné z: [http://kramerius4.nkp.cz/search/ZEMÁNEK, Josef. TOMÁŠ BAŤA \(1876-1932\). Švec, který obul polovinu světa. Euroekonom.cz.](http://kramerius4.nkp.cz/search/ZEMÁNEK, Josef. TOMÁŠ BAŤA (1876-1932). Švec, který obul polovinu světa. Euroekonom.cz.)

Kontakt:

Mgr. Marek Volf
Adresa: Univerzita Jana Amose Komenského, Roháčova 1148/63, 130 00 Praha
E-mail: marek.volf@skoda-auto.cz

Prílohy

Záštitu predsedy vlády Andreja Babiše

Předseda vlády České republiky

Andrej Babiš

přijímá

ZÁŠTITU

nad

konferenci

Stát a vzdělávání dospělých,
která se uskuteční dne 7. února 2019 v Praze.

V Praze dne 2. ledna 2019

Program konferencie

STÁT A VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH Praha 7. 2. 2019

8:30 - 9:00	Registrace účastníků, občerstvení	
9:00 - 9:10	Zahájení konference	
9:10 - 9:25	Mgr. et Mgr. Helena Plitzová Ředitelka NIDV	Úvodní vystoupení
9:25 - 9:35	Ing. Petr Špirhanzl Státní tajemník v Úřadu vlády ČR	Odpovědnost a role státu ve vzdělávání dospělých
9:35 - 9:50	doc. Dr. Milan Beneš Odborný garant konference	Pedagogické koncepce na přelomu století a zákon číslo 67/1919 Sb.
9:50 - 10:10	doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. Katedra andragogiky, Fakulta humanitních a přírodních věd, Prešovská univerzita v Prešove	Působení osvetových zborov a komisii na Slovensku v medzivojnovom období.
10:10 - 10:30	PhDr. Katarína Mayer, PhD. Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta humanitních a přírodních věd, Katedra andragogiky	Vzdelávanie žien v období existencie ČSR (1918 - 1938)
10:30 - 10:50	Přestávka na kávu	
10:50 - 11:10	PhDr. Martina Lenhardtová, PhD. Prešovská univerzita v Prešove	Prínos Karla Kálala k rozvoju vzdelávania na Slovensku v medzivojnovom období
11:10 - 11:30	Ing. Ivana Poláková Žilinská univerzita, FHV Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva	Prvá slovenská živnostenská univerzita na Slovensku
11:30 - 11:50	prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, CSc. Mgr. Michaela Sládkayová, PhD. Katedra andragogiky, Pedagogická fakulta UMB v Banskej Bystrici	Aktuálny stav občianskeho vzdelávania dospelých v Slovenskej a Českej republike
11:50 - 12:10	Mgr. Jana Neusarová, Ph.D. Univerzita Jana Amose Komenského Praha	Současné silné a slabé stránky občanského vzdělávání v ČR
12:10 - 12:15	Diskuze k dopolední části konference	
12:15 - 13:00	Polední přestávka – oběd	
13:00 - 13:20	PhDr. Veronika Vasilová, PhD. PhDr. Svetlana Chomová, PhD. Národné osvetové centrum Bratislava	Národné osvetové centrum a občianske vzdelávanie v historickom kontexte
13:20 - 13:50	Mgr. Ludmila Húsková Regionálne kultúrne centrum v Prievidzi	Občianske vzdelávanie v regióne hornej Nítry
13:50 - 14:10	Mgr. Tomáš Drobný Mgr. Pavla Vykoupilová Moravské zemské muzeum	Muzejní edukace, příležitost pro občanské a zájmové vzdělávání v kultuře
14:10 - 14:30	Mgr. Ilona Štorová AIVD ČR	Vzdělávání v oblasti age managementu jako součást občanského vzdělávání
14:30 - 15:00	Závěrečné shrnutí konference, oficiální ukončení	
15:00 - 16:00	Neformální diskuze u sklenky vína	

**Prepis zákona č. 67/1919
o organizaci lidových kursů občanské výchovy**

Ročník 1919

**Sbírka zákonů a nařízení
státu československého.**

Částka XV:

Vydána dne 17. února 1919

Obsah: (Čís. 65 – 74.) 65. Nařízení o zřízení ústřední státní pokladny republiky Československá v Praze. – 66. Nařízení týkající se zvýšení cestovních diet a stravného prozřizence československých státníchdráh. – 67. Zákon o organizaci lidových kursů občanské výchovy. – 68. Nařízení o úpravě obchod lnem. – 70. Nařízení o hospodaření kostmi, kostním tukem a kostní moučkou. – 71. Nařízení o upravě obchoduzeleninou a ovocem. – 72. Nařízení o ceně zdaněného cukru spotřebního. — 73. Nařízení, kterým se poznávají některá ustanovení cajchovního řádu, vyhlášeného nařízením ministerstva obchodu ze dne 19. prosince 1872, z. ř. č. 171. — 74. Zákon o přejímání státních úředníkův a zřízenců, jakož i úředníkův zřízenců státních podnikův a fondův.

**Zákon ze dne 7. února 1919
Čís. 67
o organizaci lidových kursů
občanské výchovy.**

Ná základě usnesení Národního shromáždění se nařizuje:

§ 1.

V celé oblasti státu československého buďtež pořádány bezplatné kursy občanské výchovy, v nichž by sa všemu občanstvu dostávalo odborného lidového výkladu o ústrojí státu, o působnosti jeho ve všech oborech jeho činnosti a o právech a povinnostech občanů státních.

§ 2.

K tomu cíli zřizují se v každém městě, které je sídlem dosavadního okresního zastupitelstva, resp. sídlem župním s náležitým zřetelem na politické strany zvláštní sbory, složené z osob věci znalých a z delegátův vzdělávacích spolků a jednot místních a okolních. Sbory tyto mají pořadat ve všech obcích svého okrsku tyto kursy a jsou oprávněny zřizovat v jednotlivých místech své odbory.

§ 3.

Náklad na pořádání těchto kursů se hradí z příspěvku měst, obcí, okresní, resp. župní samosprávy a ze subvenci státních. Obce jsou povinny se postarat o vhodnom místnost (vyloučeny jsou hostince) a nesou náklad věcný.

§ 4.

Organisace i správa těchto kursů a dohled na ně náleží příslušnému oddělení ministerstva, školství a národní osvěty.

§ 5.

Zákon tento nabývá působnosti dnem vyhlášení.

§ 6.

Provedení zákona svěřuje se ministru školství a národní osvěty.

**T. G. Masaryk v. r.
Švehla v. r., v zast. min. předsedy.
Habermann v. r.**

Programový výbor konference

Doc. Dr. Milan Beneš

Předseda programového výboru

prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, CSc.

Pedagogická fakulta UMB v Banské Bystrici

Mgr. Jana Brabcová

Prezidentka Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR

PhDr. Milan Demjanenko, PhD.

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Organizačný výbor konference

PhDr. Bohumír Fiala

Viceprezident Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR

Bc. Romana Nováčková

Výkonná ředitelka Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR

Ivana Čechová

Asociace institucí vzdělávání dospělých ČR

Vzdelávanie dospelých v minulosti a dnes

Zborník z medzinárodnej konferencie „Stát a vzdělávání dospělých“ usporiadanej
dňa 7. februára 2019 v Prahe pri príležitosti 100. výročia prijatia zákona č. 67/1919 Sb.
O organizaci lidových kursů občanské

Zostavovatelia:

PhDr. Bohumír Fiala; PhDr. Veronika Vasilová, PhD.

Kolektív autorov:

doc. Dr. Milan Beneš; Mgr. Tomáš Drobny; Mgr. Ludmila Húsková;
PhDr. Svetlana Chomová, Ph.D.; prof. PaedDr. Miroslav Krystoň, CSc.;
PhDr. Martina Lenhardtová, Ph.D.; doc. PhDr. Eduard Lukáč, Ph.D.;
PhDr. Katarína Mayer, Ph.D.; PhDr. Mgr. Marie Nádvořníková;
Mgr. Jana Neusarová, Ph.D.; Ing. Ivana Poláková;
Mgr. Michaela Sládkayová, Ph.D.; PhDr. Lea Szabová-Šírová, Ph.D.;
Mgr. Klaudius Šilhár, Ph.D.; Mgr. Ilona Štorová;
prof. PhDr. Miroslav Tuma, PhD. DrSc.; PhDr. Veronika Vasilová, Ph.D.;
Mgr. Marek Volf; Mgr. Pavla Vykoupilová.

Vydavateľ:

Národné osvetové centrum, Nám. SNP č. 471/12, 812 34 Bratislava (SK)
Asociace institucí vzdělávání dospělých v ČR, Karlovo nám. 292/14,
120 00 Praha (ČR)

1. vydanie

Nepredajné

Rok vydania: 2019

Náklad: 300 ks

Počet strán: 124

ISBN: 978-80-7121-360-4

Posudzovaná publikácia retrospektívne analyzuje základné rámce histórie a tradície občianskeho vzdelávania dospelých v Českej republike a na Slovensku.

Jednotlivé štúdie sledujú kľúčové témy: metodiky a politiky vzdelávania dospelých, problematiku občianskeho vzdelávania v kontexte meniacej sa politickej aj spoločenskej situácie, zabezpečenie dostupnosti občianskeho vzdelávania vrátane jeho inštitucionalizácie, legislatívneho ukotvenia, ako aj zabezpečenia vhodnej infraštruktúry. Osviežujúco pôsobia aj prípadové štúdie, ktoré do širšieho kontextu občianskeho vzdelávania zasadzujú témy zdanlivo parciálne či marginálne. Súčasťou publikácie sú aj miniportréty aktérov občianskeho vzdelávania vrátane tradície vzdelávania žien.

Jednotliví autori sú odborne erudovaní, po textovej stránke sú štúdie napísané kultivovaným odborným jazykom bez zbytočného nadužívania ťažkých akademických fráz, pričom ale rešpektujú terminologický a pojmový úzus. Sú preto určené nielen pre záujemcov o problematiku spomedzi odborníkov, ale nájdu svojich čitateľov i v širšej skupine odborníkov, ako aj medzi študentmi vysokých škôl.

PhDr. Zuzana Slušná, PhD.

Katedra kulturológie, Filozofická fakulta,
Univerzita Komenského v Bratislave